

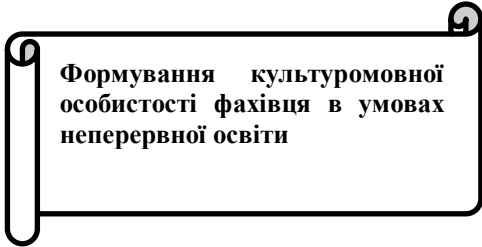
**Міністерство освіти і науки України
Департамент освіти і науки
Сумської обласної державної адміністрації
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Факультет іноземної та слов'янської філології
Кафедра української мови і літератури
Науково-дослідна лабораторія
«Академічна культура дослідника в освітньому просторі»
Ресурсний центр професійного розвитку
вчителя української мови і літератури**

**ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ
І ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ
УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА**

Збірник матеріалів

IV Всеукраїнської науково-практичної конференції

Випуск 4

**Формування культуромовної
особистості фахівця в умовах
неперервної освіти**

**Суми
Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка
2020**

**Department of Education and Science
Of Sumy Regional State Administration
Sumy State Pedagogical University named after AS Makarenko
Faculty of Foreign and Slavic Philology
Ukrainian language department
Research Laboratory
«Academic Culture of the Researcher in the Educational Space»
Resource Center for Professional Development
of the Teacher of Ukrainian Language and Literature**

Innovations in Education and Pedagogical Mastery of the Teacher-Philologist

Collection of materials

IV All-Ukrainian scientific and practical conference

Issue 4

**Formation of linguocultural
personality of specialist
in continuing education**

Sumy – 2020

УДК 001.895:005.336 (37.011.3 - 051: 80)

Рекомендовано до друку вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 7 від 24 грудня 2020 року)

Редакційна колегія:

Семеног Олена, доктор педагогічних наук, професор (відповідальний редактор)

Кириленко Надія, кандидат філологічних наук, доцент;

Герман Вікторія, кандидат філологічних наук, доцент;

Громова Наталія, кандидат педагогічних наук, доцент;

Кумеда Олена, кандидат філологічних наук, доцент;

Пономаренко Наталія, кандидат педагогічних наук,;

Рудь Ольга, кандидат філологічних наук, доцент;

Захарова Валентина, кандидат педагогічних наук, доцент;

Ячменик Марина, кандидат педагогічних наук.

Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника: збірник матеріалів IV усеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Суми, 26-27 листопада 2020 року) / за ред. О. М. Семеног. – Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. – Випуск 4. – 142 с.

У збірнику представлено узагальнені результати досліджень учасників IV всеукраїнської науково-практичної конференції «Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника». Проблематика наукових розвідок: формування педагогічної майстерності фахівця у вимірах педагогіки добра академіка НАПН України Івана Андрійовича Зязюна; проведення занять в умовах змішаного навчання, формування ключових компетентностей мовної особистості учня/студента; академічної культури і академічної доброчесності особистості в епоху цифрових технологій; медіакультури та інфомедійної грамотності учителя/викладача/учня.

Збірник рекомендовано для широкого кола фахівців.

Innovations in Education and Pedagogical Mastery of the Teacher-Philologist: collection of materials of the IV all-Ukrainian scientific and practical conference (Sumy, 2020) . – Sumy: Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko Publishing House, 2020.

The research results of the participants of the all-Ukrainian scientific and practical conference "Innovations in Education and Pedagogical Mastery of Teacher-philologist " are presented. The main problems of scientific research: the formation of pedagogical skills of a specialist in the dimensions of kindness pedagogy of academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Ivan Andriyovych Zyazyun; conducting classes in the conditions of blended learning, formation of key competencies of the language personality of the schoolchild / student; academic culture and academic integrity of the individual in the age of digital technologies; media culture and infomedia literacy of teacher / teacher / student.

The collection is recommended for a wide range of specialists.

The materials are published as part of the EU project which is funded with support from the European Commission. This publication reflects the views only of the authors and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Матеріали конференції подано в авторській редакції.

©Сумський державний
педагогічний університет ім. А.С. Макаренка, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ У ВИМІРАХ ЧАСУ	8
<i>Лянной Ю.</i> Сумський педагогічний університет імені А. С. Макаренка - лідер педагогічної освіти України	8
<i>Лаврінченко О.</i> Педагогічне знання має стати опочуттєвленим, “живим знанням” (Іван Зязюн)	13
<i>Мацько Л.</i> Мовна особистість українського словесника у світлі вимог модернізації освіти	19
<i>Семенов О., Біличенко О.</i> Міжкафедральний проєкт як засіб формування медіакомпетентності вчителя-філолога	23
РОЗДІЛ 2. ІННОВАЦІЇ І ФАХОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	31
<i>Фаст О.</i> Забезпечення якості підготовки майбутніх педагогів нової української школи: swot-аналіз	31
<i>Грона Н.</i> Формування текстотворчих умінь майбутнього фахівця в контексті комунікативно-когнітивного підходу	35
<i>Попович А.</i> Формування медійної грамотності майбутніх учителів-словесників	39
<i>Шамунова К.</i> Підготовка майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики: експериментальна перевірка моделі	43
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ УРОК В УМОВАХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»	
<i>Попова Л.</i> Особливості формування текстотвірних умінь учнів ліцею	51
<i>Слижук О.</i> Формування соціальних компетентностей підлітків у процесі шкільного вивчення сучасної української реалістично-психологічної прози	53
<i>Рудь О.</i> Мовна освіта учня на уроках української мови	56
<i>Лозова Н.</i> Організація пошуково-дослідної роботи на заняттях із української літератури	64
<i>Громова Н., Ковтуненко О.</i> Квест як одна з інноваційних форм навчання української мови	69
<i>Захарова В., Рябко Т.</i> Вивчення повісті-поєми «Поза межами болю» в закладах загальної середньої освіти методичні рекомендації	72
<i>Таран А.</i> Реалізація наскрізної лінії «Здоров’я і безпека» на уроках української мови в 10 класах загальної середньої освіти методичні рекомендації	80
<i>Воропай О.</i> Концепт «вода» в українській мовній картині світу	88
<i>Клешніна С.</i> Реалізація концепту землі у соціальній мережі Facebook	96
РОЗДІЛ 4. ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ: ІНОЗЕМНІ СТУДЕНТИ	99
<i>Сбруєва А.</i> Актуальні проблеми модернізації підготовки докторів філософії у контексті участі університету у програмі Єразмус+ Жан Моне модуль	99
<i>Левенок І.</i> Передумови ефективного українськомовного спілкування іноземних студентів медичних спеціальностей	101

<u>РОЗДІЛ 5. ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ У ДОБУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ</u>	105
<i>Шуляр В.</i> Від медіаосвіти до медіакультури: освітньо-культурологічний ноопростір для читачів (спільний проєкт освіти й культури: стратегії і тактики)	105
<i>Надутенко М.</i> Створення електронних лінгвістичних словників та корпусів як метод роботи з учнями	120
<i>Ячменик М.</i> Оволодіння студентами культурою дослідницької роботи з медіатекстом	130
<i>Пономаренко Н.</i> Мовленнєве інформаційно-розвивальне освітнє середовище для створення авторських медійних/ інформаційних продуктів	134
<i>Сьоміна А.</i> Формування мовленнєвої компетентності документознавців в умовах дистанційного навчання	139
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	141

ПЕРЕДМОВА

26-27 листопада 2020 року у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка відбулась **IV** Всеукраїнська науково-практична конференція «Інновації в освіті та педагогічна майстерність учителя-словесника». Конференцію організовано в рамках виконання колективної наукової теми кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Формування культуромовної особистості фахівця в умовах неперервної освіти» (ДР №0118U606585), проекту Жан Моне Модуль, що виконується в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, Номер реєстраційної картки проекту 3979; Сайт проекту <https://jmm.sspu.edu.ua>.

Мета конференції – обговорення актуальних проблем педагогічної майстерності фахівця; обмін педагогічним досвідом щодо викликів, проблем і перспектив розвитку освіти для XXI століття; актуальних питань проведення занять в умовах змішаного навчання; формування ключових компетентностей мовної особистості учня/студента; академічної культури і академічної доброчесності особистості в епоху цифрових технологій; медіакультури та інфомедійної грамотності учителя/викладача/учня, надання широкій академічній громаді інформації про хід виконання проєктів кафедри української мови і літератури; презентація і популяризація результатів наукових розвідок аспірантів, докторантів, науково-педагогічних працівників; учителів.

Захід присвятили пам'яті видатного педагога, доктора філософських наук, професора, академіка НАПН України Івана Андрійовича Зязюна.

Під час конференції було презентовано проміжні результати міжнародних проєктів (Еразмус+Жан Моне Модуль «Європеїзація докторських програм у галузі теорії освіти на засадах міждисциплінарного та інклюзивного підходів», 600071-EPP-1-2018-1-UA-EPPJMO-MODULE; «Інноваційний університет та лідерство. Фаза IV: комунікаційні стратегії і відносини: університет – школа»; «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність»; IREX), в яких беруть участь викладачі кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету;

У межах програми науково-практичної конференції організовано роботу таких секцій:

1. «Педагогічна майстерність фахівця у вимірах інноваційних підходів»;
2. «Заняття в умовах змішаного навчання»;
3. «Актуальні питання формування ключових компетентностей мовної особистості учня/студента»;
4. «Проблеми вивчення української мови і літератури в контексті реалізації завдань Нової української школи».

Проведено круглий стіл «Академічна культура дослідника».

Ураховуючи ідеї та пропозиції, висловлені у доповідях, виступах та загальній дискусії, учасниками конференції сформульовано такі **РЕКОМЕНДАЦІЇ**:

1. Активізувати дослідження проблем інновації та педагогічної майстерності фахівця відповідно до потреб розвитку освіти України в контексті Концепції «Нова українська школа»; висвітлення на сайті ресурсного центру професійного розвитку вчителя української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені

А. С. Макаренка кращого національного досвіду формування педагогічної майстерності фахівця, проведення занять в умовах змішаного навчання, формування ключових компетентностей мовної особистості учня/студента; академічної культури дослідника в освітньому просторі.

2. Розширити міжрегіональну співпрацю з проблем формування педагогічної майстерності фахівця, академічної культури дослідника в освітньому просторі; наукової та професійної взаємодії педагогів, студентів та аспірантів закладів вищої освіти, педагогічних працівників і керівників закладів загальної середньої освіти з питань інноваційного розвитку освіти.

3. Активізувати і технологічно забезпечити дистанційну участь учасників конференції в онлайн-режимі.

4. Здійснювати цілеспрямовані систематичні зусилля щодо розвитку інклюзивного потенціалу академічної громади, реалізація якого передбачає всебічне та повноцінне залучення студентів, магістрантів та аспірантів, а також зовнішніх стейтхолдерів до інноваційної наукової, освітньої та соціальної діяльності університету.

5. Спрямовувати зусилля випускових кафедр університету на модернізацію освітніх програм відповідно до актуальних потреб ринку праці, працевлаштування випускників вишу.

6. Розширювати практику написання курсових, кваліфікаційних робіт студентів педагогічних спеціальностей із актуальних проблем інноваційного розвитку освіти.

7. Рекомендувати освітнім організаціям, що здійснюють підготовку у сфері освіти, використовувати матеріали конференції у процесі підготовки фахівців та в наукових дослідженнях.

РОЗДІЛ 1 **ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ У ВИМІРАХ ЧАСУ**

Ю. Лянной,
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка,
м.Суми

СУМСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА – ЛІДЕР ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка є провідним сучасним навчально-науковим закладом вищої освіти з підготовки педагогічних, науково-педагогічних та наукових кадрів усіх рівнів та визнаним в Україні центром педагогічної освіти, одним із найбільших науково-методичних і культурних центрів Сумщини та Слобожанщини.

Історичне покликання Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка полягає у підготовці високо кваліфікованого, духовно багатого, ідейно і морально високого Учителя, який забезпечить всебічну підготовку людини до самостійного багатогранного життя, сформує її знання, світогляд, ціннісні орієнтації, вміння навчатися протягом усього життя, прагнення і здатність до творчої самореалізації. Учитель – це золотий фонд держави, народу, нації. Це особистість високого рівня – добра, справедлива, щедра, талановита; це джерело загальнонаціонального й людського досвіду, батьківських традицій, мовної культури, естетичного сприйняття дійсності; патріот власної держави і громадянин світу, який утверджує загальнолюдські цінності і пріоритети, формує культуру міжнародного співіснування з урахуванням етичних, релігійних, майнових, культурних та інших відмінностей; він цілеспрямований і професійний, має високу ерудованість. Саме таку особистість виховує Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка шляхом гармонійного поєднання фундаментальності та фаховості, виховання особистостей з активною громадянською позицією та соціальною відповідальністю.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка – один із престижних та авторитетних навчальних закладів України, де

поєднуються кращі національно-історичні, культурні традиції українського народу з європейським стилем навчання на засадах Болонського процесу, орієнтований на європейські стандарти освіти, університет має у своєму складі розширену систему структурних підрозділів, які забезпечують навчально-виховну роботу. Звітний період 2019 року є одним із найпродуктивніших у діяльності Університету, адже він повною мірою виконував свої статутні завдання та взяті зобов'язання, забезпечивши надання якісної освіти, проведення наукових досліджень, залишившись флагманом педагогічної освіти в Україні.

Перлиною у освітньому просторі України є Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка – визнаний центр педагогічної освіти, провідний сучасний навчально-науковий заклад вищої освіти з підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів вищої кваліфікації – лідер педагогічної освіти, один із найбільших науково-методичних і культурних центрів Сумщини і Слобожанщини, адже університет із 1957 року носить ім'я видатного педагога, письменника, громадського діяча Антона Семеновича Макаренка, визнаного у світі за рішенням ЮНЕСКО – 1988 рік – Міжнародний рік Антона Макаренка, а сам педагог і спосіб його педагогічного мислення у XX столітті є найунікальнішим у світі. Тож вся діяльність університету спрямована на те, щоб навчити і виховати майбутнього учителя так, щоб він був щасливим.

Протягом усього часу ректором здійснювалась підтримка однієї з кращих у країні системи самоврядування трудового колективу на всіх рівнях управління Університетом. Через механізм колективних угод, демократичну систему виборів керівників навчальних структурних підрозділів і студентських лідерів реалізовувався особливий підхід до напрацювання й прийняття важливих рішень, контролю за їх виконанням, що забезпечувало нестримний та постійний поступ Університету і відповідно до прийнятої стратегії. У своїй діяльності ректор Університету враховував ті сучасні тенденції, які засвідчують рух глобального світу й українського суспільства до свого розвитку. Стратегічні документи й рішення адміністрації розроблялись з огляду на те, що четверта індустріальна революція змінює характер і структуру праці, виникають нові потреби й запити молоді до побудови своєї кар'єри через освіту та професійне виховання, зростає роль громадянського суспільства в управлінні державними інституціями всіх рівнів. Продовживши виконання Стратегічного плану-концепції інноваційного розвитку Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка на 2011-2020 роки протягом звітного періоду

здійснювалось стимулювання більш високих форм роботи викладачів і науковців, таких як пріоритетна підготовка магістрів, кандидатів і докторів наук, підвищення кваліфікації й перепідготовка кадрів, досягнення високої результативності наукових досліджень та інновацій. Елементом стратегічного плану-концепції інноваційного розвитку університету є реалізація в компетентнісного підходу, який передбачає перехід від простого передавання знань студенту до формування в нього необхідних компетентностей, що дозволить йому не тільки ефективно використовувати отримані знання, а й синтезувати нові. Для конкретної реалізації цього завдання в університеті повністю перебудована система оцінювання результатів навчання та система самостійної роботи студентів. За багаторічну історію існування Університету в його стінах підготовлено десятки відомих українських політиків та громадських діячів, сотні вчених, педагогів, керівників підприємств, організацій і установ, сотні тисяч фахівців-виробничників, які є гордістю Університету та всієї держави. На даний час студентка університету Рябуха Тетяна та випускник 2018 року спеціальності «Менеджмент» Ананченко Михайло обрані народними депутатами України. Місією університету є – сприяння кожному у цілісному розвитку, лідерському становленні, служінні людині, громаді, суспільству, сповідуючи у своїй діяльності спільні цінності: прагнення істини; академічна свобода; чесність та відкритість; професіоналізм та співробітництво; вимогливість та відповідальність; політичний нейтралітет та активна громадянська позиція. Основні завдання Університету в освітній, науковій сферах, у сфері міжнародної співпраці та інтеграції в Європейський і світовий освітній простір, підвищення ефективності використання фінансових та матеріально-технічних ресурсів, соціального захисту учасників освітнього процесу це: — розробка університетських навчальних планів і програм з урахуванням міжнародних стандартів і рекомендацій у галузі освіти; — упровадження гнучких освітніх програм, навчальних планів та інформаційних технологій навчання, створення та відкриття нових спеціальностей для підготовки фахівців; — забезпечення процесу навчання новітнім лабораторним обладнанням та матеріалами; інтеграція вищої освіти і наукових досліджень; — інтеграція Університету з навчальними закладами різних рівнів, науковими установами, створення навчально-науково-виробничих комплексів; — здійснення планомірної профорієнтаційної роботи з молоддю, залучення талановитих вступників шляхом проведення олімпіад і конкурсів, створення

груп підготовки абітурієнтів, інших форм довузівської підготовки; 6 — забезпечення вільного багатоканального доступу до світових освітніх та наукових ресурсів через мережу Інтернет в усіх приміщеннях Університету; — індивідуалізація та диференціація навчання обдарованої молоді, створення умов для здобуття якісної освіти інвалідами, дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування; — впровадження у навчальний процес та в діяльність університетської наукової бібліотеки сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій; створення з цією метою лабораторій для підготовки та збереження електронних курсів, обладнання аудиторій для проведення дистанційних лекцій та телеконференцій; — систематичний аналіз стану працевлаштування випускників, забезпечення зворотного зв'язку з роботодавцями та членами асоціацій випускників Університету; — створення ефективної системи професійного удосконалення науковопедагогічних кадрів, підвищення кваліфікації; — пошук нових перспективних наукових напрямів, генерація нових знань та їх постійне впровадження у життя; — зосередження науково-дослідницьких робіт в напрямках, які є актуальними для забезпечення розвитку української держави як демократичної та правової; — забезпечення постійного зростання позабюджетного фінансування університетської науки, пріоритетного фінансування фундаментальних досліджень, їх зв'язку з прикладними розробками та навчальним процесом; — реалізація проектів комерціалізації результатів фундаментальних і прикладних досліджень відповідно до пріоритетних напрямків розвитку науки; — оновлення матеріально-технічної бази наукових досліджень; — підвищення рівня наукових кадрів і вдосконалення діяльності аспірантури й докторантури шляхом з виконання якісних дисертаційних досліджень; створення ефективної системи атестації та професійного удосконалення наукових кадрів; — забезпечення участі науковців Університету у перспективних, практично важливих наукових дослідженнях, українських та зарубіжних наукових конкурсах; — розвиток міжнародного наукового обміну шляхом: забезпечення щорічного стажування науково-педагогічних і наукових працівників, студентів та аспірантів у провідних закордонних навчально-наукових центрах; запрошення провідних зарубіжних учених для виступів та читання лекцій з перспективних і проблемних напрямів науки; проведення Університетом міжнародних наукових конференцій за участю провідних зарубіжних учених; участі науково-педагогічних працівників Університету в міжнародних наукових конференціях поза межами України; —

забезпечення фінансування розвитку інформаційних, аналітичних та довідкових баз даних Університету, зокрема, наукової бібліотеки, підтримка університетських наукових видань та створення їх електронних сайтів; передплата іноземних наукових журналів, відкриття доступу до зарубіжних електронних баз наукових статей; — впровадження наукових результатів у навчальний процес, забезпечення мобільності наукових кадрів для ефективної організації навчального процесу, широке залучення відомих українських науковців на умовах сумісництва; 7 — залучення до наукової діяльності обдарованої студентської молоді, вдосконалення системи студентських наукових конференцій; — інтенсифікація співпраці із закордонними університетами-партнерами на основі двосторонніх угод, розширення напрямів співпраці з метою більш широкого залучення викладачів, науковців, аспірантів Університету до виконання спільних міжнародних наукових проєктів; — формування та розвиток міжнародного бренду Університету в тому числі шляхом просування власних інтернет-ресурсів та реклами, присутності на міжнародних освітніх заходах, у закордонних наукових виданнях тощо; загальноєвропейську систему освіти і науки; — завершення робіт з благоустрою території; — підтримування в належному стані матеріальної бази Університету, забезпечення виконання планів капітального та поточного ремонтів; — своєчасне виконання невідкладних ремонтних робіт у навчальних корпусах, гуртожитках та інших спорудах Університету, облаштування їх системами відеоспостереження та приладами контролю пропускнуої системи; — забезпечення раціонального й прозорого використання університетських ресурсів, здійснення громадського контролю за ефективністю виконання статей кошторису; — вжиття заходів, спрямованих на енергозбереження та постійний облік і моніторинг витрат енергоносіїв; — забезпечення безоплатного користування студентами, викладачами та співробітниками спортивними спорудами Університету у вільний від навчального процесу час відповідно до графіку роботи спортивних секцій та оздоровчих груп; — збереження упродовж наступних років стабільності виплати заробітної плати, не зменшуючи обсягів матеріального забезпечення професорськовикладацького складу та співробітників Університету.

О. Лавріненко,
*Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України,
м. Київ*

**ПЕДАГОГІЧНЕ ЗНАННЯ МАЄ СТАТИ ОПОЧУТТЄВЛЕНИМ,
“ЖИВИМ ЗНАННЯМ” (ІВАН ЗЯЗЮН)**

І. Зязюн, виступаючи перед науковцями Національної академії педагогічних наук України, які докладають безліч зусиль для модернізації педагогічної науки зауважував: “Будь-яке педагогічне дослідження, в якому не показано, як і за яких умов учитель може реалізувати розроблену в дослідженні ідею, найімовірніше, буде пилитися на полицях. “Безучительська” педагогіка, “педагогіка стандартів і технологій”, в якій не залишається місця для особистісної позиції, індивідуального “внеску вчителя” – це шлях у глухий кут і для педагогічної теорії, і для педагогічної практики [1].

Теоретичні поняття педагогіки для вчителів мають відігравати роль лише найзагальніших орієнтирів. Педагогічне знання, безпосередньо використовуване вчителем, має стати опочуттєвленим, “живим знанням”, включеним у структуру реального досвіду вчителя. А звідси – формування вчителя можливе лише у середовищі, органічно орієнтованому на педагогічну дію. Це можливо за єдиної умови: вчитель повинен мати високий рівень розвитку педагогічної майстерності, найважливішої атрибутивної складової педагогічної дії.

Історико-педагогічні пошуки науковців Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України показали, що погляди на педагогічну майстерність вчителя-вихователя пройшли тривалий і складний шлях еволюції. В Україні склалися оригінальні традиції підготовки вчительських кадрів і формування педагогічної майстерності, які базувалися на освітніх та виховних системах львівських, київських братських шкіл, Острозької та Києво-Могилянської академій, Київського університету Св. Володимира, Харківського, Одеського університетів, численних учительських та педагогічних семінарій, 3-річних педагогічних курсів та педтехнікумів, Учительських і Педагогічних інститутів. Феномен педагогічної майстерності був уперше обґрунтований й

уведений до наукового тезаурусу А. Макаренком у 30-х роках XX ст. саме в Україні. Національні педагогічні наукові школи повсякчас здійснювали дослідження, спрямовані на обґрунтування принципів педагогічної майстерності, визначення предмету педагогіки як науки про виховні відношення, що виникають у процесі взаємозв'язку освіти, учіння і виховання з самоосвітою, самоучінням і самовихованням та спрямовані на розвиток людини. Українські теоретики та практики педагогічної галузі доводили тезу про розуміння педагогічної майстерності як культурологічного феномену освіти взагалі і підготовки педагогічних кадрів, зокрема, умов та чинників збереження її усталених традицій, уособлення пролонгованої мети, подальшого розвитку, ствердження соціального статусу як науково-практичної категорії не лише в галузі освіти, а також у політиці, ідеології, юриспруденції та інших підсистемах системи “Людина – Людина”.

Ідеї педагогічної майстерності, які впродовж багатьох століть плекали провідні вчені, наукові колективи вищих і середніх освітніх закладів України втілювались «крок за кроком» у Полтавському педагогічному інституті імені В.Г. Короленка. Тут уперше в історії вищої педагогічної школи було впроваджено як окремий навчальний предмет науку про одухотворення навчального процесу – педагогічну майстерність. Фундатором і натхненником підготовки вчителя-майстра став І. Зязюн (1938–2014 рр.) – людина творча, талановита, оригінальна, який упродовж 1975–1990 рр. обіймав посаду ректора Полтавського педагогічного ВНЗ. Дослідники філософсько-педагогічної творчості І. Зязюна справедливо звернули увагу на особливу духовну ауру інституту, бо ж саме тут навчалися колись А. Макаренко і В. Сухомлинський, працювали В. Верховинець і Г. Ващенко [5, с. 82].

Для формування особистості вчителя, здатного володіти всіма комунікативними засобами психолого-педагогічного впливу ректорові інституту І. Зязюну довелося прикласти чимало зусиль, щоб на практиці реалізувати всі засадничі принципи та ідеї становлення педагогічної майстерності майбутнього фахівця. Серед визначальних організаційних положень, які вплинули на всю систему підготовки вчителя, були оригінальні, виправдані суспільними потребами заходи, що інколи розглядалися як несумісні із усталеною діяльністю багатьох педагогічних ВНЗ України 80–90-х років XX ст., піддані найгострішій критиці з боку противників і догматиків, але з огляду на кінцевий

результат (обласні, районні, республіканські відділи освіти майже всього колишнього СРСР прагнули за будь-яку ціну отримати випускника Полтавського педагогічного інституту, підготовленого за новітнім, дієвим, професійно спрямованим напрямом) – говорили самі за себе.

У 1979 р. за наказом ректора в рамках удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя було доручено викладачам кафедри педагогіки розробити програму спецкурсу з педагогічної майстерності загальним обсягом 20 аудиторних годин (4 год. лекцій та 16 год. практичних занять). Цьому передувала велика науково-дослідницька робота професорсько-викладацького складу, яка полягала в аналізі базових понять, формуванні мети і завдань, визначенні методології і методик. Варто зазначити, що пробний курс педагогічної майстерності знайшов широке розуміння у провідних учених-педагогів України, а студенти ПДПІ ім. В.Г. Короленка висловлювали одностайне рішення про його необхідність, збільшення кількості годин і можливість викладання починаючи з першого року навчання педагогічній професії. Пізніше авторським колективом кафедри педагогіки була створена нова програма, розрахована на 108 год. А 1 червня 1981 р. згідно з рішенням Міністерства народної освіти України створено самостійну кафедру педагогічної майстерності – першу в СРСР.

Ведучи мову про сутність педагогічної майстерності, І. Зязюн наголошував: “Питання про педагогічні технології тісно пов’язані з поняттям педагогічної майстерності, бо дії майстра завжди досконалі. Можна бути професійно компетентним педагогом, тобто вільно орієнтуватися в предметній сфері, системно сприймати і діяти в педагогічній реальності, мати особистісно-гуманітарну орієнтацію (на відміну від технократичної), вміти узагальнювати і передавати свій досвід іншим колегам, бути здатним до рефлексії, володіти сучасними педагогічними технологіями, але при цьому не бути майстром, а залишатися добротним ремісником. Щоб бути майстром, необхідно володіти особистісною професійною неповторністю і унікальністю, своїм стилем діяльності, концептуальністю професійного мислення” [3, с. 12].

Учений, виступаючи перед учительською аудиторією в різних куточках України та колишнього Радянського Союзу неодноразово відзначав: “Учитель в особистісно-орієнтованому освітньому процесі стає автором (співавтором)

цілей, змісту, форм і методів педагогічної взаємодії, творцем такої освітньої ситуації, в якій реалізуються його особистісні функції і затребувана особистість учнів. В умовах особистісної орієнтації освіти сама педагогічна діяльність має авторську природу, бо педагогічна технологія не може штучно привноситися ззовні, а повинна народитися у власному досвіді вчителя. Крім того особистість учителя є одним із джерел цілепокладання, а це означає, що зміст особистісно орієнтованої освіти, включаючи в себе особистісний досвід самого вчителя, в іншій формі, як авторській, існувати не може. Набування особистісного досвіду, тобто досвіду рефлексії, вибору життєвих цінностей, прийняття відповідальних і нестандартних рішень можливе лише в ситуації, яка затребує вияви особистісної позиції учителя і учня. Створення такої ситуації – також процес авторський, що вимагає вияву суб'єктивності вчителя” [2, с. 11].

З перших років роботи на посаді ректора Полтавського педагогічного інституту у школах м. Полтави, районних центрах Полтавської області, а пізніше – інших міст колишнього СРСР було уведено факультатив “Юний педагог”, мету якого визначено так: “Володіти вчительськими навичками необхідно і батькові з матір'ю, й інженеру, агроному, лікареві. Нам треба навчити людей не тільки працювати з машинами, добре знати не лише технологію, а передусім людську душу і на цій основі включати незвідані творчі здібності в процес творення” [4, с. 163]. Кращі викладачі, професори, доценти інституту приїздили у найвіддаленіші від обласного центру міста і містечка, де при одній із шкіл, за підтримки міського чи районного відділу освіти працювали із учнями 8–10-х класів, які в майбутньому виявили бажання отримати професію вчителя. Така форма організації довузівської підготовки і добору талановитої молоді мала позитивні результати. Ректор І. Зязюн був глибоко переконаним у тому, що “... Шкільна реформа розпочинається з пошуку в загальнодержавному масштабі талановитих учителів. Причому психологи рекомендують робити це вже на ранніх етапах соціалізації особистості, можливо, з 4-го класу школи за спеціальними програмами. І на цей етап радять перенести конкурсну ситуацію, щоб головним інструментом добору стало покликання бути вчителем. Інакше не дотриматися заповіді мудрих: талановитий вчитель повторюється у своїх учнях” [2, с. 14].

Головним і визначальним вступним іспитом до Полтавського педінституту був так званий творчий екзамен, на якому здійснювалася незалежна

особистісна характеристика абітурієнта. До складу екзаменаційно-експертної комісії запрошувалися фахівці різних напрямів: декани та їхні заступники, завідувачі кафедрами, викладачі-методисти, керівники гуртків художньої самодіяльності та науково-технічної творчості, тренери спортивних секцій та інші.

Творче надбання українців широко використовують та впроваджують у практику професійно-педагогічної підготовки вчителів університети США і Великої Британії в яких відкриті Центри педагогічної майстерності. А підручники та навчальні посібники, методичні рекомендації та практикуми, розробниками яких стали не лише полтавські науковці а й інші дослідники феномену педагогічної майстерності, перекладені в Болгарії, Китаї, Німеччині, Польщі, Росії, Румунії, Фінляндії, Японії та в інших країнах близького та далекого зарубіжжя.

Опанування програми педагогічної майстерності виявилось найбільш оптимальним шляхом теоретичної та практичної підготовки майбутнього вчителя до педагогічної дії, яка включає різноманітні форми організації освіти. Педагогічна майстерність стала тим єдиним предметом, що базується на тренінговій методиці підготовки кожного вчителя без винятку до педагогічної дії. Програма педагогічної майстерності готує вчителя до найбільш продуктивного і якісного опанування навчального предметного матеріалу учнями на уроках. Учитель, який на рівні педагогічної майстерності підготовлений до проведення всіх типів уроків повинен знати їх переваги і недоліки. Підготовка вчителя-майстра має спрямовуватися на розвиток постійної самотворчості, яка б надавала можливість йому скористатися на благо учнів перевагою уроку і позбутися його недоліків.

Проте в сучасному освітньому процесі вищого педагогічного навчального закладу питома вага педагогічної майстерності незначна і потребує розробки, вдосконалення, впровадження. Останнім часом у педагогічних навчальних закладах України закриті кафедри педагогічної майстерності, не реалізується навчальна програма з курсу “Основи педагогічної майстерності”, різко скоротилася навчальна практика. Не проводиться підготовка і перепідготовка викладачів кафедр педагогічної майстерності, що призводить до примітивізації курсу і його непотрібності студентам. Існує сталий парадокс: уся прогресивна педагогічна громадськість світу прагне творчо використати українське

національне надбання, вважаючи педагогічну майстерність саме феноменом, народженим і методологічно та теоретично обґрунтованим в Україні, проте в сучасних реаліях реформування педагогічної освіти педагогічна майстерність повністю знівельована.

Інтеграція вітчизняної освітньої системи в Європейський простір вимагає посилення уваги до професійної підготовки вчителів, потребує уведення в масову вузівську практику методик розвивального навчання, докорінної перебудови підготовки педагогічного персоналу, кардинальної зміни напрямів їхнього учіння і виховання до яких належить, передусім, особистісно-розвивальний. Безумовно, розв'язанню надзвичайно складних завдань реформування освітньої галузі, зокрема підготовки педагогічних кадрів для нової української школи сприятиме національний феномен педагогічної майстерності – цілісне категоріальне утворення із сукупності професійних педагогічних компетенцій, що зумовлюють педагогічну дію як якісний вимір та критерій освітньо-виховної системи за отриманими результатами освіти і виховання суб'єктів учіння.

Список використаних джерел:

1. Зязюн І. А. Немає педагогіки без педагога/ Іван Андрійович Зязюн // Стенограма виступу в Центрі педагогічної майстерності Академії СБУ 12 грудня 2013 року // Рукопис із фондів Меморіального музею-садиби академіка І. А. Зязюна у с. Пашківка, Ніжинського району, Чернігівської області.
2. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність – мистецтво навчальної дії / І. А. Зязюн // Гуманітарні науки. – 2002. – № 1. – С. 6–14.
3. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність – технологія педагогічної дії/ Іван Андрійович Зязюн // Науковий вісник МДУ. Вип. 23. Серія “Педагогічні науки”, 2011. с. 8–15.
4. Кузьмінський А. Іван Андрійович Зязюн – науковець, філософ-педагог, лицар добра, яскрава особистість/ Анатолій Кузьмінський// Філософія педагогічної майстерності : зб. наук. праць / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України ; редкол. : Н. Ничкало (голова) та ін. – К., Вінниця: ДОВ “Вінниця”. – С. 160–167.
5. Лавріненко О. А. Історія педагогічної майстерності / Олександр Лавріненко. – К.: СПД Богданова А. М., 2009. – 318 с.

Л. Мацько,
*Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
м.Київ*

**МОВНА ОСОБИСТІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВЕСНИКА
У СВІТЛІ ВИМОГ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ
(з виступу на конференції)**

Сучасна соціокультурна ситуація в Українській державі потребує вчителя-словесника, який би був висококваліфікованим фахівцем, що володіє системними знаннями, навичками і вміннями з лінгвістичних, літературознавчих, психологічних, педагогічних наук, володіє ефективними сучасними методиками навчання і виховання; який би рівночасно був культурологом і державником, тобто всебічно розвинутою і культурно обізнаною людиною та провідником ідей державотворення і демократизації країни. Тому в Державному стандарті української мови виокремлено як основні змістові лінії: комунікативна, лінгвістична, культурологічна, діяльнісна.

Час зобов'язує вчителя й викладача української мови та літератури стати яскравою особистістю, інтелектуальною й інтелігентною, високоосвіченою і шляхетно вихованою, чутливою до учнів і студентів, відкритою до нових знань і вмінь. Колись відомий літературознавець Олександр Іванович Білецький висловив думку про те, що Леся Українка шукала в житті героїв і утверджувала їх у літературі. Думається, що й нині з огляду на наше українське буття є дуже актуальним пошук у літературі й фольклорі, мистецтві, культурі й історії ідеалу незвичайної особистості, благородного чину, великої працелюбності, взірцевої поведінки й, може, самопожертви. У єдності з мудрим і добрим учительським словом ідеали здатні просвітлювати юні душі.

Поняття мовної особистості трактується в науці досить широко і по-різному. В.Карасик акцентує увагу на п'яти найважливіших аспектах мовної особистості:

1) мовна здібність як органічна можливість навчатися мовному спілкуванню;

2) комунікативна потреба, спрямована на адресата, співбесідника, колектив;

3) комунікативна компетенція як вироблене вміння до мовного спілкування;

4) мовна свідомість як активне вербальне відображення у внутрішньому світі зовнішнього світу;

5) мовленнєва поведінка як усвідомлена і неусвідомлена система вчинків, що розкривають характер і образ життя людини, додамо: очевидно, в процесі мовного спілкування.

Є приклади моделювання мовної особистості, при якому враховується різний рівень мовної освіти, комунікативного досвіду, володіння мовою, мовних навичок і умінь та національно-мовна і професійно-мовна культура. І.І.Богін так інтерпретує рівні володіння мовою безвідносно до фаху:

1) рівень правильності передбачає володіння необхідним загальномовним лексиконом, орфоепічними, орфографічними і пунктуаційними навичками, граматичними нормами словозміни, словотворення й побудови речень;

2) рівень інтеріоризації передбачає володіння пер-шим рівнем і плюс вміння реалізовуватися у висловленнях та сприймати висловлення у відповідності з внутрішнім станом мовного вчинку;

3) рівень насиченості означає, що мовець володіє двома попередніми, а також багатством виражальних засобів мови, «начитаний», має широкий і різнометний лексикон, фразеологію, красномовний;

4) рівень адекватного вибору означає таке досконале володіння попередніми рівнями, що дає можливість мовній особистості швидкого адекватного вибору і точної мовної реакції у кожній комунікативній ситуації¹.

Отже, це означає, що мовна особистість може об'єктивно і адекватно до комунікативної ситуації оцінити себе.

Ю.М. Караулов² виділяє три ієрархічні рівні мовної особистості в такій інтерпретації.

---

¹ Богин В.И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текста. – Л., 1984. – С. 120.

² Караулов Ю.М. Русский язык и языковая личность. – М., 1984. – С. 260.

Нульовий рівень, що відображає ступінь володіння семантикою буденної мови. Це рівень нейтралізації мовної особистості, тобто на ньому вона не виділяється як оригінальна, мовотворча. З мовного погляду така особистість є непомітною.

Перший рівень – лінгвокогнітивний (тезаурусний) рівень, який передбачає опис мовної моделі картини світу з точки зору особистості (нові поняття, символи).

Другий рівень – мотиваційний рівень, що передбачає забезпечення комунікативно-діяльнісних потреб особистості (необхідність висловитися, одержати інформацію, вплинути тощо).

Для того, щоб досягти певного рівня розвитку мовної особистості, мовці повинні формулювати в собі відповідні для кожного рівня готовності.

Для першого (нульового) рівня – це усномовні та орфографічно правописні готовності.

Для другого (лінгвокогнітивного) рівня мовної особистості потрібні готовності користуватися поняттями, знаходити, вибирати, розуміти, переробляти інформацію із запропонованих текстів; готовність розгортати аргументацію, здатність до імпровізації.

Для третього (мотиваційного) рівня потрібна готовність цілеспрямовано керувати засобами мови, досягати за їх допомогою мети, прекрасно публічно виступаючи тощо.

Не кожна мовна особистість через брак достатньої освіти та інші причини може досягнути всі рівні володіння мовою, та не кожна й має в цьому комунікативні потреби. Однак для вчителів-словесників мають бути обов'язковими найвищі рівні володіння мовою. Ця вимога повинна входити до кваліфікаційної професіограми всіх учителів української мови та літератури.

Для мовної особистості учителя української мови і літератури, на наш погляд, особливо фахово важливим є виразний індивідуальний стиль та висока культура мовлення. Індивідуальним стилем (ідіолектом) називають таку системність виразових засобів мовлення окремого індивіда, яка вирізняє (виокремлює) його мову серед інших мовців³. Ідіостиль учителя на тлі загальнонаціонального колективного мовлення відображає риси його індивідуального світобачення і світосприймання через окремі специфічні мовні

---

³ Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. *Стилістика української мови*. – К., 2003. – С. 164.

засоби чи через оригінальне авторське використання їх. Певна міра індивідуальності мовлення властива кожному мовцеві, але помітною індивідуальність стає здебільшого тоді, коли виявляється через досконале, яскраве і багате звучання, через оригінальне використання засобів загальнонаціональної мови. Часто індивідуальний стиль – це прорив мовних особливостей індивіда через поширену і панівну типову форму мовлення, тобто через загальноприйнятий стиль. Для того, щоб досягти виразності й багатства індивідуального стилю, потрібно:

- постійно збагачуватися новими мовними засобами зі сфери професійного мовлення власного та споріднених фахів;
- користуватися словниками і довідниками;
- виробити увагу до чужого бездоганного мовлення, аналізувати, чим воно досконале: багатством словника, інтонацій, особливостями тембру, різноманітністю синтаксичних структур, умінням будувати фрази і текст, індивідуальною образністю, порівняннями, епітетами, метафорами тощо;
- читати, якщо не постійно, то хоча б періодично, українську класичну і сучасну літературу та публіцистику, пресу з тим, щоб мати «на слуху» рівень розвитку сучасної української літературної мови;
- хоча б періодично читати вголос; читати «з олівцем»;
- постійно бути уважним до власного мовлення і мовлення найближчих людей, колег, не розслаблюватися, дбати про природність, невимушеність мовлення;
- заучувати гарні зразки напам'ять;
- бути уважним до життя, до різноманіття його форм, барв, явищ, процесів, як у природі, так і в суспільстві; помічати, як усе відображається у нашій мовній картині світу;
- сприймати мову як свою людинолюбну сутність, як картину світу, як порадника і помічника у суспільному житті;
- своє мовне вдосконалення розуміти як постійний органічний стан і поширювати це розуміння серед інших.

Мовна культура не постає на порожньому місці; це постійна робота, спрямована на виховання і вдосконалення кращих людських чеснот, створення свого фахового образу, досягнення соціального престижу в суспільстві.

Культура мовлення людини є показником рівня освіченості, загальної культури особистості, національної самосвідомості, громадянської активності. Тому дуже важливо для формування мовної культури, щоб процес успішного

мовного навчання одночасно супроводжувався мовним вихованням (цей момент досі не зреалізовано) і виробленням шляхетної мовної поведінки.

О. Семенов

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка,
м. Суми*

О. Біличенко,

Донбаський державний педагогічний університет, Слов'янськ

МІЖКАФЕДРАЛЬНИЙ ПРОЄКТ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА

Перспективні завдання медіаосвітньої підготовки можуть бути успішно реалізовані за умови ефективної міжкафедральної взаємодії, а також виконання міждисциплінарних проєктів профільних кафедр педагогічних університетів України.

Кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (кер. **О.Семенов**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри) та Донбаського державного педагогічного університету (кер. **О.Біличенко**, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри) започаткували міжкафедральний проєкт «Медіакомпетентність учителя». Мета проєкту - сприяти формуванню медіа компетентності, медіакультури майбутніх учителів-філологів в умовах міждисциплінарного освітнього середовища університету.

Реалізація проєкту ґрунтується на ідеях та положеннях міжнародних документів, зокрема рекомендацій ЮНЕСКО (Паризька декларація ЮНЕСКО з медіаінформаційної грамотності в цифрову епоху (2014), Законів України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні (2013), Концепції «Нова українська школа» (2016), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018), Концепції упровадження медіаосвіти в Україні (2016), програм розвитку університетів, означених у статті. Важливість проєкту доведена і результатами дослідження PISA 2018 (Programme for International Student Assessment) за показником читацької компетентності (здатності сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал) [2].

Теоретичну основу дослідження становлять праці, в яких презентовано практичний досвід формування медіаграмотності і медіа компетентності учасників освітнього процесу (Alcolea-Díaz, Reig & Mancinas-Chávez, 2020), створення педагогічно доцільних медіатекстів, застосування різних видів критичного читання; зв'язку між компонентами змісту, структури та мовним оформленням медіа текстів (Jones P., Turney A., Georgiou H. & Nielsen W (2020) розвитку критичного мислення, формування інформаційних, аналітико-інтерпретаційних, текстово-жанрових умінь (Scull, Malik, Morrison, Keefe (2020)), формування умінь у майбутніх учителів обирати спеціалізоване програмне забезпечення (Semenikhina, Semenog&Drushliak, 2019). Аналіз наукового доробку Coleman, Money (2020) посприяв актуалізації уваги на взаємодію викладачів, студентів, фахівців з медіа, що сприяло у педагогічному експерименті розкриттю індивідуальності студента, формуванню проєктувальних умінь.

У межах дослідження висвітливо поточні результати міждисциплінарного проєкту «Медіакультура вчителя», що виконується спільно кафедрами української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка та ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» за фахово-методичним, дослідницьким та культурно-освітнім напрямками.

Досягнення мети передбачало вирішення таких завдань: описати сутність ключових понять; окреслити поетапну реалізацію проєкту формування у майбутніх учителів-словесників медіакультури у процесі фахової підготовки та поточні результати. Результативність виконання завдань, які розв'язуємо упродовж 2018 – 2020 рр., забезпечується використанням методів аналізу законодавчо-нормативних і наукових джерел у галузі освіти, узагальнення, термінологічного аналізу – для опису базових понять; функціонально-структурного аналізу – для опису етапів реалізації проєкту; моделювання – для створення ресурсного центру професійного розвитку учителя.

Індикаторами першого етапу виконання міждисциплінарного проєкту (2017-2018 рр.) визначено концептуальну та нормативно-правову базу: концепцію, угоду про наукову (науково-методичну) співпрацю, програму спільної діяльності, положення про ресурсний центр професійного розвитку учителя української мови і літератури.

Концептуальна ідея проєкту «Медіакомпетентність вчителя-словесника» ґрунтується на розумінні медіакультури вчителя-філолога як вагомий складової

професійного розвитку, саморозвитку і самореалізації. Педагог ефективно здійснює мовну, літературну підготовку молоді, володіє вміннями сприймати, критично читати, аналізувати, інтерпретувати, створює медіатекст різних стилів і жанрів, успішно здійснює творчий пошук, що ґрунтується на здобутках педагогіки, психології, філології, інформатики. Досягти мети проекту в умовах міждисциплінарного освітнього простору можливо шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти і упровадження інноваційних технологій.

Поняття *«міждисциплінарне освітнє середовище»* характеризуємо як багатосуб'єктне та багатопредметне утворення, що цілеспрямовано впливає на професійний та особистісний розвиток фахівця, забезпечуючи його готовність до професійної діяльності та/або продовження навчання, успішного виконання соціальних ролей та самореалізації у процесі життєдіяльності.

Проект відповідає угоді про наукову (науково-методичну) співпрацю з проблем формування культуромовної особистості майбутнього фахівця-дослідника, учителя, філолога, педагога-українознавця, яка підписана між Сумським ДПУ імені А.С.Макаренка та ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» у 2017 році. Програма спільної діяльності, відповідно до угоди, передбачає фахово-методичний, дослідницький та культурно-освітній напрями. Сторони зобов'язуються здійснювати спільну науково-дослідну роботу із узаємодії загальноосвітніх навчальних закладів, філологічних факультетів ЗВО у контексті формування медіакультури майбутнього педагога-дослідника.

Виконання завдань міждисциплінарного проекту передбачало створення в СумДПУ імені А.С. Макаренка ресурсного центру професійного розвитку учителя української мови і літератури. Це т.зв. постійно діючий науково-методичний консультативний осередок, що забезпечує ефективну комунікативну взаємодію між учасниками освітнього процесу стейкхолдерами з питань формування і розвитку ключових компетентностей на засадах цінностей педагогіки партнерства і наставництва, у тому числі і формування медіакультури.

Індикаторами другого етапу реалізації міждисциплінарного проекту (2018-2019 рр.) слугують визначення сутності та складників медіакультури учителя-філолога.

Поняття *«медіакультура вчителя-філолога»* тлумачимо як інтегративне утворення особистості, що передбачає здатність особи ефективно взаємодіяти з масмедіа та поєднує ціннісні установки, прагнення до розвитку і саморозвитку в

галузі медіаосвіти, мовні, мовленнєві, комунікативні знання та медіа освітні уміння й навички, сформованість яких забезпечує здатність бути носіями медіакультурних цінностей, реалізовувати громадянську позицію.

Медіаосвітні уміння й навички є вагомим складником медіакультури. Це сукупність інтелектуальних і практичних дій учителя, що забезпечують здатність особистості усвідомлено здійснювати дії з пошуку, відбору, переробки, аналізу, створення медіатексту різних стилів і жанрів, проектування й підготовки результатів медіаосвітньої діяльності.

На основі проведеної дослідної роботи визначили низку умінь.

Мовно-комунікативні уміння – це вміння сприймати медіатекст; визначати його естетичну цінність; розпізнавати типові вербальні та невербальні засоби, які вказують на наявність маніпуляції, пропаганди, прихованого змісту повідомлення, критично споживати/перевіряти медіатекст (усний та писемний), зокрема виражений невербально; визначати мету автора медіатексту, розпізнавати факти і судження медіа інформації, дотримуватися принципів етики спілкування; володіти прийомами комунікативної взаємодії у мережевому просторі.

Аналітико-інтерпретаційні уміння – це уміння структурувати, виокремлювати інформацію з одного чи кількох медіаджерел, тему й мікротеми, розрізняти важливі і другорядні деталі медіаповідомлення, визначати зв'язок між компонентами змісту, структури та мовним оформленням медіатекстів, що належать до різних стилів і жанрів.

Текстово-жанрові уміння – це уміння складати текст різних типів (теле-, радіо), стилів і жанрів (новина, замітка, повідомлення, інтерв'ю, нарис, есе, репортаж) з урахуванням структурно-сміслових, мовностилістичних особливостей; аргументувати, толерантно відстоювати власну позицію щодо визначеної проблеми в тексті; стилізувати, оцінювати медіатекст із огляду нормативності, здійснювати роботу над помилками в тексті, редагувати.

Інформаційно-технологічні уміння – це уміння інтегрувати інформацію в різні стилі і жанри (у тому числі й у гіпертекстах у цифровому середовищі), створювати самостійно якісні медіатексти/медіапродукти і транслювати наявні, відтворювати їх у ролі автора чи модератора в різних формах презентації в соціальних мережах, відеохостингах, електронних газетах, взаємодіяти у мережі, дотримуватися основ безпечної поведінки в цифровому просторі, розпізнавати та захищати себе від маніпуляцій у цифровому просторі; використовувати цифрові технології для пошуку, перевірки і впорядкування

інформації; спільно працювати онлайн у медіапроектах, результатом яких є готовий для використання медіапродукт; дотримуватися основ академічної доброчесності в роботі з медійними текстами, укладати електронні мовні словники, енциклопедії і електронні програми тестового характеру.

Проектувальні вміння – це уміння аргументовано добирати й використовувати відповідно до теми або етапу уроку педагогічно доцільний медіатекст; створювати макети газет, буктрейлерів, мотиваторів, колажів, аудіо-відео соціальної реклами і відеороликів із використанням спеціалізованого програмного забезпечення

На **третьому етапі (2019-2020 рр.)** з метою формування у майбутніх учителів-філологів медіаосвітніх умінь як складової медіакультури апробуємо міждисциплінарні теми, інтерактивні лекції, міждисциплінарні тренінги у процесі професійно орієнтованих курсів, під час педагогічної практики, у позааудиторній роботі.

Діагностувальний інструментарій містить: тест «Медіалінгвістична грамотність» (опитувальник за Yachmenuk (2019), що передбачає запитання на перевірку умінь стилізувати, оцінювати медіатекст із огляду нормативності, здійснювати роботу над помилками в тексті, редагувати; завдання на написання критичного есе на задану тему (авторський), що передбачає перевірку здатності критично оцінювати медіатекст, формулювати власні думки і відстоювати їх у власному медіа продукті; тест оцінки умінь розробляти медіапродукт (опитувальник за Yachmenuk (2019) передбачає перевірку сформованості умінь складати текст різних типів, стилів і жанрів з урахуванням структурно-сміслових і мовностилістичних особливостей, аргументувати, фіксувати власну позицію щодо визначеної проблеми в тексті; індивідуальне завдання на інтеграцію інформації в різні стилі і жанри та створення медіаосвітнього продукту (авторський) передбачає перетворення заданого медіатексту і подальшу його презентацію; індивідуальне завдання з розробки фрагменту уроку на використання медіатексту (авторський), що дозволяє оцінити уміння аргументовано добирати й використовувати відповідно до теми або етапу уроку педагогічно доцільний медіа текст, створювати буктрейлери, макети мотиваторів, колажів), відеороликів із використанням спеціалізованого програмного забезпечення.

Ураховуємо положення низки підходів. Відповідно до *особистісного* підходу важливою є цілісна особистість студента, його прагнення глибше усвідомити, критично осмислити цінності медіаосвіти як фундаментальної

складової гуманітарної безпеки рідної держави; здатність швидко розібратися у складній, невизначеній ситуації і швидко прийняти правильне рішення. *Праксеологічний* підхід застосовуємо у процесі виконання таких дій, як формулювати проблему, планувати послідовність дій, здійснювати пошук необхідної інформації з різних медіаджерел, систематизувати її різними способами; здійснювати самоконтроль, самооцінку, самокорекцію. Кращим результатом сприяє застосування комплексного підходу до навчання: надання освітньому процесу медіаосвітньої спрямованості *Соціокультурний* та *тексто-жанровий* підходи застосовуємо для формування культури роботи з медіатекстом. Дотримуємось принципів *міждисциплінарного зв'язку, естетичної вартісності медіа текстів*, розвитку критичного мислення, що дозволяє здійснювати аналіз медіатексту за критеріями: надійність, вірогідність, якість, цільове призначення, розуміння меседжу повідомлення.

До занять з мовних, літературних дисциплін залучаємо професіоналів-практиків, представників роботодавців. Курс із методики навчання рідної мови доповнюємо питаннями медіадидактики, формування медіатеки до уроків та гурткової роботи і моделювання планів-конспектів уроків, гуртків, виховних заходів із використанням засобів медіаосвіти. Пропонуємо виконання завдань з підготовки критичного есе, проєктів із медійної комунікації та нетикету, медіаосвітніх квестів, мультимедійних презентацій у соціальній мережі Фейсбук, відеороликів з основ академічної культури, розвитку культури медіагігієни у процесі гурткової роботи; підготовку планів-конспектів уроків, виховних заходів із використанням медіа текстів.

Практикуємо участь студентів у тренінгах, майстер-класах, дискусіях із запрошенням учителів-словесників, у конкурсах соціальних проєктів; у науково-практичних конференціях, круглих столах, вебінарах.

Результатом поетапної реалізації проєкту є динаміка у формуванні медіаосвітніх умінь майбутніх учителів-філологів, що сприяє здійсненню медіаосвітньої діяльності у загальноосвітньому навчальному закладі. Частина респондентів мають високий рівень прагнення до постійного професійного та особистісного вдосконалення; можуть скласти медіатекст різних типів, стилів і жанрів, застосовувати різні види критичного читання; визначати зв'язок між компонентами змісту, структури та мовним оформленням медіа текстів; оцінювати медіатекст із огляду нормативності, дотримуються основ академічної доброчесності при створенні власного медіа тексту; володіють прийомами комунікативної взаємодії у мережевому просторі відповідно до мети і ситуації

спілкування; апробовують власні медіаосвітні проєкти, застосовують засоби медіаосвіти для розв'язання завдань розвитку, навчання та виховання школярів.

Зокрема, на більш високий рівень формування *мовнокомунікативних умінь* у студентів вплинуло виконання тестів на перевірку знань медіаосвіти, умінь критично читати медіатекст, розпізнавати факти і судження медіаінформації, володіння прийомами комунікативної взаємодії та етики спілкування; *аналітико-інтерпретаційних умінь* – виконання проблемно-пошукових завдань, написання критичного есе, виконання тесту на критичний аналіз медіатексту; оцінки медіапродукту, створеного іншим студентом; *текстово-жанрових умінь* – виконання тестових завдань з оцінки умінь складати медіа тексти різних типів, стилів і жанрів з урахуванням структурно-сміслових і мовностилістичних особливостей, редагувати текст; *інформаційно-технологічних умінь* – підготовка електронного портфоліо з курсу «Медіаосвіта»; підготовка мультимедійних презентацій у соціальній мережі Фейсбук, відеороликів з основ академічної культури, розвитку культури медіагігієни у процесі гурткової роботи; *проєктувальних умінь* – виконання завдань з медіадидактики (добирати медіатексти з певною дидактичною метою, редагувати медіатексти під конкретний освітній захід; готувати проєкти із медіакомунікації та нетикету, медіаосвітні квести); формування медіатеки до уроків та гурткової роботи і моделювання планів-конспектів уроків, гуртків, виховних заходів (розробляти фрагменти уроку на використання медіатексту; брати участь у конкурсах соціальних проєктів (створювати буктрейлери, макети мотиваторів, колажів, відеороликів).

Наразі апробуємо навчально-методичні комплекси, мультимедійні освітні ресурси з лінгвоперсонології, електронної лінгводидактики, цифрової наративістики. З метою обміну досвідом з актуальних напрямів проведено міжнародні науково-практичні конференції «Культуромовна особистість фахівця у XXI столітті» (2018-2019), «Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід» (2019-2020).

Культурно-освітній напрям діяльності центру спрямований на організацію і проведення фахових конкурсів, фестивалів творчих уроків, виставок учительської творчості, круглих столів, проведення інформаційно-просвітницької роботи, шкільних і студентських олімпіад, конкурсів, свят з української мови і літератури, сприяння розвитку обдарованої молоді.

Отже, суспільний запит на формування медіаосвітніх умінь майбутніх учителів актуалізує потребу міжкафедрального проєкту, що передбачає комунікативну взаємодію між учасниками освітнього процесу закладів загальної середньої та вищої педагогічної освіти. Це може бути реалізовано через ресурсний центр професійного розвитку учителя, активне залучення студентів до науково-дослідницької та гурткової роботи, яка базується на аналізі, зіставленні, критичному оцінюванні медіатекстів з обов'язковим обговоренням результатів, представлення їх на наукових, культурно-освітніх заходах різних рівнів.

Міжкафедральні проєкти доцільно організовувати з урахуванням специфіки спеціальностей, що готує заклад вищої освіти, та виконувати на засадах педагогіки партнерства.

Напрями подальшої спільної діяльності зумовлені участю у проєкті «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» (IREX), що дозволяє оновити навчальні дисципліни із залученням міждисциплінарної компоненти; ширше залучати стейкхолдерів до модернізації підготовки фахівців через кращі викладацькі практики. Значну увагу рекомендуємо приділити курсам підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які може здійснювати ресурсний центр професійного розвитку вчителя-словесника. Важливим для реалізації та поширення результатів напрацювань ресурсного центру є віртуальний майданчик, який через інтернет, мережеве спілкування дає можливість майбутнім учителям і вчителям, які працюють, поліпшити власний професійний рівень та розвивати власну медіакультуру.

Список використаних джерел:

- 1 ALCOLEA-DÍAZ, G., REIG, R., MANCINAS-CHÁVEZ, R. *UNESCO's Media and Information Literacy curriculum for teachers from the perspective of Structural Considerations of Information*. (2020). Comunicar, 28(62).
- 2]BELICHENKO, O., KOVALENKO, V. *The technology of a personality's social and communication culture formation by means of fiction in the conditions of communication space functioning in a higher education institution* (2020) Media4u Magazine 2 .
- 3 JONES, P., TURNEY, A., GEORGIU, H., NIELSEN, W. *Assessing multimodal literacies in science: semiotic and practical insights from pre-service teacher education* (2020). *Language and Education*, 34(2).
- 4 SCULL, T. M., MALIK, C. V., MORRISON, A., KEEFE, E. M. *Study protocol for a randomized controlled trial to evaluate a web-based comprehensive sexual health and media literacy education program for high school students* (2020). *Trials*, 21(1), 50.
- 5 SEMENIKHINA, O.; SEMENOG, O.; DRUSHLIAK, M. *Forming Of The Future Teachers Abilities To Choose Software Rationally: Praxeology Approach* (2019) Ukraine. Kyiv. Information technologies and learning tools. V: 63. Issue : 1..
- 6 SEMENOG, O., YACHMENYK, M. *Linguo-methodical preparation of the future teacher-philologist to the use of means of media education* (2019) Ukraine. Sumy. Publishing House of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko.

РОЗДІЛ 2
ІННОВАЦІЇ І ФАХОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ
НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

О. Фаст,
Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: SWOT-АНАЛІЗ

Парадигма освітньої політики в Україні помітно змінилася, що є віддзеркаленням низки суспільно-політичних та економічних трансформацій в останні роки нашого державотворення. Євроінтеграційний курс стратегічного розвитку країни оголошив нагальність докорінних системних змін задля нової якості освіти. Нова українська школа потребує вчителя-новатора, «агента змін» для розбудови громадянського суспільства та укорінення демократичних цінностей і свобод. Однак, слід урахувати, що активне входження в європейський освітній простір - «це не просте копіювання, не стирання національних традицій, а запозичення кращих рис з однієї систем освіти і перенесення їх на свої національні терени... Одночасно необхідно внести у європейську скарбницю свої, українські самобутні національні і загальнолюдські культурні, освітні, технологічні цінності», - справедливо зазначала академік О. Я. Савченко (Савченко, 2006).

Метою дослідження є проведення SWOT-аналізу діяльності факультету початкової освіти та фізичної культури з метою вироблення стратегічних завдань щодо забезпечення якості підготовки майбутніх педагогів Нової української школи.

SWOT-аналіз є універсальним методом, що використовується у процесі стратегічного планування діяльності будь-якої організації, у тому числі і закладу вищої освіти чи його структурного підрозділу (Єльнікова, 2009). Сутність SWOT-аналізу полягає у диференціації факторів і явищ, що впливають на функціонування та розвиток факультету початкової освіти та фізичної культури, на 4 категорії: сильні та слабкі сторони, можливості та загрози. Цей аналіз не

містить вичерпної інформації для прийняття остаточних управлінських рішень, але дає змогу оцінити поточний стан речей та напрацювати стратегії розвитку.

До **сильних сторін** за результатами аналізу віднесено:

- Спадкоємність освітніх традицій підготовки висококваліфікованих фахівців за спеціальностями «013 Початкова освіта», «017 Фізична культура і спорт» (від освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» до освітніх ступенів «фаховий молодший бакалавр» та «бакалавр»).
- Ефективна співпраця дирекції коледжу із органами державної влади та місцевого самоврядування.
- Системні кроки щодо вироблення політики забезпечення якості освітнього процесу на факультеті (громадські обговорення проектів освітньо-професійних програм, активізація діяльності органів студентського самоврядування тощо);
- Достатній кадровий потенціал, задовільні показники наукової активності;
- Потенціал для відкриття нових спеціальностей, що відповідають попиту на ринку праці;
- Наявність лабораторій та інноваційних технічних засобів навчання;
- Збільшення контингенту здобувачів вищої освіти у розрізі останніх 5 років;
- Чітка візія необхідності стратегічного партнерства як умови реалізації програм академічної мобільності.
- Наявність науково-педагогічних кадрів, які можуть забезпечити викладання фахово-орієнтованих навчальних курсів іноземними мовами (англійською, німецькою, польською) на немовних спеціальностях;
- Достатній рівень корпоративної культури викладацького складу і студентства.
- Наявність та постійне вдосконалення дистанційних технологій навчання на сучасних програмних засобах.

Серед **слабких сторін** було виокремлено такі:

- Недостатній рівень конкурсу для вступу (особливо спеціальність «Початкова освіта»);
- Низька активність окремих кафедр з профорієнтаційної роботи;
- Недостатня вмотивованість студентів до навчання;

- Рівень викладання окремих навчальних дисциплін не повною мірою відповідає вимогам сучасності;
- Недостатня включеність окремих викладачів до роботи над покращенням привабливості та конкурентоспроможності освітніх програм на ринку освітніх послуг;
- Байдужість окремих викладачів до запровадження нововведень та змін, відсутність мотивації до професійного зростання;
- Невисокий рейтинг факультету за публікаціями у виданнях, включених до наукометричних баз.

Можливості для зростання за результатами swot-аналізу варто злокалізувати навколо:

- Упровадження науково обґрунтованих методик та європейських цінностей у модель управління факультетом;
- Розвиток інноваційних технологій викладання;
- Розвиток творчого потенціалу обдарованої студентської молоді;
- Запровадження міжнародних програм навчання та обміну для студентства та викладачів, отримання грантів для зміцнення і розвитку потенціалу коледжу;
- Системний підхід щодо працевлаштування кращих випускників факультету, покращення показників працевлаштування за спеціальностями.
- Достатній кадровий потенціал для ефективної профорієнтаційної роботи.

Разом із тим, виявлено і низку **загроз**, зокрема:

- Наявність сильних конкурентів на ринку освітніх послуг Волині;
- Нестабільна фінансово-економічна ситуація в Україні;
- Опір окремих учасників освітнього процесу інноваційним змінам.

Загалом, зі SWOT-аналізу факультету початкової освіти та фізичної культури можна побачити, що існує більше сильних сторін та можливостей, ніж слабких сторін та загроз. Задля утримання та примноження своїх позицій на ринку освітніх послуг необхідно просувати і розвивати сильні сторони, активно долати недоліки, диверсифікувати перспективи і ліквідувати основні загрози.

Отже, стратегічними завданнями щодо забезпечення якості підготовки майбутніх педагогів Нової української школи на факультеті виокремлюємо такі:

1. Активізація науково-публікаційної активності професорсько-викладацького складу, презентації наукових здобутків для глобального

академічного середовища, зокрема через роботу з авторськими науковими профілями Publons/Researcher ID, ORCID, Research Gate, Google Scholar.

2. Зміцнення зовнішнього співробітництва, у тому числі міжнародного, участь у національних, міжнародних програмах та проєктах, подальший розвиток інноваційного потенціалу факультету, що відповідає світовим тенденціям і враховує освітні потреби суб'єктів освітнього процесу.

3. Розроблення цілісної системи виявлення та психолого-педагогічного супроводу науково обдарованої студентської молоді, підвищення рівня організаційно-методичної підготовки здобувачів вищої освіти до участі у Всеукраїнських студентських олімпіадах, турнірах, конкурсах.

4. Активізація діяльності лабораторії «Нова українська школа як провідного методичного та науково-дослідного осередку в освітньому просторі коледжу, зокрема щодо організації системної роботи із обдарованими студентами.

5. Упровадження науково-орієнтованої освіти в практику бакалаврської підготовки, зокрема методик і технологій дослідно-орієнтованого навчання, з метою забезпечення якості вищої освіти, підвищення інноваційного потенціалу науково-педагогічних працівників, реалізації політики доброчесності в академічному середовищі коледжу.

6. Розширення співпраці із закладами загальної середньої та позашкільної освіти у питаннях підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників факультету початкової освіти та фізичної культури.

Список використаних джерел:

1. Єльнікова Г. Адаптивне управління : сутність, характеристика, моніторингові системи: колективна монографія. Київ, 2009. 76 с.
2. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи: МОН України. Київ, 2016. 40 с. 7
3. Савченко О. Перспективи модернізації системи освіти в Україні в умовах Болонського процесу. *Українознавство*. 2006. №1. С.115 -118.

*Н. Грона,
Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж
ім. І. Я. Франка
Прилуки, Україна*

ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В КОНТЕКСТІ КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ

У контексті сучасних вимог випускники закладів вищої освіти мають оволодіти ґрунтовними теоретичними знаннями, виробити стійкі вміння і навички, критичне мислення, набуті творчих якостей, сформувати ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності, здатність до продуктивної комунікації. Уміння створювати тексти (усні й письмові) є показником сформованості мовної культури особистості, її лінгвокреативності.

Сучасний стан мовознавства ґрунтується на двох головних парадигмах наукового знання – комунікативної й когнітивної, синтез яких є необхідним для розв'язання низки актуальних лінгводидактичних проблем, зокрема формування текстотворчих умінь.

Когнітивний підхід у лінгводидактиці науковці розглядають як демонстраційно-пізнавальний процес, який спрямовує діяльність на засвоєння правил, уживання лексико-граматичних, текстових моделей, на основі яких свідомо створюються висловлювання з комунікативною метою. Комунікативний підхід передбачає вивчення мови у процесі спілкування. Метою когнітивної методики є опанування глибинних значень змістових структур тексту, що втілюють мотиви й інтенції автора задля формування вмінь адекватного сприймання текстової інформації та створення власних (усних і писемних) висловлювань відповідно до комунікативної мети й наміру, розвитку пізнавальної активності, підвищення інтересу до вивчення української мови, виховання національної самосвідомості, поваги до мовних традицій українського народу й бажання наслідувати естетичні й етичні норми спілкування [3, с. 127].

Інтегруючись, когнітивна й комунікативна методики забезпечують досягнення головної мети стандартизованої мовної освіти – формування й розвитку комунікативної компетентності студентів. А отже, когнітивно-комунікативний підхід до навчання мови, що ґрунтується на провідних ідеях означених методик, є пріоритетним у реалізації мовної освіти (О. Горошкіна,

І. Дроздова, О. Любашенко, Л. Мамчур, А. Нікітіна, О. Пентиліук, Т. Симоненко та ін.)

У дослідженнях О. Кубрякової, В. Дем'янкова, Д. Ізаренкова, А. Кибрик, Ю. Караулова когнітивність представлено як пізнавальну діяльність людини, яка має психологічну природу й пов'язана з мовленням як формою прояву думки – когнітивні вміння.

Когнітивні вміння дослідники тлумачать по-різному: 1) здатність індивіда виконувати мисленнєві операції: аналізувати, синтезувати, діагностувати явища (Г. Атанов, Н. Дружинін, Р. Куц та ін.); 2) уміння самотійно здобувати знання (А. Бурова, А. Тубельський та ін.); 3) уміння працювати з різними видами інформації в процесі засвоєння знань (О. Ганаєва, І. Забродіна, І. Шеїна та ін.). Висновки філософів (Г. Рузавін, І. Надольний, В. Цикін та ін), психологів (Р. Аткинсон, А. Еліот, Р. Солсо та ін.), лінгвістів (О. Кубрякова, В. Маслова, М. Піменова, Ю. Степанова та ін.) щодо визначення понять «когніція», «когнітивні процеси» дали підстави стверджувати, що когнітивні вміння пов'язані з процесами пізнання, а саме з набуттям, засвоєнням, опрацюванням, збереженням інформації, що надходить до людини з різних каналів, із переосмисленням знань, виведенням логічних висновків і прийняттям відповідних рішень. Тому ми розуміємо під когнітивними вміннями загальнонавчальні (універсальні) уміння, опанування якими дає можливість людині самотійно працювати з інформацією в процесі її набуття (засвоєння знань). Засвоїти знання – це означає бути здатним: відтворювати елементи базової навчальної інформації; застосовувати її елементи для розв'язання типових завдань предметної галузі; використовувати базові знання для здобуття нової інформації та розв'язання нових завдань у нових умовах. У складі когнітивних умінь можна виділити: організаційні, операційні, інформаційні й комунікативні складники [1].

Призначення першого в ході текстотворчої діяльності полягає в умінні організовувати свою діяльність із набуття знань для створення змістовних текстів: планувати; уміти шукати необхідні джерела інформації, орієнтуватися в них; створювати тематичні словники для написання творів; знати, як ділити текст на абзаци, складати план, анотацію; уміти користуватися системою «Інтернет», здобувати необхідну інформацію з різних джерел. Зміст операційного складника полягає в уміннях виконувати дії (пізнавальні, розумові, практичні) за алгоритмами, правилами, схемами, тобто створювати самі тексти. Комунікативний складник когнітивних умінь охоплює групу вмінь,

застосування яких забезпечує здійснення інтерактивного (діалогового) спілкування між учасниками. До складу інформаційного складника входять знання й уміння, і текстові зокрема, необхідні для набуття нових знань та застосування їх у різних сферах людської діяльності, наприклад, написання листів, запрошень, привітань, інтернет-листування та ін.

Когнітивні вміння, як відзначають психолінгвісти, під час створення текстів забезпечують внутрішні процеси успішного вираження думки у слові. У текстовій діяльності – це низка вмінь, пов'язаних із внутрішнім мовленням, а саме: ставити мету й досягати її; уміння прогнозувати та добирати план виконання задуму, використовуючи уяву (особливо під час створення текстів-міркувань); формувати і формулювати думку; уміння обирати мовну форму для втілення її; прогнозувати вибір потрібного написання й розстановки пунктуаційних знаків та готуватися до цього; здійснювати свідомий вибір, спираючись на рефлексію; робити зупинку для формулювання думки, думати й аналізувати, використовуючи раціонально-логічне мислення; активізувати довгострокову пам'ять про текстові норми й оперативну пам'ять у ході текстової діяльності; контролювати написане; коректувати й редагувати тексти, поєднуючи мовленнєвий контроль із контролем правопису. Зазначені вміння формуються, як відзначають психологи й психолінгвісти, на основі дії когнітивних механізмів: цілепокладання, планування, передбачення (антиципації), вибору й контролю.

Досвід доводить, що створення текстів ґрунтується на діяльності особистості майбутнього фахівця, у якій В. Селіванов виділяє три стадії вольового процесу. Перша стадія – це виникнення мотиву до дії, усвідомлення його, «боротьба» мотивів, постановка мети і розв'язання. Друга стадія – це вибір засобів досягнення мети, коли визначаються можливі шляхи реалізації цієї мети, це важлива проміжна ланка між постановкою мети і її виконанням. Третя стадія – виконання, реалізація мети і плану на практиці, а також оцінка отриманого результату [5, с. 107].

Комунікативний підхід забезпечує таку діяльність студентів, де викладач, заохочуючи студентів до спілкування, створює ситуації, у яких таке спілкування могло б проходити. Студенти є активними учасниками процесу спілкування, а викладач взаємодіє зі студентами, інколи бере участь у ньому, але зазвичай, роль викладача – допомога, координація, порада студентів, як правильно висловити свою думку.

Комунікативна методика зорієнтована на посилення практичної спрямованості змісту навчання мови, надання пріоритету формуванню й розвитку в студентів умінь та навичок спілкуватися в різних сферах соціального життя. «Своєрідність цієї методики полягає в оволодінні мовною особистістю всіма формами і видами мовленнєвої діяльності з метою спілкування» [4, с. 15]. Когнітивний підхід реалізується в тому випадку, якщо студент є активним учасником освітнього процесу. Таким чином, саме когнітивний підхід до навчання робить комунікативну методику більш динамічною й надає новий імпульс для поновлення методичної думки [2, с. 17].

Спираючись на поєднання когнітивного і комунікативного підходів у процесі текстотворчої діяльності, ми виділяємо етапи його реалізації:

1. Перший етап – елементарний рівень сприймання тексту (концептосфера учня збагачується простими структурами (образами-уявленнями), співвідносними в мовному плані зі змістом тексту).

2. Другий етап представлений картинами, структурованими з наявними образами-уявленнями у свідомості студента про структуру тексту і його змістове наповнення. Розуміючи структуру тексту, студент змушений шукати відповідні мовні елементи, які заповняють матрицю тексту (творче конструювання, моделювання: складання таблиць, схем, алгоритмів, опорних конспектів тощо).

3. Третій етап – процес побудови тексту, який вербалізує зміст тексту.

4. Четвертий етап (найвищий рівень) – володіння вмінням репрезентувати текст, пов'язуючи всі епізоди у структурні елементи тексту, передаючи багатогранність відтінків думки.

Отже, когнітивно-комунікативний підхід ґрунтується на положеннях когнітивної психології, що передбачає в процесі формування текстотворчих умінь у студентів опору на принцип свідомості, спрямовання освітнього процесу на комунікативну компетентність як об'єктивну категорію, що фіксує суспільно визнаний комплекс рівня знань майбутнього фахівця.

Список використаних джерел:

1. Грона Н. В. Підготовка студентів педагогічних коледжів до формування у молодших школярів текстотворчих умінь : монографія / Н. В. Грона. – Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2017. – 592 с.
2. Ковриго С. Б. Комунікативно-когнітивний підхід у навчанні англійської мови / С. Б. Ковриго // Англ. мова та літ-ра. – 2010. – № 36. – С. 17–23
3. Пентиліук М. Розвиток української лінгводидактики в контексті державного стандарту базової і повної освіти в Україні / М. Пентиліук // Вісник Львівського університету. Серія філол. – 2010 – Вип. 50. – С. 123–130.
4. Пентиліук М. І. Сучасний урок української мови / М. І. Пентиліук, Т. Г. Окуневич. – Харків : Основа, 2007. – С. 15
5. Селиванов В. И. Избранные психологические произведения / В. И. Селиванов. – Рязань : Изд-во Рязан. гос. пед. ин-та, 1992. – 572 с.

А. Попович,
*Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка*

ФОРМУВАННЯ МЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ

В українській лінгводидактиці активно розширюються межі досліджень у царині медійної педагогіки, дидактики й методики (Л. Деркач, К. Климова, К. Овсянникова, О. Орлова, Т. Симоненко, О. Семеног, О. Свириденко, В. Сидоренко, К. Хома, М. Ячменик та інші).

Більшість науковців ототожнюють поняття *медійна грамотність* (*медіаграмотність*) і *медійна компетентність* (*медіакомпетентність*) (В. Іванов, О. Волошенюк, В. Різун, О. Федоров), *медійна освіта* й *медійна грамотність* (Д. Леміш). Нам імпонують міркування Д. Брауна (J. Brown) про залежність поняття *медійна грамотність* від фаху [3], відтак пропонуємо виокремлювати широке, або усталене (О. Волошенюк, В. Гура, К. Ворсноп, В. Іванов, В. Монастирський, Д. Пандженте, С. Пензін, В. Різун, Л. Усенко й інші), й вузьке розуміння цієї дефініції. У широкому аспекті *медійна грамотність* – це «вміння аналізувати й синтезувати просторово-часову реальність, уміння «читати» медіатекст (повідомлення, яке містить інформацію й створене в будь-якому виді й жанрі медіа: газетна стаття, телепередача, відеокліп, фільм та ін.)» [2, с. 29]. Вузьке розуміння цього поняття – здатність майбутніх учителів української мови і літератури створювати медійні тексти різних жанрів і видів, дотримуючись норм сучасної української літературної мови (фонетичних, орфоепічних, акцентуаційних, лексичних, граматичних, стилістичних) і принципів структурної побудови медійних текстів, та аналізувати медійні продукти.

Мета нашої статті – потлумачити методи й прийоми формування медійної грамотності на заняттях зі стилістики української мови в закладах вищої освіти.

Формування критичної медійної грамотності студентів передусім передбачає ознайомлення зі зразковими медійними текстами. Зокрема, майбутні вчителі-словесники переглядають, наприклад, відеозаписи виступу Павла Гриценка на засіданні Конституційного суду України, до Міжнародного дня захисту рідної мови та характеризують вербальні й невербальні засоби комунікації. Здобувачі вищої освіти критично аналізують (в

аспекті дотримання стилістичних і стильових норм української мови) медійні тексти: газетні, журнальні, інтернетні (сайти, блоги, форуми, інтернетні видання, смс-повідомлення, електронні листи тощо), редагують їх, класифікують і аналізують мовні й мовленнєві помилки. Наприклад:

- Подивитися художній фільм (на вибір студента) й проаналізувати відповідність (у титрах) перекладу стилістичним нормам сучасної української літературної мови.
- Проаналізувати мовлення певного журналіста (в обраній передачі) щодо відповідності нормам сучасної української літературної мови. Звернути увагу на особливості темпу й тембру мовлення, особливості дикції.
- Переглянути телепередачу (на вибір студента) й проаналізувати особливості невербальної поведінки ведучого й учасників передачі й інші.
- Проаналізувати дотримання норм сучасної української літературної мови в операційній системі Microsoft Windows або Linux.
- Знайти фейковий медійний текст і проаналізувати його щодо використання мовних засобів різних рівнів.

Вартісними методами є декодування медійних текстів (телевізійних, комп'ютерних, інтернетних й інших) та їх лінгвостилістичний аналіз, адже, на думку, О. Тищенко, «переосмислення певних категорій цієї мовознавчої галузі (лінгвостилістики – А. П.) (наприклад, від дослідження тексту як продукту взаємодії всіх мовних рівнів до аналізу його як елемента взаємодії засобів різного типу, в т. ч. немовних, у порівняно новій і надзвичайно поширеній сфері онлайн-спілкування) є надзвичайно актуальним, зокрема у зв'язку з розвитком комп'ютерної лінгвістики й аналізом тексту її методами, розвитком комп'ютерної лексикографії, осмисленням тексту в електронному вигляді» [1, с. 366–367]. Вивчаючи стилістичні ресурси різних мовних рівнів, студенти добирають тексти із газет і журналів та аналізують стилістичні функції синонімів, антонімів, граматичних категорій різних частин мови, звертаючи увагу на дотримання норм сучасної української літературної мови, вирізняють тропи й фігури стилістичного синтаксису тощо. Матеріалом для аналізу можуть бути газети й журнали закладів вищої освіти, вебщоденники й блоги відомих осіб, персональні сторінки учителів української мови і літератури тощо.

Подеколи на заняттях зі стилістики поєднується медійне й проектне навчання із застосуванням групових і колективних форм роботи: дібрати тексти однієї тематики, що зреалізовані в різних виданнях (інтернетні ресурси, радіо- й телепередачі й інше), схарактеризувати мовні засоби й узагальнити результати

роботи за допомогою презентацій.

Створення медійних текстів (продуктів) зорієнтовується на врахування типу, жанру й композиційних особливостей текстової організації, пізнавальної вартості, наявності професійно-педагогічної інформації й інше. Звертаємо увагу на оволодіння нормами мовного оформлення медійних текстів (замітка, репортаж, стаття, повідомлення, реклама тощо). Здобувачі вищої освіти пишуть відгуки про телепередачу/радіопередачу, відтворюють інтерв'ю будь-якої тематики, записують відеосюжети під час педагогічної практики й аналізують мовні засоби, моделюють власну участь у наукових і науково-практичних форумах тощо. Цікавим є конструювання текстів однієї тематики для різних адресатів (учнів середньої ланки, школярів старших класів, студентів, учителів), наприклад, щодо екологічних проблем сьогодення.

Важливо спрямовувати майбутніх учителів-словесників на грамотне представлення будь-якої інформації в медійних засобах: написати рекламу фахового журналу («Дивослово», «Українська мова і література в школі», «Українська мова і література в школах України» й інші), представити на сайті досвід роботи вчителя української мови й літератури, створити форум із обговорення сучасних аспектів реформування шкільної освіти й взяти в ньому активну участь, підготувати презентацію певного закладу загальної середньої освіти, створити текст інтернетного посту на сторінку в соціальних мережах, блогах, сайтах (до Дня вчителя, до Дня рідної мови) й інше. Студенти активно творять креалізовані тексти (мотиватори, рекламні постери, афіші). Перебудова медійних текстів передбачає знаходження інформації (політичного, соціального, психологічного спрямування) й «адаптування» її для повідомлення, наприклад, школярам, тобто відбувається зміна адресата. Наступний етап – порівняння використаних мовних засобів у текстах.

Навчання майбутніх учителів української мови і літератури ефективної медійної комунікації й способів дотримання мережевого спілкувального етикету в подальшому посприяє вихованню мовного смаку, формуванню толерантного спілкування та врахування терапевтичних можливостей українського слова. Студенти можуть дібрати приклади спілкування (на вибір – між друзями, однокласниками, підлеглим і керівником, людей різного віку тощо) в будь-якій соціальній мережі й проаналізувати особливості етикету спілкування. Тут треба звернути увагу на мовні засоби вираження поваги/неповаги до співбесідника, ввічливості, національних аспектів добропристойності, а також словесні форми вітання, прощання, вибачення,

запрошення, побажання тощо. Здобувачі вищої освіти аналізують культуру спілкування, укладають пам'ятки («Мовні норми мережевого спілкувального етикету» «Правила мережевого спілкувального етикету», «Шляхи мережевого етикетно-мовного самовдосконалення») й інше. Ефективні різноманітні дискусії, наприклад, за публікацією «Етикет в Інтернеті: Чи потрібно залишатися ввічливими зі співрозмовником, якщо вас розділяють кілометри?», опрацювання й обговорення статей у фахових часописах: О. Тищенко «Первинна саморепрезентація співрозмовника в Інтернет-спілкуванні: мовний аспект», «Стиль мови Інтернет-спілкування в Національному корпусі української мови», «Мова інтернет-спілкування: стиль, норма, освіта» та інші.

Дослідження мовних особливостей медійних текстів дозволяє простежити сучасні набутки лінгвостилістики й мовознавства. Студенти з'ясовують шляхи й способи грамотного використання сучасних медійних матеріалів у процесі вивчення стилістичних тем на уроках української мови. Ознайомлюючись із найновішими публікаціями щодо потлумачення стилістичних понять і явищ, вони пропонують способи пояснення цього матеріалу школярам. У процесі виконання стилістичних вправ здобувачі вищої освіти працюють з різними інтернетними ресурсами (часописи «Українська мова», «Культура слова», сайти, електронні варіанти підручників і посібників, лексикографічні видання, персональні сторінки, сайти й блоги відомих мовознавців і лінгвостилістів тощо). Популярними є рольові ігри на медійному матеріалі й моделі педагогічних ситуацій, зокрема проведення фрагменту уроку пояснення стилістичної теми за допомогою електронних презентацій або відеосюжетів.

У процесі впровадження медійних освітніх технологій майбутні вчителі-словесники навчаються культурі спілкування в медіа, інтерпретують, аналізують і оцінюють медійні тексти, навчаються формам самовираження, розвивають інформаційну культуру тощо. У студентів підвищується здатність критично мислити, креативність, формуються комунікативні вміння й мовний смак.

Список використаних джерел:

1. Тищенко О. Стиль мови Інтернет-спілкування в Національному корпусі української мови. *Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка*: збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С.Я.Єрмоленко. Київ, 2007. С. 362–367.
2. Федоров А. В. Медиаобразование и медиаграмотность. Таганрог: Изд-во Кучма, 2004. 340 с.
3. Brown J. A. Television «Critical viewing Skills» Education: Major Media Literacy Projects in the United States and Selected Countries. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associated, Publishers. 1991. 371 p.

*К.Шамунова,
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка,
м.Суми*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ: ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МОДЕЛІ

Ефективна реалізація програмних вимог початкової школи актуалізує необхідність модернізації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої освіти. Є важливим удосконалити також і зміст підготовки майбутніх учителів до педагогічної практики. Педагогічна практика, тісно вплетена у соціальну реальність, слугує єднальною ланкою між теоретичним навчанням і самостійною педагогічною діяльністю, створює умови для збагачення життєвим досвідом, розширення соціальних контактів, сприяє формуванню і розвитку педагогічної ерудиції, інтуїції, здатності до імпровізації, педагогічного оптимізму й рефлексії. Під час педагогічної практики зростає і важливість освітньо-культурного діалогу викладача-методиста і студента-практиканта, практиканта, учителя й учня (О.Семенов).

Проведене констатувальне дослідження засвідчило недостатній взаємозв'язок між професійно-предметним, професійно-методичним складниками професійної підготовки, позааудиторною (гуртковою) роботою майбутніх учителів, потребу упровадження сучасних форм, методів, засобів інтерактивного навчання, які сприяють більш якісно формуванню стійкої мотивації, шанобливого ставлення до професії вчителя, до дитини, здатності до професійного розвитку, саморозвитку і рефлексії. У сучасних умовах освітніх змін потребує пошук шляхів удосконалення професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи, зокрема у процесі педагогічної практики. Як показують дослідження, у молодого вчителя повинні бути сформовані не тільки професійна направленість, під якою розуміють стійкий інтерес до педагогічної діяльності, прагнення оволодіти знаннями, вміннями та навичками в навчальній та виховній роботі, формування необхідних для вчителя рис характеру, але й готовність до виконання майбутньої професійної діяльності. Усе це зумовило розробку моделі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у

процесі педагогічної практики, яку реалізували поетапно, упродовж усіх років навчання бакалаврів в університеті.

Сучасні дослідження проблем професійної підготовки майбутніх учителів розкриті в роботах Н. Бібік, М. Вашуленко, І. Зазюна, , О. Савченко, О. Семеног, С. Сисоєвої, А. Струк, Л. Хомич, Л. Хоружі та ін.). Більш близькими до нашої теми дисертаційні дослідження, в яких висвітлено аспекти підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики: у контексті інноваційної виховної діяльності (Н.Онищенко), професійного зростання (І. Небитова), формування компетентностей: професійної (С.Кара), комунікативної (Н. Кипиченко), методичної (К. Ткаченко), проєктної (Б.Павлюк), формування мовнокомунікативних умінь (В.Підгурська). розвитку рефлексії майбутнього вчителя (Г. Ернст).

Розглянемо деякі результати дослідно-експериментальної роботи педагогічного експерименту з реалізації моделі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики, що спрямована на формування готовності в майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності.

Реалізації моделі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики передбачає такі завдання: формування позитивної мотивації та ціннісних орієнтацій до професійній діяльності; системи фахово-методичних знань та вмінь за освітніми галузями початкової школи; стимулювання здатності організовувати різні види і форми навчальної та пізнавальної діяльності здобувачів, здатності до професійного розвитку, саморозвитку і рефлексії.

Для визначення готовності студентів до професійної діяльності необхідно визначити критерії й показники сформованості цієї діяльності згідно визначених раніше компонентів цього виду професійної готовності. У теорії й практиці педагогічної освіти існують загальні вимоги до виділення й обґрунтування критеріїв, які зводяться до того, що «критерії повинні відбивати основні закономірності формування особистості; за допомогою критеріїв повинні встановлюватися зв'язку між всіма компонентами досліджуваної системи» [2].

З метою педагогічної діагностики рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи (бакалаврів) до професійної діяльності у процесі педагогічної практики на основі структурного аналізу й зіставлення розроблено критерії та визначено їх показники: мотиваційно-цільовий

(показники: мотивація до вибору професії, ціннісні установки), когнітивно-пізнавальний (показники: фахово-методичні (мовнокомунікативні, психолого-педагогічні) знання; сформованість професійних умінь (показники: мовнокомунікативні, фахово-методичні, інформаційно-цифрові, проєктувальні уміння), професійно-особистісний (показник: готовність до саморозвитку). Означені вище критерії і показники покладено нами в характеристику рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності. Рівні характеризуємо як міру величини, розвитку, значущості чогось; рівень якості, освіти, культури, підготовки [1, с. 1223]. У дослідженні керуємось традиційним поділом на високий (творчий), середній (реконструктивний), низький (репродуктивний) рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності.

Формувальний етап експериментальної роботи мав такий зміст за етапами. Перший (мотиваційний) етап передбачав професійну підготовку майбутніх учителів початкової школи до навчальної (ознайомлювальної) практики. Важливий для засвоєння поняттєвої сторони професійної діяльності, формування позитивної мотивації, емоційно-ціннісного ставлення, здатності бути носієм педагогічних цінностей, прагнення до безпечної та ефективної взаємодії із різними суб'єктами освітнього процесу в умовах педагогіки партнерства.

Підбір мотиваційних лекцій, дискусійних платформи з використання технологій критичного мислення, тренінгів під час викладання психолого-педагогічних, фахово-методичних дисциплін було зорієнтовано на формування у студентів позитивної мотивації до цінностей професії. Здійснювали також , інтегрування інформації про інноваційні форми і методи навчання у зміст фахово-методичних дисциплін. Опанування медіаосвітніх, мовно-комунікативних, інформаційно-цифрових, проєктувальних знань відбувалось під час засідань гуртка «Методична майстерня».

Другий етап реалізації моделі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи – навчальний етап - передбачав професійну підготовку майбутніх учителів початкової школи до навчальної психолого-педагогічної практики на II курсі навчання.

У процесі вивчення навчальної дисципліни «Теорія та методика виховання» зі студентами було проведено тренінги, організовано методичні онлайн-порадники, де передбачали виконання практичних завдань різного рівня складності. Зокрема, під час методичних онлайн-порадників було

обговорено такі питання: розробка індивідуальних бесід з учителями, учнями, їхніми батьками, адміністрацією школи та їх проведення; аналіз організації педагогічного спілкування вчителем відповідно до комунікативної мети та мовленнєвих ситуацій; організація безпечного освітнього простору, запобігання булінгу та мобінгу в Новій українській школі.

На цьому ж етапі під час вивчення навчальної дисципліни «Основи культури і техніки мовлення» проводили практичні та семінарські заняття за авторським освітнім блоком «Педагогічна практика у Новій українській школі» з використанням медіаресурсів.

III етап - навчально-виховний етап - реалізовували під час педагогічної практика в літніх оздоровчих таборах (III курс, 6 семестр, 3 тижні). Роботу студентів спрямовували на вивчення особливостей спілкування учнів поза навчально-виховним процесом. Так, під час вивчення навчальної дисципліни «Методика проведення загальношкільних розважальних пізнавальних заходів» у межах гуртка-методичної майстерні студенти навчилися розробляти сценарії проведення загальнотабірного свята з використанням інноваційних форм і методів навчання (квесту, ситуаційно-рольових, ділових, навчально-педагогічних ігор з професійної тематики, ігрових імітацій, цифрових ресурсів). У позааудиторній роботі залучали студентів до майстер-класів з організації і проведення просвітницьких заходів, що дозволило більш чітко усвідомити важливість проходження педагогічної практики у літніх оздоровчих таборах.

IV етап – практичний - реалізовували під час практики «Пробні уроки» з дотриманням принципу креативності. У ході експериментальної роботи була проведена апробація навчально-методичного забезпечення, виявлений його вплив на ефективність процесу формування готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності.

Для реалізації моделі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики було розроблено електронний посібник «Урок у початковій школі: методична майстерня» (розробки уроків з літературного читання, української мови, математики, інтегрованого курсу «Я досліджую світ», природознавства, образотворчого мистецтва, трудового навчання, академічної доброчесності, вправи з формування медіаграмотності та академічної культури молодшого школяра); методичні рекомендації «Організація освітнього процесу в початковій школі».

На цьому етапі для нас було важливим формувати спеціалізовані знання про педагогічну діяльність учителя початкової школи в умовах Нової української

школи, про інноваційні форми і методи навчання та їх використання у професійній діяльності під час вивчення фахово-методичних дисципліни. Так, зі студентами проводили заняття методичної майстерні з використанням авторського електронного посібника «Урок у початковій школі: творча майстерня вчителя». Під час занять використовували методи критичного мислення (Таксономія Блума, кубування, сторителінг, ментальні карти (інтелект-карти), Brainstorm, «Дискусійне кафе», методика Інсерт), методику «Щоденні 5», дистанційні технології навчання, які дозволили більш ефективно формувати у студентів вміння самостійно здобувати знання.

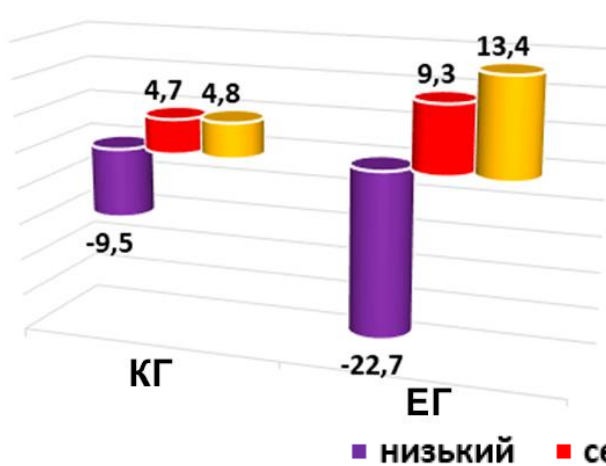
V етап – інтегрований, що передбачав виробничу педагогічну практику «На робочому місці вчителя», що проводиться на 4 курсі у 8 семестрі, 3 тижні у навчальних закладах загальної середньої освіти. З метою реалізації етапу у межах вивчення фахово-методичних дисциплін із студентами було проведено зустрічі із стейкхолдерами; настановні лекції, які супроводжували використанням методичних рекомендацій «Організація освітнього процесу у початковій школі», «Інноваційні форми і методи навчання у Новій українській школі», електронним посібником «Урок у початковій школі: творча майстерня вчителя»; розробляли творчі проєкти.

У зв'язку з переходом закладів освіти на дистанційну форму навчання, спричинений поширенням вірусу COVID-19 та запровадження у закладах вищої освіти карантину відбулися зміни в організації педагогічної практики. Було проведено ряд вебінарів із залученням вчителів початкової школи, які презентували власний досвід роботи. У межах гурткової роботи працювали з авторським освітнім блогом «Педагогічна практика у Новій українській школі».

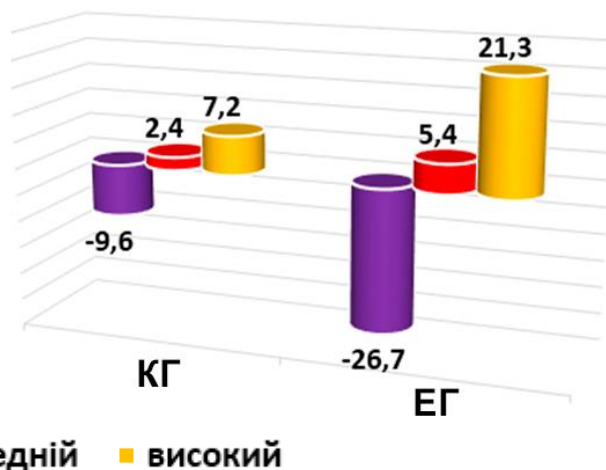
Упродовж дослідно-експериментальної роботи проводили діагностику рівнів сформованості компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи - бакалаврів до професійної діяльності у процесі педагогічної практики: високого (творчого), середнього (реконструктивного), низького (репродуктивного) за критеріями: *мотиваційно-цільовий* (показники: мотивація до вибору професії, ціннісні установки), *когнітивно-пізнавальний* (показники: фахово-методичні (мовнокомунікативні, психолого-педагогічні) знання; сформованість професійних умінь (показники: мовнокомунікативні, фахово-методичні, інформаційно-цифрові, проєктувальні уміння), *професійно-особистісний* (показник: готовність до саморозвитку).

Для визначення сформованості мотиваційно-цільового критерію, зокрема, показника «Мотивація до вибору професії» було використано методику «Вивчення мотивації навчання у виші» Т.Ільїна; для показника «Ціннісні установки» – методику «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С.Бубнова»; для визначення сформованості когнітивно-пізнавального критерію, зокрема, показника «Обсяг знань» запропоновано авторське тестування на визначення обсягу фахово-методичних, (мовнокомунікативних, психолого-педагогічних) знань студентів, для показника «Професійні уміння» – індивідуальні завдання (на перевірку сформованості умінь планувати і здійснювати освітній процес; розробляти проєкт уроку з використанням електронних освітніх ресурсів; презентувати свої методичні ідеї; розробляти дослідницький, творчий, навчальний проєкт; організовувати освітній простір; проявляти комунікативну взаємодію, моделювати, прогнозувати, розв'язувати педагогічні ситуації на засадах педагогіки партнерства); для визначення сформованості професійно-особистісного критерію, зокрема показника «Потреба до саморозвитку» запропоновано діагностику реалізації потреб у саморозвитку (Н. Фетіскін, В.Козлов, Г.Мануйлов).

Динаміку рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності за кожним із показників візуалізовано на рис. 1-5.

Рис. 1. Динаміка рівнів за показником «Мотивація до вибору професії»

Рис. 2. Динаміка рівнів за показником «Ціннісні установки»

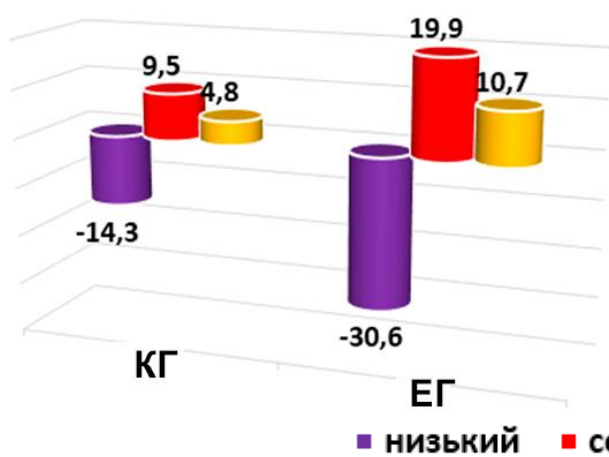

Рис. 3. Динаміка рівнів
за показником «Обсяг знань»

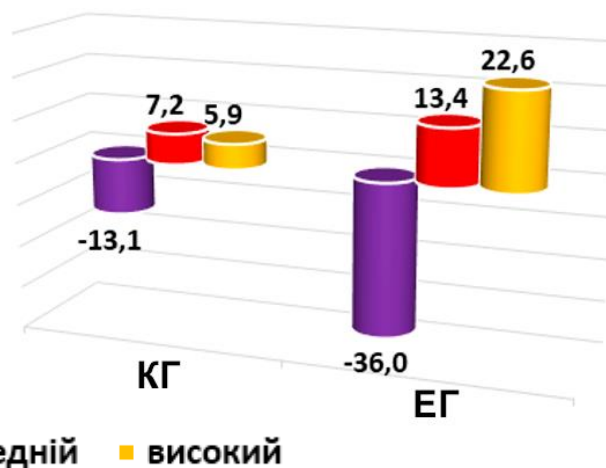

Рис. 4. Динаміка рівнів
за показником «Професійні уміння»

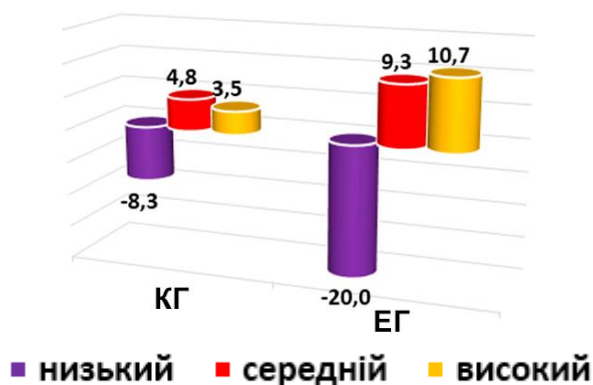

Рис. 5. Динаміка рівнів за показником «Готовність до саморозвитку»

Для підтвердження статистично різної динаміки у особистісних зрушеннях студентів КГ і ЕГ нами застосовано критерій Стюдента оцінки середніх. Для кожного показника на початку експерименту і в кінці рахували середні, які піддавалися статистичному аналізу за даним критерієм. Будували гіпотези: нульову і альтернативну:

$H_0: \mu_{ЕГ} = \mu_{КГ}$, тобто середні у групах статистично однакові;

$H_a: \mu_{ЕГ} \neq \mu_{КГ}$, тобто середні у групах статистично різні.

Проведений статистичний аналіз результатів педагогічного експерименту засвідчив позитивну динаміку у рівнях готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності під час педагогічної практики в контрольній і в експериментальній групах. Найменшої у кількісному вимірі динаміки в ЕГ набув показник «Готовність до саморозвитку», для якого кількість студентів з низьким рівнем (-20%) переросла у 9,3% середнього та 10,7% високого рівнів. Найбільшої динаміки набув показник «Професійні

уміння» для студентів ЕГ: низький рівень на 36% зменшився і перейшов у середній (+13,4%) та високий (+22,6%). Відзначимо показник «Професійні уміння» як значущий фактор такої динаміки.

Висновки. Отримані дані дозволяють зробити висновок про ефективність моделі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики. Результатом реалізації моделі є підвищення рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у процесі педагогічної практики.

Список використаної літератури:

1. Бусел, В. Т. (Уклад. і голов. ред.). (2009). Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: ВТФ «Перун».
2. Сластенин В. А. Педагогика: Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В. А. Сластенина. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.

РОЗДІЛ 3
СУЧАСНИЙ УРОК
В УМОВАХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»

Л. Попова,
Інститут педагогіки НАПН України,
м.Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВІРНИХ УМІНЬ УЧНІВ ЛІЦЕЮ

Зміни в суспільстві спонукають до пошуку нових педагогічних ідей, орієнтованих на формування компетентної особистості, здатної репрезентувати себе засобами мови в повсякденні й у фаховій діяльності, успішно комунікувати тощо. У такому контексті надзвичайно гостро постає питання розроблення методики навчання, спрямованої на формування текстотвірних умінь і навичок учнів, оскільки саме за допомогою текстів переконуємо, пояснюємо, мотивуємо, навчаємо, аналізуємо та ін.

Проблемі формування текстотвірних умінь здобувачів освіти присвячено наукові праці О. Андрієць, О. Божко, О. Глазової, Н. Голуб, Н. Грони, О. Компаній, М. Пентилюк, Н. Перхайло та ін. Як переконує аналіз наукових праць, нині вчені вбачають розв'язання окресленої проблеми в методично правильній організації текстотвірної діяльності учнів, спрямованої на продукування усних і письмових текстів різних типів, стилів і жанрів мовлення. Вивчення досліджень лінгводидактів дало підстави виокремити особливості формування текстотвірних умінь учнів ліцею.

Першою вважаємо застосування на уроках української мови тексту як основного засобу навчання, оскільки „поза породженням та інтерпретацією текстів немислимий обмін знаннями й досвідом, уміннями й навичками, емоціями і цінностями, ідеалами й нормами ... не говорячи вже про те, що самі ці орієнтири народжуються, підтримуються, а часом і усуваються саме під час текстової діяльності” [2, с. 7]. Зауважимо, що вчителеві доцільно дотримуватися балансу у використанні на уроках української мови в 10-11 класах художніх текстів і текстів іншої стильової належності. Вважаємо, що підготовча робота з висловленнями повинна передбачати, крім комплексного аналізу первинного тексту, ще й створення учнями вторинних текстів. Старшокласники мають усвідомити: „якщо первинний текст є відображенням певної ситуації, що має

місце в реальному світі, то текст вторинний є відображенням інформаційної структури не ситуації, а первинного тексту” [3, с. 217], а відтак і навчитися, сприймаючи інформацію, не архівувати її у своїй пам’яті, а обирати найнеобхідніше, передбачаючи й моделюючи шляхи застосування сприйнятого під час подальшої текстотвірної діяльності.

Нині учні потребують сформованих умінь не лише переказувати інформацію, створювати розповіді, описи й роздуми, а й коментувати висловлення, брати участь у дискусії, складати тексти рекомендаційного характеру, писати інструкції або пояснення до записаного відео тощо, тобто продукувати „осмислені й переконливі тексти різних мовленнєвих жанрів (усних і письмових), завдяки яким учні щоденно облаштовують своє життя в суспільстві” [1, с. 73]. Позитивно, що запити й потреби сучасних старшокласників ураховано в змісті чинної програми й окремих підручників української мови.

Привертаємо увагу ще до однієї особливості формування текстотвірних умінь учнів – ретельного добору вчителем тем для висловлень. Працюючи над різними видами творчих робіт, учні інколи вдаються до „запозичення” думок, поглядів, міркувань інших осіб через Інтернет, забуваючи, що „процес формування текстів виявляє особистість автора, а сам текст втілює неповторне світобачення його творця” [0, с. 11]. На нашу думку, старшокласники навряд чи зможуть знайти „готові висловлення” з таких актуальних для них проблем: „Сказати правду в очі чи позаочі?”, „Чи можна обмежити свободу слова?”, „Тільки сміхом можна беззлотно знищити зло” (О. Довженко), „Поразка – це наука. Ніяка перемога так не вчить” (Л. Костенко) та ін.

Під час формування текстотвірних умінь учнів ліцею окремої уваги потребує організація рефлексійної діяльності. Старшокласники мають усвідомити, що крапка в кінці останнього речення письмового висловлення або останнє слово в усному тексті стають початком рефлексійної діяльності. Аналізуючи не лише продукт текстотвірної діяльності – висловлення, а й сам її процес, учень аналізує правильність власних дій, оцінює оптимальність і продуктивність своєї діяльності.

Отже, урахування окреслених особливостей має позитивно позначитися на формуванні текстотвірних умінь учнів ліцею, забезпечити свідому мотивацію й відповідальність їх за результат власної текстотвірної діяльності, вплинути на вибір учителем методів і прийомів, адекватних меті й завданням навчання української мови.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф., Кочан І. Лінгвістика тексту : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 316 с.
2. Голуб Н. Б. Особливості текстотвірної діяльності учнів 5–7 класів в умовах компетентнісного навчання української мови. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 16 : Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики. 2013. Вип. 20. С. 72–76. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2013_20_19
3. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Москва : Наука, 1984. 232 с.
4. Цепкало О. Сутність стратегій створення вторинного письмового наукового тексту та їх місце у моделі комунікативної компетентності фахівців технічного профілю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2012. Вип. 25. С. 217–221. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2012_25_74

О. Слижук,

*кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри української літератури
Запорізький національний університет*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ШКІЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕАЛІСТИЧНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОЗИ

До ключових компетентностей Нової української школи належать громадянські та соціальні, які сприяють емоційному, моральному та духовному розвитку особистості школярів-підлітків.

Соціальна компетентність підлітків є предметом наукових зацікавлень українських та зарубіжних педагогів і психологів І. Беха, М. Докторович, С. Єжова, Т. Кондратової, О. Прашко та ін. Актуальність цієї проблеми зумовлена пошуком комплексного підходу до процесу реалізації компетентнісного підходу в сучасній освіті, шляхів формування ключових компетентностей під час шкільної освіти, у позашкільній діяльності підлітків, у сім'ї та соціумі загалом. О. Прашко зазначає: «Розвиток соціальної компетентності дітей є важливим для успішної реалізації дитини в соціумі на кожному віковому етапі та має певні особливості: прагнення розуміння себе та інших як особистості, яскраво виражена потреба в ідентифікації; зміщення соціальних ролей; зростання потреби в спілкуванні та емоційному благополуччі; процес дорослішання, пов'язаний з появою ряду особистісних проблем або досягнень, прагнення самостійності та індивідуальності тощо» [4, с. 24].

Формування соціальних компетентностей відбувається у процесі вивчення всіх освітніх галузей, зокрема й мовно-літературної, зміст якої має бути спрямований на духовний розвиток школярів.

Мета статті – розглянути виховні можливості читання та інтерпретації сучасної української реалістично-психологічної прози для підлітків на уроках літератури у розвитку соціальних компетентностей молодого покоління, що перебуває у стані дорослішання.

Як вважають дослідники літератури для дітей та юнацтва У. Баран, М. Варданян, Т. Качак, В. Кизилова, Л. Овдійчук та ін., сучасні діти потребують читання книг, де перед ними постає герой – їхній сучасник, який живе «тут і тепер», діє в сучасному світі й переживає сучасні проблеми. Це зумовлено, на думку Т. Качак тим, що «кожна епоха виводить на сцену нове покоління з його цінностями, потребами і запитамі, яке постає і в образах літературних героїв. Теперішні читачі-підлітки – покоління «фаундери» (засновники) – впевнені, що світоустрій порушено і саме вони повинні відновити його. Народившись після 2000 року, вони не знають стабільності, притаманної світові до ХХІ ст. Вони вирости в оточенні соціальних мереж, які цілком змінили індустрію новин, а youtube зруйнував традиційну модель телебачення» [3, с. 69].

У шкільній програмі з української літератури сучасна реалістично-психологічна проза не пропонується для текстуального вивчення (окрім «Аргонавтів» С. Процюка або першої частини циклу творів про «Русалоньку із 7-В» М. Павленко у 7 класі), але представлена в списку додаткової літератури для читання, тому вчитель-словесник може присвятити її оглядові окремий урок позакласного читання, наприклад, у 7 класі, після вивчення зазначеної вище теми. Це допоможе увести такі необхідні підліткові книги у їхнє коло читання. Можна спиратися на сюжети цієї художньої прози і для підкреслення актуальності проблем, порушених у класичних творах, які є предметом текстуального аналізу на уроках української літератури у 5-8 класах.

З-поміж розмаїття сучасної реалістично-психологічної прози для підлітків, яка широко представлена в сучасному літературному процесі, можемо виділити тематичні групи, які сприяють формуванню їхніх соціальних компетентностей.

Тема толерантного ставлення до «інших» дітей є чи не найболючішою і в сучасному суспільстві загалом, і в шкільному соціумі зокрема. На ній акцентує увагу в своїй монографії Т. Качак: «Нової гостроти в сучасних реаліях набуває проблема комунікації «іншої» дитини і світу: емігрантів та їх адаптації в нових умовах, дітей з інвалідністю тощо» [3, с. 79]. Вона постає в процесі читання повістей О. Сайко «Нетутешній», А. Бачинського «140 децибелів тиші»,

О. Радущинської «Метелики в крижаних панцирях», О. Рижко «Дівчина з міста» тощо.

Тема збереження родинних традицій та через них – відродження національної історії виразно проглядається у творах сучасних українських письменників для підліткового читання (Ірен Роздобудько «Арсен», М. Павленко «Русалонька із 7-В, або прокляття роду Кулаківських», «Русалонька із 7-В та Загублений у часі», «Русалонька із 7-В в тенетах лабіринту», В. Рутківський «Потерчата» тощо).

Вплив сімейних негараздів і розлучення батьків на психіку підлітків розкривають у своїх повістях О. Купріян «Солоні поцілунки», С. Гридін «Не-Ангел», О. Сайко «Птахи завжди повертаються», О. Думанська «Школярка з передмістя» та ін.

Взаємини з батьками, соціальне сирітство зображені у прозових творах М. Павленко «Миколчині історії», І. Мацко «Перехідний вік моєї мами», О. Рижко «Мишоловка» та ін.

Вияви булінгу і, як наслідок, аутсайдерство – у повістях С. Гридін «Не такий», М. Павленко «Русалонька із 7-В проти русалоньки з Білокрилівського лісу», А. Шавлач «Пампуха», Ю. Чернієнко «Помста», М. Гайдамаки «Кібершулер», О. Бурлаки «Розірваний кадр», О. Рижко «Ужалений зрадою».

Перша закоханість підлітків змальована в реалістично-психологічній прозі, подекуди з фантастичними елементами. Це твори С. Процюка «Аргонавти», М. Павленко «Русалонька із 7-В плюс дуже морська історія», М. Морозенко «Я закохалася», О. Рижко «Знає тільки Мару».

Способів використання сучасних реалістично-фантастичних творів і на уроках літератури, і в позакласній діяльності надзвичайно багато. Це й організація тематичних читань, і проведення вікторин та конкурсів медіапродуктів за прочитаними творами, і проведення літературних паралелей у проблемно-тематичному плані між класичними творами авторів XIX-XX ст. та сучасними для акцентування уваги на «вічних» соціальних проблемах, які існували в усі віки, та появі нових, у яких проглядаються характери й взаємини дітей нової епохи, зумовлені новими суспільними чинниками: надміром різнопланової інформації, розвитком нових медіатехнологій, психологічними особливостями нового покоління.

Вважаємо, що читання таких художніх творів сприятиме розвитку соціальних компетентностей і підлітків, які перебувають у процесі

дорослішання, і їхніх батьків, що часто не можуть знайти спільної мови зі своїми дітьми, бо не розуміють їхніх проблем і спричиненої ними поведінки.

Отже, сучасна реалістично-фантастична проза має стати органічною частиною кола читання сучасних школярів, використовуватись на уроках літератури, в позакласній роботі та у взаємодії «вчителі-учні-батьки». Це сприятиме насамперед соціалізації особистостей школярів у найскладніший період їхнього розвитку.

Перспективною є й розробка моделей уроків, які передбачають інтеграцію сучасної української реалістично-психологічної прози у мовно-літературну освітню галузь сучасної школи.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. *Виховання і культура*. 2009. № 12. С. 5–7.
2. Докторович М. Модель роботи соціального педагога з підлітками з неповних сімей. *Соціальний педагог*. 2009. № 9. С. 4–18.
3. Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст. Київ : Академвидав, 2018. 320 с.
4. Прашко О. Особливості розвитку соціальної компетентності у підлітків. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 11. С. 23–27.

О. Рудь,

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка,
м. Суми*

МОВНА ОСВІТА УЧНЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Мовна освіта завжди була і залишається визначальною в характеристиці соціального розвитку суспільства в цілому і кожної особистості зокрема. Зміна пріоритетів у сфері освіти, мовна політика в Україні обумовлюють якісно нові вимоги до вивчення української мови в школі.

Поняття мовної особистості трактується багатьма сучасними вченими (Ю. Караулов, В. Карасик, Л. Мацько, А. Богуш, О. Семенов, М. Пентилук та ін.). У методиці викладання мови питання про необхідність формування мовної особистості ставилося в працях Ф. Буслаєва, Л. Поливанова, Н. Бунакова, В. Стоюніна, Ф. Фортунатова, В. Чернишова та ін. У їхніх роботах обґрунтовуються положення про те, що мова в навчальних закладах повинна

вивчатися як засіб вираження думок, почуттів і хвилювань людини; це передбачає формування комунікативно-мовленнєвих умінь.

Мета статті – проаналізувати особливості формування національно-мовної особистості учня на уроках української мови.

Виклад основного матеріалу. У системі наукового лінгвістичного знання особливо перспективною є проблема національно-мовної свідомості особистості, що визначає специфіку мовної картини світу, концептосферу в цілому, індивідуальної – зокрема. Розробка теорії національно-мовної особистості є важливим завданням сучасного мовознавства.

У лінгвістичній науці досить широко представлені спроби осмислення поняття «національно-мовна особистість», визначення структури, класифікації її моделей. Це відбулося не випадково і обумовлено тим, що антропоцентризм сьогодні є основною характерною рисою парадигми гуманітарного знання, а пізнання людини неможливе без вивчення мови.

Для розкриття поняття «національно-мовна особистість» необхідно з'ясувати дефініцію «особистість», що розглядається в кількох напрямках: філософському, психологічному й педагогічному.

Наголосимо, що у тлумачних словниках сучасної української мови поняття «особистість» трактується, як «конкретна людина з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки і т. ін.; індивідуальність, особа» [2, с. 861; 6, с. 493].

Філософське трактування особистості зустрічаємо в різних працях. Так, автори філософського енциклопедичного словника під особистістю розуміють аспект внутрішнього світу людини, що виділяється унікальністю та відкритістю; реалізується в самопізнанні та самотворенні людини й об'єктивується в артефактах культури [8, с. 457]. Особистість, таким чином, є носієм і виразником світогляду, що презентує людину як унікальну індивідуальність.

За О.М. Губар, особистість – це «суспільно розвинена людина, яка усвідомлено відноситься до своїх обов'язків і прав громадянина батьківщини, яка має почуття власної гідності, яка усвідомлює міру своєї відповідальності за свою життєдіяльність» [3].

Психологи поняття особистості пов'язують із поняттям діяльності, активності. Найбільш важливим, на їх погляд, є психічний розвиток особистості, що спирається на досвід і вчинок. «Саме вчинок, – пише П.М'ясоїд, – дає змогу особистості вийти за власні межі, долати опір, що їй чинить світ, втілювати себе в ньому. Особистість заявляє про себе в момент вчинку як складно

структурованої, наповненої глибоким змістом, розгорнутої в часі і просторі активності» [5, с. 75].

В «Українському педагогічному словнику» особистість визначається як «особа» – у широкому розумінні, – конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних соціальних якостей; у вузькому, філософському розумінні – індивід як суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства.

На думку А. Богуш, успіх мовленнєвої діяльності, комунікації, її результативність залежить від особистості, од рівня розвитку її мовленнєвих умінь і навичок, від культури мовлення її і тих, з ким вона спілкується [1, с. 13]. Для цього кожна людина, кожен індивід має бути мовною особистістю.

Поняття «мовна особистість» включає в себе не тільки мовну компетенцію і певний рівень знань, але й інтелектуальну здатність породжувати нові знання на основі накопичених з метою пояснення всієї сукупності як своїх дій, так і дій інших мовних особистостей [4, с. 46]. У межах теорії мовної особистості, розробленої Ю. Карауловим, під мовною особистістю розуміється:

1) «вид повноцінного уявлення особистості, що вміщує в собі і психічні, і соціальні, і етнічні, та інші компоненти, але і представлені через неї мову, її дискурс» [4, с. 46];

2) «сукупність здатностей і характеристик людини, які обумовлюють створення і сприйняття нею мовленнєвих творів (текстів), які розрізняються ступенем структурної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, певною цільовою спрямованістю» [4, с. 33].

Мовна особистість, на думку Л. І. Мацько, – це «узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди». Основними складниками мовної особистості, на думку дослідниці, є: мовнокомунікативні суспільні запити, мотиваційні потреби і досконалі компетенції; ґрунтовні мовні знання і мобільність їх використання; мовна свідомість і усвідомлення себе мовною українською особистістю; національна культуровідповідність мовної особистості, знання концептів і мовних знаків національної культури; мовна здатність і мовна здібність; мовне чуття, мовний смак; усвідомлена естетична мовна поведінка, мовна стійкість.

Аналіз наукових праць вітчизняних методистів з проблеми розвитку мовної особистості в Україні дає підстави стверджувати, що в дослідженнях вітчизняної лінгводидактики правомірно використовувати терміни «мовна особистість» та

«національно-мовна особистість» як синонімічні, оскільки в працях українських учених-лінгводидактів наскрізною лінією проходять дві основні ідеї, які забезпечують функціонування семантичного об'єднання «національно-мовна особистість» поряд з «мовна особистість».

Як зазначає О. Семеног, генетичну основу української мовної особистості складають національно-культурні традиції, мовна свідомість і самосвідомість, соціальні, соціолінгвістичні, психологічні характеристики мовного колективу, національний характер.

Проблема формування національно-мовної особистості в процесі навчання має особливий педагогічний статус у системі шкільної освіти, оскільки в цей період виховання і навчання закладаються основи мовної особистості, які забезпечують успішне формування мовленнєво-мисленнєвої культури в майбутньому. Основну роль у процесі формування національно-мовної особистості в загальноосвітній школі відіграють уроки української мови.

Формування національно-мовної особистості на уроках української мови забезпечується держаними документами, серед яких "Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови", шкільні програми з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів тощо.

Наголосимо, що в програмі з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів ураховано державний статус української мови, її суспільні функції, взято до уваги особливості навчального курсу, що має здатність справляти різнобічний навчальний, розвивальний і виховний впливи на школярів. Українська мова як навчальна дисципліна сприяє формуванню національно-мовної особистості, готової до активної, творчої діяльності у всіх сферах суспільного життя. У програмі враховано, що саме під час вивчення української мови в учнів формуються навички самостійної навчальної діяльності, самоосвіти й самореалізації, взято до уваги сучасні організаційні форми, методи й технології навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах.

Як зазначається у пояснювальній записці до програми з української мови, «основна мета навчання рідної мови полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатої мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами рідної мови». Програмою визначені головні завдання навчання української мови, серед яких: 1) виховання свідомого прагнення вивчати рідну мову; 2) вироблення відповідних компетенцій володіння й користування нею;

3) формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів. Посилений мовленнєвий та інтелектуальний розвиток учнів і виховання національно-мовної особистості є пріоритетною ідеєю курсу української мови в основній школі.

Програма з української мови містить чотири змістові лінії (мовленнєву, мовну, соціокультурну та діяльнісну (стратегічну)), кожна з яких, відповідно до державних вимог, забезпечує певну систему знань, умінь і навичок, що сприяють формуванню національно-мовної особистості учня.

Мовна змістова лінія спрямована на засвоєння відомостей про мовну систему як засіб пізнання, вираження думок і почуттів людини, засіб формування мовних умінь і навичок. Її зміст викладається за лінійним принципом і передбачає реалізацію системи міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків, які сприяють систематичному й різнобічному збагаченню словникового запасу й граматичної будови мовлення учнів, удосконаленню мовних, мовленнєвих умінь і навичок, умінь користуватися різними лінгвістичними словниками [7].

Мовна змістова лінія забезпечує умови для формування національно-мовної особистості: розширює й активізує словниковий запас школярів з урахуванням тих груп слів та виразів, які відображають життя і побут українського народу, його історію, культуру, традиції; сприяє розвитку в учнів мовних, інтелектуальних і пізнавальних здібностей, формуванню національних та загальнолюдських цінностей.

Мовленнєва змістова лінія представлена системою мовленнєвознавчих понять та термінів, різних видів усних і письмових висловлювань. В основі її змісту покладений принцип структурної систематичності, що передбачає поступове ускладнення й поглиблення мовленнєвознавчих понять. Мовленнєва змістова лінія спрямована на формування і розвиток умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності. Ця лінія враховує особистісно орієнтований і компетентнісний підходи до навчання і виховання і забезпечує розвиток учнів, особистісну значущість знань, умінь і навичок для кожного школяра, формування в дітей потреби в удосконаленні власної мовленнєво-комунікативної здатності впродовж навчання в школі і в подальшому житті.

У програмі з української мови наголошується, що процес формування національно-мовної особистості школярів неможливий без оволодіння ним такими видами мовленнєвої діяльності, як аудіювання, говоріння, читання і письмо [7].

Аудіювання і читання за спрямованістю на прийом і видачу мовленнєвої інформації є рецептивними видами мовленнєвої діяльності.

Процес читання полягає в декодуванні графічних символів, тобто перекладі буквеного коду в мислительні образи. Для сучасної людини надзвичайно важливе уміння грамотно читати, оскільки це сприяє розвиткові навчально-виробничих завдань, забезпечує формування й задоволення культурно-естетичних потреб. Як зазначається в програмі, робота з читання на уроках української мови має бути спрямована на формування інтересу до читання художніх, науково-популярних, публіцистичних текстів, розвиток у школярів «уміння орієнтувати швидкість читання, чіткість вимови, виразність, інтонаційну правильність на можливості, інтереси й потреби слухача, виробляти вміння виражати за допомогою темпу, тембру, гучності читання особливості змісту, стилю тексту, авторського задуму тощо» [7].

Аудіювання як особливий вид мовленнєвої діяльності полягає в сприйнятті і розумінні усного мовлення, це активний творчий процес, який розвиває інші види мовленнєвої діяльності (читання, говоріння, письмо). Саме аудіативні вміння забезпечують успіх навчання та спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Під час навчання сприйманню і розумінню усного мовлення необхідно враховувати фактори, які характеризують зміст мовленнєвого повідомлення, умови подання інформації і ступінь участі слухача в акті комунікації, ступінь сформованості певних навиків і умінь школярів. Уміння концентруватися, аналізувати зміст почутого є важливою умовою ефективного аудіювання. Як наголошується в програмі з української мови, необхідність навчання школярів аудіюванню і читанню зумовлена постійним збільшенням масиву інформації й потребою орієнтуватися в ній, життєвою необхідністю формування національно-мовної особистості, яка має високий рівень мовленнєвої компетентності [7].

Кожен запропонований програмою мовленнєвий твір є одночасно і предметом навчання, і засобом формування й розвитку комунікативних умінь школярів. Усвідомлення вчителями змісту роботи з розвитку мовлення, її послідовності, оптимальний добір методів, прийомів, форм і засобів навчання має вагоме значення. Комплекс завдань, які передбачає робота над текстом, стосуються в першу чергу змісту, композиції й мовного оформлення тексту. Для розв'язання цих завдань необхідно використовувати такі види роботи, які б сприяли виробленню в учнів певного комунікативного вміння. Тому навчання аудіюванню має відбуватися в двох напрямках: 1) формування мовленнєвих

навичок аудіювання (фонетичних, лексичних, граматичних стилістичних); 2) розвиток мовленнєвих механізмів аудіювання (механізми пам'яті і механізми антиципації). З урахуванням цих напрямків навчання аудіюванню учитель має підбирати і відповідні вправи, при цьому варто враховувати: взаємодію аудіювання і говоріння; взаємодію підготовчих і мовленнєвих вправ, їх дозування та послідовність виконання; посиленість виконання вправ.

Говоріння і письмо як види мовленнєвої діяльності передбачають формування й розвиток умінь і навичок діалогічного й монологічного мовлення в усній і письмовій формі. В процесі навчання школярі заучують невеликі тексти про видатних українців, нашу історію, рідний край, вірші класиків української літератури та сучасників, загадки, прислів'я і приказки, фольклорні твори, складають відповіді на основі усних повідомлень чи прочитаного тексту, складають діалоги, готують повідомлення, виступи різних типів, стилів і жанрів мовлення, пишуть перекази і складають твори різних типів, стилів і жанрів. Це сприяє розвитку комунікативних умінь учнів, активізації мовленнєвої діяльності, формуванню їх як національно-мовних особистостей. Як зазначається в програмі з української мови, «для надання школярам більше можливостей спілкуватися, висловлювати власні думки й почуття необхідно, зокрема, ширше впроваджувати групову форму проведення занять, індивідуалізувати й диференціювати систему письмових робіт» [7].

Соціокультурна змістова лінія є обов'язковою складовою роботи над мовною і мовленнєвою лініями і передбачає формування і розширення уявлень учнів про культуру українського народу, засвоєння норм національного мовленнєвого етикету. Вона забезпечує оволодіння національними, загальнолюдськими культурними і духовними цінностями, розуміння національних звичаїв, традицій українського народу, специфіку його мовленнєвої поведінки. З цією метою у програмі з української мови міститься перелік культурологічних тем висловлень учнів («Барви українського слова», «Чистіша від сльози вона хай буде», «Наша дума, наша пісня не вмре, не загине» (Т.Шевченко), «Мамина пісня», «Ой, роде наш красний» та інші) [7]. Реалізація соціокультурної лінії у процесі навчання української мови здійснюється перш за все на основі роботи з текстами. Це тексти класичної і сучасної української літератури для дітей, твори усної народної творчості, фразеологічні вирази, прислів'я, приказки, які відображають національні особливості культури, характеру і життєвого досвіду народу. Крім того, доцільно використовувати інформацію про видатних представників

українського народу, репродукції картин відомих українських художників, зразки предметів побуту, творів народного мистецтва тощо. Це не тільки допоможе ознайомити школярів з історичним минулим нашої країни, життям і побутом народу, із етнічними особливостями рідної мови, але й забезпечить розвиток комунікативних умінь і навичок, сприятиме активному вихованню учнів як національно-мовних особистостей.

Діяльнісна змістова лінія має суто процесуальний характер і спрямована на забезпечення систематичного розвитку мисленнєвих здібностей учнів у процесі навчання української мови, на оволодіння базовими універсальними інтелектуальними операціями: спостерігати, аналізувати мовні явища, порівнювати, виділяти головне, узагальнювати, робити висновки.

Важливими аспектами діяльнісної лінії є: усвідомлення учнями структури своєї пізнавальної діяльності від постановки мети, вироблення стратегії індивідуального стилю діяльності до отримання результатів; формування здатності отримувати знання, розвивати уміння фіксувати і оцінювати сприйняту інформацію; працювати індивідуально і колективно в умовах вибору, пошуку, дослідження тощо [7]. Стратегічними складовими діяльнісної лінії є: освоєння учнями способів вирішення проблем творчого і пошукового характеру; розвиток уміння планувати, контролювати, оцінювати навчальні дії і результати навчання відповідно до поставленого завдання й умов її реалізації; пошук найбільш оптимальних способів досягнення результату; формування уміння усвідомлювати причини успіху або неуспіху в навчальній діяльності, готовності до конструктивних дій у ситуаціях неуспіху [7].

Змістові лінії, які закладені в оновленій програмі з української мови, активно впливають на процес формування національно-мовної особистості, для ефективності якого необхідно дотримуватися таких принципів навчання: демократизації й гуманізації освітнього процесу; особистісної орієнтації навчання; урахування життєвої перспективи; принципу текстотворчості (текстоцентризму); комунікативно-діяльнісного, соціокультурного принципів, принципу органічного поєднання навчання мови й мовлення як засобу й способу мовленнєвої діяльності; принципу здійснення поліфункціональності української мови в процесі навчання; практичної спрямованості навчання [7].

Результативність формування національно-мовної особистості учнів зумовлено доцільним вибором методів, прийомів, видів навчання, підвищенням рівня організації навчання мови й мовлення, свідомого планування навчального процесу на засадах ефективного використання

традиційних та інноваційних педагогічних технологій. При цьому необхідно враховувати те, що традиційні форми й методи навчання (усна розповідь учителя, пояснення, бесіда вчителя з учнями, спостереження учнів над мовою, робота з підручником, метод вправ) є підґрунтям для інноваційних педагогічних технологій.

Висновки. Отже, ефективність формування національно-мовної особистості залежить від цілеспрямованого пошуку шляхів удосконалення організації рідномовної освіти, свідомого проектування змісту навчання на основі оптимального поєднання традиційних та інноваційних педагогічних технологій, дидактичних методів, прийомів, форм і засобів.

Список використаних джерел:

1. Богуш А. М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія / Богуш А. М., Трифонова О. С., Кисельова О. І. та ін. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. – 272 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Губар О.М. Філософія: інтерактивний курс лекцій : Навчальний посібник / О.М.Губар. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 416 с. – Режим доступу : pidruchniki.com/14990528/filosofiya/osobistist_subyekt_istoriyi#93
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Караулов Ю.Н. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
5. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: підручник / П.А. М'ясоїд. – К.: Вища школа, 2001. – 487с.
6. Новий тлумачний словник української мови : В 3-ох томах / Укладачі: В. Яременко, О. Сліпущко. – Т. 2. – К. : Вид-во «Аконіт», 2008. – 926 с.
7. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Українська мова 5–9 класи // Українська і література в школі. – 2013. – № 1. – С. 32 – 54.
8. Філософський енциклопедичний словник: Ділове видання / Гол. ред. В. І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

Н. Лозова,

*Комунальний заклад “Прилуцький
гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
імені Івана Франка” Чернігівської обласної ради*

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У сучасному суспільстві особливої значущості набуває не стільки оволодіння предметними знаннями, скільки формування в студентів уміння та бажання вчитися, виховання потреби в навчанні та самонавчанні впродовж усього життя. Відповідно і вивчення курсу української літератури не може орієнтуватися лише на інформаційне насичення студента. Якщо раніше метою освіти була підготовка фахівця, який опанував знання в межах програми

і набув навчальних умінь і навичок, то сучасні методисти, дидакти, психологи вказують на необхідність формування в студентів ключових, галузевих і предметних компетентностей. Одним з ефективних способів досягнення цієї мети є організація пошуково-дослідної діяльності студентів фахових передвищих навчальних закладів і на заняттях, і в позааудиторний час. Пошуково-дослідна діяльність пов'язана з відкриттям для студента принципово нового знання, нових особистісних можливостей. Вона сприяє підвищенню самооцінки студента, формує впевненість у собі та своєму творчому й науковому потенціалі.

Роль пошуково-дослідної діяльності в ході організації навчального процесу вже розглядали в своїх працях О. Анісімова, Г. Артемчук, Л. Шевченко, В. Маскін, В. Романчиков, В. Сіденко, В. Редіна, Б. Скоморовський та інші, однак актуальною нині видається проблема впровадження пошуково-дослідної діяльності в закладах фахової передвищої освіти в умовах дистанційного навчання.

Виходячи із задекларованої думки, з метою з'ясування уподобань студентів щодо методу навчання в період карантину, ми здійснили опитування першокурсників та другокурсників Комунального закладу "Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка" Чернігівської обласної ради.

Студентам було запропоновано визначити методи навчання, завдяки яким вони досягли високих результатів у вивченні української літератури. З-поміж запропонованих методів були такі: *розповідь* – це метод навчання, який передбачає оповідну, описову форми розкриття навчального матеріалу з метою спонукання студентів до створення в уяві певного образу; *пояснення* – вербальний метод навчання, який передбачає розкриття сутності певного явища, процесу, закону. Він ґрунтується не стільки на уяві, скільки на логічному мисленні з використанням попереднього досвіду студентів; *бесіда* передбачає використання попереднього досвіду студентів з певної галузі знань і на основі цього залучення їх за допомогою діалогу до усвідомлення нових явищ, понять або відтворення уже наявних знань; *лекція* – це метод навчання, який передбачає розкриття у словесній формі сутності явищ, наукових понять, процесів, які знаходяться між собою в логічному зв'язку, об'єднані загальною темою; *пошуково-дослідна діяльність* – це творчий процес взаємодії двох суб'єктів (викладача та студента) з метою пошуку відповіді на невідоме, у ході якого між ними відбувається трансляція культурних цінностей і, як

результат, формується світогляд. Викладач у такому разі виступає як організатор умов для пошуково-дослідної діяльності, що стають поштовхом до формування у студента внутрішньої мотивації розв'язувати будь-яку наукову чи життєву проблему з творчої, дослідницької позиції [3, с. 102–107].

За результатами опитування, 68 % студентів найдієвішим методом визначили пошуково-дослідну діяльність, для 16 % провідним став комунікативний метод (бесіда), 9 % ефективним уважають метод пояснення і лише 7 % студентів уподобали традиційну лекцію.

Виходячи з результатів опитування студентської аудиторії, вважаємо за доцільне детальніше зупинитися на таких істотних для нашого дослідження поняттях, як “діяльність” → “пошуково-дослідна діяльність” → “пошуково-дослідне навчання”.

Традиційна дидактика розглядала процес навчання як формування знань, умінь і навичок. Пояснюється це тим, що зазначені якості легко піддаються контролю зовнішньо вираженими атрибутами навчання – тестами, контрольними роботами, усними відповідями. Однак, на наше переконання, адекватнішим уявленням про сучасний освітній процес варто вважати інтерпретацію його як процесу засвоєння студентами різних видів діяльності. Діяльність є значно ширшим поняттям, оскільки, крім знань, умінь і навичок, охоплює й мотиваційний, оцінний та інші аспекти навчання.

Процес діяльності починається з постановки мети, далі йде конкретизація завдань, накреслення плану, схем дій, які слід виконати, після чого студент переходить до предметних дій, використовує певні засоби та прийоми, виконує необхідні процедури, порівнює хід особистої навчальної діяльності та її проміжні результати з поставленою метою, вносить корективи у свою подальшу діяльність.

У сучасній педагогіці функціонують термінопоняття “пошуково-дослідна діяльність” та “пошуково-дослідне навчання”. Вважаємо за доречне витлумачити їхній зміст у нашому посібнику.

Так, під *пошуково-дослідною діяльністю* розуміють пізнавальну діяльність, спрямовану на вироблення нових знань про об'єкти і процеси, поглиблення вже накопичених знань з предмета, реалізацію власних бажань і можливостей, задоволення інтересів, розкриття задатків та здібностей кожного студента [5, с. 27–29]; співпрацю та співтворчість педагога і вихованців, побудовані на визнанні особистості студента, на взаємоповазі його пізнавальної

та творчої діяльності й взаємній зацікавленості у спільному успіху і наслідках цієї діяльності [1, с. 30–41]; дієвий засіб підвищення якості й ефективності знань і умінь, складну динамічну систему, що є сукупністю волі, емоцій та інтелекту особистості, спрямованих на пошук сутності природи речей та їхніх причиново-наслідкових зв'язків [2, с. 29–39].

Пошуково-дослідна діяльність вирізняється з-поміж інших видів діяльності творчим характером та проведенням власного дослідження. Під дослідженням розуміють вид систематичної пізнавальної діяльності, спрямованої на здобуття нових знань, отримання нової інформації, вивчення визначених проблем на основі спеціальних стандартизованих методів (експеримент, спостереження).

У процесі пошуково-дослідної діяльності можна виділити дві взаємозалежні фази: 1) фазу пошуку інформації та аналізу проблем; 2) фаза обробки інформації та оформлення результатів навчального дослідження.

Впровадження пошуково-дослідної діяльності зумовило виникнення пошуково-дослідного навчання – освітньої технології, яка базується на використанні навчального дослідження як найефективнішого засобу досягнення бажаних результатів.

Основні характеристики пошуково-дослідного навчання: 1) виділення в навчальному матеріалі проблем, які можуть передбачати неоднозначність у їх розв'язанні; спеціальне конструювання навчального процесу; 2) формування умінь висувати версії, гіпотези, обирати проблеми, їх формулювати; 3) розвиток умінь роботи на основі аналізу першоджерел – методики відбору матеріалу, порівняння тощо; 4) робота з першоджерелами у розробленні версій; 5) удосконалення умінь аналізувати літературознавчу інформацію і приймати у процесі аналізу одну з версій, висунутих раніше [4].

Основою пошуково-дослідного навчання є пошуково-дослідна діяльність студентів, яку, за словами П. В. Мороза, варто розглядати в таких контекстах: процесуальному / як спосіб пізнавальної діяльності (спонукає студентів до створення оригінального навчально-значущого продукту, у процесі роботи над яким використовуються засвоєні знання, вміння й навички навчально-пізнавальної діяльності, здійснюється їх перенесення в нові умови, проводиться комбінування відомих способів діяльності чи створюється новий підхід до розв'язання проблеми); змістовного цілеспрямованості особистості (форма зв'язку між внутрішнім світом студента, змістом і спрямованістю його потенціалу та зовнішнім світом і суспільством) [4].

Результати пошуково-дослідної діяльності студентів можуть бути оформлені у вигляді рефератів, доповідей на наукових конференціях чи практичних семінарах, статей у наукових збірниках, манівських робіт тощо. У процесі виконання згаданих дослідницьких робіт студенти знаходять потрібний літературознавчий матеріал, опановують методи літературознавчого аналізу та навчаються робити логічні й змістовні, а головне – самостійні висновки.

Упроваджуючи в навчальний процес науково-дослідну діяльність, викладач повинен перш за все сам ознайомитися з дослідницькою практикою у відповідній науковій галузі, виявити сукупність основних методів, прийомів і методик, доступних для використання в пошуково-дослідній діяльності студентів, що може стати підґрунтям для розроблення системи завдань, які потребують застосування досліджень для розв'язання навчальних проблем. Особливої уваги викладача потребує формування у студентів дослідницьких навичок, необхідних для здійснення пошуково-дослідної роботи в галузі української літератури як навчальної дисципліни. Реалізація пошуково-дослідної діяльності передбачає організацію навчальних досліджень не лише на заняттях, а й в умовах дистанційного навчання. На нашу думку, в період відсутності живого спілкування (викладач ↔ студент) саме правильна організація пошуково-дослідної роботи допоможе зробити навчання максимально ефективним. Слід заохочувати студентів до підготовки наукових статей, участі у наукових і науково-практичних конференціях, мовно-літературних конкурсах тощо.

Отже, підсумовуючи нашу методичну розвідку, можемо дійти таких висновків: пошуково-дослідна діяльність у галузі української літератури сприяє розвитку критичного мислення студентів; сприяє оволодінню навичками літературознавчого компаративного аналізу та забезпечує якісно новий рівень знань студентів. Виходячи з цих міркування, вважаємо, що застосування пошуково-дослідної методики навчання в поєднанні з іншими традиційними методами забезпечить високу якість оволодіння навчальним матеріалом навіть в умовах позааудиторного дистанційного навчання.

Список використаної джерел:

1. Алфимов В. М. Развиваем умственные творческие способности старшеклассников / В. М. Алфимов // Одаренный ребенок. – 2003. – № 5. – С. 30–41.
2. Колінець Г. Г. Формування дослідницьких здібностей у старшокласників / Г. Г. Колінець // Обдарована дитина. – 1999. – № 5. – С. 29–39.

3. Марченко О. Становлення інноваційної особистості педагога-дослідника в умовах шкільного наукового товариства / О. Марченко // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – Чернівці : Рута, 2006. – (Сер.: Педагогіка та психологія). – Вип. 295. – С. 102–107. – С. 103.
4. Мороз П. В. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання історії України: методичний посібник / П. В. Мороз. – К. : Педагогічнадумка, 2012. – 128 с.
5. Серова С. О. Шлях у світ наукових технологій / С. О. Серова, Н. В. Фоміна // Управління школою. – 2006. – № 3. – С. 27–29.
6. Соколова О. О. Методичні рекомендації щодо організації та проведення семінарських занять з української літератури / О. О. Соколова. – Кривий Ріг, 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://vseosvita.ua>.
7. Ткачук Г. П. Літературознавча компетентність – основа розвитку і виховання особистості молодшого школяра / Г. П. Ткачук, С. А. Собчинська // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2011. – Вип. 9. – С. 151–157.

Н. Громова, О. Ковтуненко,
СумДПУ імені А.С. Макаренка

КВЕСТ ЯК ОДНА З ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Світ прогресує. Сучасне життя вимагає від кожного з нас феєричних ідей, креативних рішень та можливості творчо реалізувати себе. В умовах дистанційного та змішаного все частіше виникає питання як вдало та цікаво організувати урок чи позакласний захід. У зв'язку з цим проблема педагогічних інновацій звучить все частіше. Педагогічні інновації – це наслідок творчого пошуку оригінальних нестандартних рішень різних педагогічних проблем. Безсумнівним наслідком такого творчого пошуку якраз і стають навчальні технології, оригінальні й креативні ідеї щодо організації навчального процесу, сучасні форми і методи навчання й виховання, нестандартні підходи в управлінні. У зв'язку з цим, без сумніву, зростає рівень педагогічної майстерності і професійного розвитку педагога, рівня його культури, мислення, світогляду на уроці. Саме інноваційні форми роботи на уроках виступають тим механізмом яскравого розвитку школи та педагогіки.

Однією з таких сучасних інноваційних форм можемо назвати квест. Квест – це технологія, яка активізує розумову діяльність учнів, формує стійкий інтерес до предмету завдяки поєднанню як інноваційних, так традиційних дидактичних засобів навчання.

Інноваційні форми в навчальному процесі вивчало безліч зарубіжних вчених, таких як: Д. Дьюї, У. Кілпатрик, Е. Коллінгс. У 20-х роках ХХ столітті «метод проєктів» привернув увагу радянських педагогів. Його прибічниками були такі вчені, як: Г. Ващенко, Б. Ігнат'єв, М. Крупеніна, С. Шацький,

В. Шульгін. Серед сучасних науковців інноваційним формам роботи приділяли увагу Л. Козак, О. Пометун, О. Пехота, В.Д. Симоненко і інші.

Інноваційні форми навчання досліджували Р. Балан, Л. Велитченко, Т. Дуткевич, С. Кашлев, О. Комар, М. Кларін, В. Мельник, І. Підласий, О. Пометун, Л. Пироженко, Л. Щербина і інші.

Інновація – це запроваджене нововведення, що забезпечує відмінне зростання ефективності процесів чи продукції, затребуване ринком. Інновація – це кінцевий результат інтелектуальної діяльності особистості, його фантазія, творчий процес, відкриття винаходів та їх раціоналізація.

Л. Даниленко зазначає, що інновація в освіті є не лише кінцевим продуктом застосування новизни у навчально-виховному й управлінському процесах з метою зміни суб'єкта і об'єктів управління й отримання економічного, соціального, науково-технічного, екологічного і іншого ефекту, але і процедурою їхнього стабільного оновлення [2, с. 81].

Квест – це вид інноваційної форми навчання з елементами традиційного виду навчання, в якому використовуються методи стимулювання засобами рольової гри.

За деякими джерелами Вікіпедії, квест (від англ. quest – пошук, пошук щастя / знання / істини, пошук пригод) – це інтелектуальне змагання з елементами рольової гри, основою якого є послідовне виконання заздалегідь підготовлених завдань командами або окремими учасниками [3]. Це така форма навчання, яка поєднує у собі спортивні навички, логічне і критичне мислення, і звичайно ж, креативність, винахідливість, оригінальність та можливість заявити про себе. Квест допомагає учню знаходити необхідну інформацію, піддавати її аналізу, систематизувати та розв'язувати завдання, мотивує школярів до навчання.

Головне завдання квесту полягає в тому, щоб учні працювали разом, вчилися спілкуватися, обмінювалися досвідом, пізнавали один одного в умовах необхідності прийняття швидких рішень, після чого отримували бажаний для усієї команди результат, виконавши завдання різних рівнів складності.

Потрібно зазначити, що квести як одна з інноваційних форм навчання української мови можуть бути як короткострокові, так і довгострокові, як в межах одного навчального предмета, так і міжпредметні.

Фундаментальним розділом будь-якого квесту обов'язково є детальна шкала критеріїв оцінки, спираючись на котру, учасники проекту оцінюють самих себе, товаришів по команді. Даними критеріями користується і педагог. Квест є

комплексним завданням, тому оцінка його виконання повинна ґрунтуватися обов'язково на кількох критеріях, орієнтованих на тип проблемного завдання та форму представлення результату [4].

Дослідник Б. Додж радить використовувати від 4 до 8 критеріїв, котрі можуть включати оцінку дослідної і творчої роботи, якості аргументації, оригінальності роботи, усного виступу, мультимедійної презентації, навичок роботи в мікрогрупі, письмового тексту та інше.

Для найкращого розуміння самої суті квесту дослідники пропонують наступну їх класифікацію:

- за формою бувають: веб-квести, QR-квести, медіа квести, квести на природі, комп'ютерні ігри і комбіновані;
- за режимом проведення визначають: квести у реальному і віртуальному режимах, а також комбіновані;
- за змістом: предметні та інтегровані;
- за терміном реалізації: довгострокові і короткострокові;
- за кількістю учасників: індивідуальні та групові;
- за метою: інформаційний, дослідницький, творчий, волонтерський, рольовий [1, с. 153].

Українська мова може запропонувати велику кількість ідей щодо впровадження квестів в освітній процес. Наприклад: «У казковій країні Фразеології», «Подорож на острів Лексикології», «В гостях у Морфології», «Орфографічна галактика», «Невмируща краса української мови» тощо.

Методисти, вчителі, науковці пропонують найрізноманітніші види завдань під час проведення квестів з української мови: розгадування ребусів, створення кросворду, трансформація тексту, малювання, виголошення промови чи скоромовки, редагування помилок, проведення бліц-турнірів тощо. У процесі виконання квестових завдань з української мови можна запропонувати підказки (схеми, малюнки, аудіо-відеозаписи) або ж бонуси найкмітливішим учням у вигляді додаткового часу чи пропуск одного завдання за бажанням команди.

Варто зауважити, що така форма роботи як квест дуже подобається учням. Поступово школярі й самі починають цікавитися, а коли буде наступний квест, стають ініціаторами проведення квестів з тієї чи іншої теми. Квести не тільки навчають, вони мотивують учнів до вивчення української мови, розвивають їх творчі здібності, уяву та фантазію, запалюють вогник

допитливості, допомагають більш глибоко досягнути важкий теоретичний матеріал.

Ми вважаємо, що цінність та важливість квестової гри полягає в поєднанні самостійного пошуку інформації з прийомом руху, а саме суттю екскурсії, що є однією із визначальних її рис.

Отже, підсумовуючи зазначимо, що впровадження інноваційних форм у навчально-виховний процес, зокрема квестів сприяє підвищенню якості освіти та розвитку ключових компетентностей як здобувачів освіти, так і професійних компетентностей вчителів. Створення і проведення квестів не є складним процесом. Проведення таких уроків не вимагає від учителя-словесника завантаження додаткових програм чи одержання специфічних технічних знань і навичок. Головне – це бажання педагогів та учнів, горіння тим, що вивчається.

Список використаних джерел:

1. Гриневич М.С. Медіаосвітні квести. *Вища освіта України. Вип. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології*. К. : Гнозис, 2009. №3. С. 153-155.
2. Дроздова О. М. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. *Таврійський вісник освіти. Серія «Інновація: теорія і практика»*. 2015. №3(51). С. 81-86.
3. Квест (змагання). *Wikipedia* : веб-сайт. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82_\(%D0%B7%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82_(%D0%B7%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F)) (дата звернення: 24.11.2020)
4. Технологія «веб-квест» на уроках інформатики. *Освіта.ua* : веб-сайт. URL: http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/30734/ (дата звернення: 23.11.2020)

В.Захарова, Т.Рябко,
СумДПУ імені А.С. Макаренка

ВИВЧЕННЯ ПОВІСТІ-ПОЕМИ «ПОЗА МЕЖАМИ БОЛЮ» В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Літературний твір прийнято аналізувати через призму моральних, духовних, естетичних, політичних проблем, що висвітлені в ньому. Адже проблема є і залишається складним, важливим і актуальним питанням людського буття, що вимагає усвідомлення, переосмислення та вирішення. Методика проведення проблемно-тематичного аналізу вивченого твору базується на основі самостійного вирішення старшокласниками певних завдань, що запропонував учитель або самі учні. Згаданий вид аналізу здебільшого застосовується у старших класах, особливо під час вивчення великих прозових творів.

Проблемно-тематичний аналіз вимагає від старшокласників креативних форм мислення, здатності до висновків та узагальнень. Безперечно, аналіз теми та проблем «Поза межами болю» може ґрунтуватися на взаємопов'язаних проблемних ситуаціях. Під час розв'язання таких задач одинадцятикласники активізують свою увагу, розумові здібності, розвивають естетику почуттів і сміливо дають прочитаному твору морально-етичну оцінку. Тобто через проблемно-тематичний аналіз художнього твору в учнів з'являється інтерес до нових пошуків, нестандартних вирішень проблем та завдань і отримання раніше не відомих знань про твір чи самого автора.

Вивчення «Поза межами болю» потрібно розпочати з визначення мети уроку та завдань. Разом з учнями необхідно з'ясувати проблематику повісті-поеми та обов'язково створити проблемні завдання з декількома окресленими шляхами їх вирішення. Під час роботи з текстом у процесі бесіди, творчих завдань, ознайомлення з критичною літературою старшокласники розв'язують проблеми, які поставили на початку уроку.

Наведемо декілька прикладів проблемних завдань зазначеного способу аналізу.

Проблемні питання:

1. Чому герої не могли вбити найслабшого з них і використати його одяг, щоб зігрітися?
2. Що загнало наших героїв у таку безвихідь, в якій вони опинилися?
3. Чому Осип Турянський написав цей твір? Він просто розказав про свій біль на папері?

Проблемні завдання:

1. Опишіть зовнішній вигляд полонених на початку твору. Поясніть, яку роль ці портрети відіграють у загальному сприйнятті твору.
2. На основі художніх деталей розкрийте проблему життя і смерті у творі О. Турянського «Поза межами болю».
3. З'ясуйте, за допомогою яких художніх прийомів автор відобразив дійсність у повісті-поемі «Поза межами болю».
4. З якими страшними ворогами герої твору залишилися сам на сам серед засніжених албанських гір? Що загнало наших полонених у безжальний трикутник, з якого немає виходу?

Що стосується проблемних ситуацій, то їх можна знайти в самому тексті кожного твору. Проте щоб виокремити ці ситуації, учні повинні неодноразово звертатися до повторного прочитання твору, ще раз переосмислювати

проблеми, конфлікти, психологію образів-персонажів тощо. Саме таке застосування різноманітних форм аналізу художнього твору дає змогу вчителю-словеснику якнайбільше залучити учнів до активної та самостійної роботи над текстом, проявити їхній інтерес до читання літератури, виробити звичку до самостійного аналізу й оцінки твору.

Застосування різних видів аналізу художнього твору виправдано, адже кожен із них включає свої недоліки та переваги. Інакше кажучи, не слід узагальнювати якийсь один із шляхів. Можемо відзначити, що який вид аналізу обрати – повністю залежить від характеру твору. В одному випадку краще використати проблемно-тематичний спосіб аналізу, в іншому – звернутися до пообразного вивчення твору.

Пообразний аналіз твору потрібно реалізовувати через особливі образи, в нашому випадку це може бути Оглядівський. Доцільно обирати саме таких персонажів із важкими долями для того, щоб учні змогли в цілому осягнути прочитаний текст. Головним завданням зазначеного виду аналізу є розглянути образ, змальований письменником, у співвідношенні з іншими компонентами художньої дійсності: пейзаж, ліричний відступ, опис навколишнього середовища, спогади тощо. В основі пообразного аналізу зосереджуємо увагу на зовнішності героїв (сім полонених), психології, діях, вчинках, поведінці, життєвих цінностях, ставленні до людей. Інакше кажучи, досліджувані образи поєднують в собі певні моральні, духовні, соціальні проблеми історичного періоду.

Обираючи для аналізу композиційний вид, слід розуміти, що це такий різновид дослідження твору, коли розгляд епізодів, персонажів і загалом усього твору визначається особливостями його композиції. Безумовно, кожен літературний текст відрізняється від іншого і змістом, і будовою, а тому досі не існує єдиної схеми аналізу творів за композиційним способом.

Після того, як учні прочитали художній текст, учитель повідомляє, що повість-поема «Поза межами болю» була написана 1917 року під враженнями письменника від полону на сербсько-австрійському фронті. За визначенням самого письменника, це як антивоєнна психологічна поема в прозі, адже на доказ цього факту виступає побудова твору: майже кожне нове речення починається з абзацу і нагадує віршові рядки. Надалі вчитель пропонує школярам визначити тему твору, ідею, основну думку, літературний рід, жанр та проблематику. Під час структурно-змістового аналізу старшокласники визначають тему, ідею, сюжет та композицію літературного твору. На

вираження авторського задуму в тексті учні вдаються до аналізу художньої мови. Учні разом із учителем окреслюють жанрову специфіку вивченого твору, характеризують образи головного героїв та відображення їхнього внутрішнього світу. Завершується робота над структурно-змістовий аналізом обговоренням найбільш важливих фрагментів художнього твору.

На уроці української літератури доцільно запропонувати учням ряд завдань для того, щоб вони зуміли визначити жанрову своєрідність твору. Тому під час вивчення «Поза межами болю» Осипа Турянського вчитель може запропонувати орієнтовні запитання:

1. Якою мовою написаний твір? (віршовою чи прозовою)
2. Який за розміром твір? (великий чи невеликий)
3. Яка кількість персонажів змальована? (багато чи декілька персонажів)
4. Яка кількість подій змальована у творі? (значна кількість чи декілька подій)
5. Сюжет розгалужений чи ні? Пояснити.
6. Чому твір має автобіографічну основу? (Перехід через гори військовополонених австрійців, втеча товаришів, їх загибель, за винятком автора (Оглядівський).
7. Чи наявні у творі авторські відступи, пейзажні замальовки, портретні характеристики персонажів? Яка їх роль?
8. Чому твір називають поемою у прозі? (Ліро-епічний твір, написаний прозою, у якому оповідь про історичні події і події з життя героїв розкривається через сприйняття й оцінку оповідача).
9. Визначте стиль повісті-поєми. (За стилем повість-поему Осипа Турянського відносимо до експресіонізму, адже мистецтво тісно пов'язане з реальністю, хоч своє вираження знаходить через вивчення глибинних психологічних і душевних процесів людини. У творі письменника зображено суб'єктивне світобачення через переживання, почуття та емоції автора в межовій ситуації).

Така система запитань стимулює в учнів пізнавальну активність, сприяє збагаченню інформацією, удосконалює вміння висловлювати власні думки. І, звичайно, ці завдання допоможуть старшокласникам визначити жанр твору «Поза межами болю».

Одним із цікавих методів можемо вважати метод «Гронування». Суть його полягає в тому, щоб заохочувати учнів висловлювати власні думки. Цю вправу вчитель зазвичай застосовує на етапі актуалізації знань. Такий вид

роботи ґрунтується на пошукові асоціацій, що виникають в учнів. Метод «Гронування» допомагає зосередити увагу й думки школярів навколо понять, що розглядаються на уроці. Асоціативні грона не коментуються й не оцінюються.

Ефективною розглядаємо роботу з використанням асоціативної вправи. Старшокласники повинні уявити перед собою мольберт, фарби і пензлі. У кольоровій гамі їм потрібно усно змалювати загальне враження від прочитаного твору О. Турянського «Поза межами болю». Визначити, які кольори учні б використали.

Вищезазначені вправи тренують креативність і асоціативне мислення. Такий вид роботи розвиває пам'ять та дозволяє будувати зв'язки між різними образами і поняттями.

Під час аналізу повісті-поєми на уроці української літератури в 11 класі вважаємо результативними міні-дослідження за текстом твору. Подаємо орієнтовні завдання:

1. Простежити, як змінюється природа впродовж твору. Чи пов'язано це з моральним та фізичним станом персонажів?

2. Прочитайте повість-поему «Поза межами болю» та зазначте, які проблеми порушив автор у творі? Свої думки аргументуйте.

Така система запитань допоможе учням у роботі з текстом знаходити найголовніше в ньому, сприяє збагаченню словникового запасу, удосконалює вміння висловлювати власні думки та дискутувати з проблемних запитань.

Ефективною вважаємо бесіду зі старшокласниками на перевірку сприймання і розуміння твору О. Турянського. Подаємо ряд орієнтовних запитань до роботи з текстом:

- Що давало сил героям і тримало їх на цьому світі? Доведіть, використовуючи текст.

- Якими були ці спогади? Зачитайте ці рядки з твору. Проаналізуйте слова і думки героїв. Як вони вплинули на ваші думки і переконання?

- Як чоловіки могли себе врятувати? Що б їм допомогло не змерзнути у страшних умовах? Чи допомогло це їм? Зачитуйте ці епізоди. (Школярі можуть процитувати окремі фрагменти твору, які в ідейно-художньому плані досить важливі. Учні звернуть увагу на те, про що думали герої перед смертю, в якому стані перебували полонені в останні хвилини життя.)

- Що керувало полоненими тоді? Які інстинкти? Чому вони просто не вбили слабшого за себе?

— Яким ми бачимо кінець твору? І що ж було сенсом життя чоловіків?

— Прочитавши твір, зазначте, які символи виходять на перший план і яке смислове навантаження вони за собою несуть?

— Прочитайте уривки із твору. Як змальовано природу в такій ситуації? Якими художніми засобами вона зображена? Чому саме так?

«... Здається мені, що від непроглядних сумерків віків аж до цієї хвили тут було замерзле царство мовчання... Хай цю заляту тишу роздеруть блискавки! Хай її розіб'ють громи! Хай тільки не чуємо оцього жахливого, понурого крикання! Воно оковує новим морозом останок нашої душі Роздирає стриж у костях ... » [73, с. 107].

«... Серед понурого рокотіння громів стогнало небо й гори, наче в передсмертних судорогах. Мов смертельно ранена звірюка, вихор кидався на них, в дикім шалі розшарпував хмари, гонив по безоднях і шумів, як розхвилюване море, то знов ридав і стогнав, як тисячі матерів над могилами мужів і дітей, як безліч людей, розірваних кулями і спалених отруйним повітрям у дикій боротьбі. Затремтіло небо, задрижали гори. З безупинним гомоном громів, з жахливим стогоном незбагнених голосів по безоднях змішався нагло новий, жахливий звук. Спершу яскравий і порожній, опісля глухий і глибокий, то знов протяжний, понурий, як роздертий голос трембіти: виття вовків. Вся та пекельна симфонія жахливих звуків відбирає всім останню іскру ясної думки ... » [73, с. 121].

Запропоновані завдання активізують пошукову діяльність старшокласників, удосконалюють уміння працювати з текстом та виокремлювати головні думки. Учні висловлюють власні думки, слухають інших однокласників та дискутують із конкретної теми, підтверджують свої міркування цитатами.

На етапі закріплення знань, умінь і навичок учитель може запропонувати міні-диспут за твором «Поза межами болю». Необхідно продемонструвати класу три фото (див. Додатки): на першому зображено події Першої світової війни, друге фото ілюструє будні Другої світової війни, третє фото передає кривавий для України 2014 рік. Учням варто провести аналогії між минулим, сучасним і вказати, чи актуальні слова Осипа Туринського нині.

Такий вид роботи допоможе школярам віднайти відповіді на ті питання та проблеми, які їх хвилюють. Тому, аналізуючи твори, учні схилиються на бік позитивного героя. Їм імponує відважність, сміливість, чесність, справедливість та життєствердна позиції персонажів. Старшокласникам цікаво спостерігати за

поведінкою героя, його вчинками, ставленням до інших, моральними якостями. Безпомилковим є судження, що під час вивчення української літератури має проявлятися національна ідея. Уроки повинні супроводжуватися роздумами та дискусіями над проблемними питаннями і завданнями, які розкривають характер літературних персонажів.

Безумовно, окрім традиційних форм роботи з текстом (відповідь на запитання, переказ, твір-роздум/мініатюра, повідомлення чи реферат) необхідно вводити і нетрадиційні (індивідуальна робота з картками, літературний диктант, різні форми тестування, художньо-стильовий аналіз описів природи/головних персонажів). Виявляють ініціативу і старшокласники. Цікавим для них є організація літературних вечорів, у яких школярі беруть активну участь, мають змогу глибше зануритися у творчість письменника та усвідомити головні думки творів.

Досить ефективною формою роботи, що забезпечує інтерес учнів до літератури, є урок-семінар. Такий вид заняття дозволяє учням самостійно працювати із науково-методичними джерелами, а вчителю – враховувати індивідуальні здібності та можливості школярів. Під час роботи на такому уроці учні дискутують, аргументують свої відповіді, наводять докази, відстоюють свої думки, вчаться слухати один одного. Старшокласники розвивають навички логічного мислення і толерантного ставлення до думок інших.

Доцільним способом розвитку читацької компетентності в учнів є застосування інтерактивної гри (наприклад, самостійне створення реклами за твором «Поза межами болю»). Так старшокласники розвивають увагу, мислення, винахідливість. Вони намагаються прорекламувати твір, використовуючи при цьому різноманітні інформаційні технології. Таке завдання зацікавить школярів, і вони намагатимуться проявити всю свою креативність. Старшокласники можуть створити не тільки рекламу, а й своєрідні «трейлери», як це роблять для кінофільмів, тобто зосередити увагу на основних моментах твору, при цьому не розкриваючи їхньої розв'язки.

Нами було виявлено, що результативними є розробка та захист індивідуальних проєктів учнів. адже метою проєктного навчання визначають отримання особистісного досвіду пошукової діяльності школярів. Насамперед, переваги зазначеного методу навчання полягають у тому, що:

- учні самостійно розвивають навички пошукової діяльності, роботи з додатковими джерелами;

- спостерігається розвиток творчого і креативного мислення, що відображається під час підготовки проекту;
- розвивається спроможність учнів виділяти головне, доцільно та логічно застосовувати знання на практиці;
- формується здатність до самоаналізу та самооцінки, відповідальність за проведenu роботу.

Крім того, така форма навчання дає можливість учителям-словесникам побачити учнів у новому незвичному образі «учень-дослідник», допомагати їм розвивати вроджені здібності по-новому, що часом не вдається на традиційному уроці.

Узагальнюючи все вищесказане, можемо подати 10 основних методичних рекомендацій до вивчення повісті-поєми Осипа Турянського «Поза межами болю». Також ці поради допоможуть під час викладу матеріалу студентам-практикантам 5-го курсу, які проходять педагогічну практику з української літератури у закладах загальної середньої освіти.

Методичні рекомендації вчителю літератури:

1. Учитель дає завдання прочитати великий за розміром твір завчасно, щоб робота учнів на уроці української літератури була ефективною.
2. Прочитанню твору передуює вступна бесіда, головна мета якої – актуалізація досвіду старшокласників, а також підготовка до сприймання тексту, вироблення стійкого інтересу до літератури.
3. Під час роботи на уроці важливе значення має мотивація навчальної діяльності учнів. Учитель-словесник повинен зацікавити та підвищити інтерес до твору. Це може бути розповідь про життєву долю автора, історія написання твору, відгуки літературних критиків тощо.
4. Вивчаючи біографію письменника, доречно звернутися до методу художньої розповіді, проте не потрібно перевантажувати учнів датами. Можна назвати лише головні події в житті автора.
4. На початку уроку доцільно провести лексичну роботу і звернути увагу на авторське застосування діалектизмів чи архаїзмів, доступно пояснити значення виділених слів.
5. Не зосереджуватися лише на одному виді аналізу, а застосовувати різні його способи (пообразний, проблемно-тематичний, стильовий, сюжетно-композиційний, у єдності форми і змісту тощо).
6. Під час підготовки до аналізу твору вчитель повинен виділити ті елементи твору, що потребують найбільшої уваги та детального розбору.

7. Аналізуючи твір, перед учнями виникають певні складнощі, завданням учителя є допомогти правильно визначити основну ідею твору, розкрити сюжет та позасюжетні елементи.

8. Постійно застосовувати різноманітні форми та методи роботи з текстом, пропонувати проблемні завдання та запитання, адже так учні вчать висловлювати свої думки, вступати в дискусію та намагаються слухати інших.

9. Звернути увагу на характеристику літературних персонажів. Учні мають простежити їх поведінку, вчинки, почуття. Такі завдання розраховані на виявлення в учнів моральних якостей, здатності розумно оцінити ситуацію.

10. Ставити учням такі запитання до твору, щоб вони змогли сформулювати власні думки та осмислити прочитане.

А.Таран,
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка
м. Суми, Україна

Реалізація наскрізної лінії «Здоров'я і безпека» на уроках української мови в 10 класах

Турбота про здоров'я учнів є актуальною проблемою української школи, кожного вчителя, вихователя. На жаль, статистика сьогодні є сумною: кожен другий школяр має хронічні захворювання. За даними Міністерства охорони здоров'я України Державного закладу «Центр медичної статистики МОЗ України» опубліковано такі результати профілактичних оглядів школярів за 2019 рік: всього оглянуто дітей, що почали навчатися з 6 років – 342535; дітей, що почали навчатися з 7 років – 164373; учнів 2-8 класів – 2971997; учнів 9-11 класів – 776159. Виявлено дітей зі зниженням гостроти зору: з 6 років – 15732; з 7 років – 10293; учнів 2-8 класів – 184888; учнів 9-11 класів – 63142. Виявлено дітей з порушенням слуху: з 6 років – 739541; з 7 років – 5551; учнів 2-8 класів – 2193; учнів 9-11 класів – 2193. Виявлено учнів з дефектами мови: з 6 років – 17177; з 7 років – 6335; серед 2-8 класів – 17162; серед 9-11 класів – 2147. Виявлено учнів з порушенням осанки: з 6 років – 11171; з 7 років – 7774; серед

2-8 класів – 149855; серед 9-11 класів – 52551. Виявлено учнів зі сколіозом: з 6 років – 2920; з 7 років – 2611; серед 2-8 класів – 55889; серед 9-11 класів – 28920 [29]. Причин тому багато: екологічні проблеми, недостатня фізична активність, нездорове харчування, шкідливі звички, надмірне захоплення комп'ютерною технікою. Отже, проблеми здоров'я підростаючого покоління важливі й повинні вирішуватися на державному рівні.

Актуальність теми дослідження означена в Конституції України (1996), Законі України «Про освіту» (2017), Законі України «Про повну загальну середню освіту» (2020), Державному стандарті базової середньої освіти (2020), Концепції «Нова українська школа» (2016), Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі (2020), навчальних програмах «Українська мова» (рівень стандарту та профільний рівень) (2017).

Школярі отримують відомості про здоров'я та здоровий спосіб життя, оволодівають відповідними вміннями та навичками не тільки на уроках «Основ здоров'я», валеології, біології, фізичної культури, а й на уроках рідної мови. Саме мовна освіта спрямована на виховання творчої, високоморальної особистості, з високим рівнем інтелектуального розвитку, соціально адаптованої до життя, відповідальної за власне здоров'я і здоров'я оточуючих. Уроки української мови допомагають учням самовизначитися та самоствердитися. Проаналізувавши навчальні програми «Українська мова» для 10 класу (рівень стандарту та профільний рівень), визнаємо, що пізнавальна діяльність учнів у старших класах займає провідне місце. А реалізуємо здоров'язберігаючі ключові компетентності через наскрізну лінію «Здоров'я і безпека» за допомогою різноманітних вправ, завдань, проєктів. Основною цінністю педагогічного процесу стає передусім оволодіння такими знаннями й уміннями, що давали б змогу учневі самостійно визначати мету своєї діяльності, приймати рішення, діяти в нетипових ситуаціях.

Визначені завдання відображені у предметних і ключових компетентностях і деталізовано через мовленнєву (комунікативну), мовну, соціокультурну (лінгвокультурну), діяльнісну (стратегічну) змістові лінії, а також наскрізні лінії «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність». Провідне місце відведено дитиноцентризму, ставленню до учнів як до суб'єктів навчально-освітньої діяльності і переходу від школи знань до

школи компетентностей, в якій буде дотримано принципу «життя – як навчання упродовж життя».

Завдання уроків української мови – стимулювати учнів реагувати мовними засобами на спектр соціальних і культурних явищ, попереджувати й розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; адаптуватися до нових умов, вирішувати нестандартні завдання; працювати у групі, в команді. З-поміж головних завдань уроків виокремимо і такі: створення емоційно комфортного розвивального навчального середовища для формування функційної грамотності, розвитку здатності кожного учня усвідомлювати відповідальність за своє навчання, потребу в набутті передбачених програмою знань, умінь і навичок, що мають важливе значення для формування комунікативно компетентної особистості.

У 10 класі (рівень стандарту), як показує аналіз навчальної програми з української мови[1], зміст навчального матеріалу представлений, зокрема, розділами і темами: « Поняття норми в сучасній українській літературній мові» (1 год.), «Лексична норма» (10 год.), «Практична риторика. Риторика як мистецтво, наука й навчальна дисципліна» (9 год.); « Орфоепічна норма» (5 год.); «Орфографічна норма» (20 год.); «Морфологічна норма» (12 год.); «Практична риторика. Суперечка як вид комунікації» (7 год.).

Навчальна програма 10 класу (профільний рівень) [2], представлена такими розділами й темами: « Мова як суспільне явище. Українська мова в Україні» (2 год.); « 3 історії розвитку української мови» (4 год.); « Сучасна українська мова як вища форма існування національної мови» (4 год.); « Фонетика української літературної мови як учення про її звукову систему» (8 год.); « Українська орфоепія як учення про систему загальноприйнятих правил української літературної мови» (4 год.); «Українська графіка. Українська орфографія як учення про систему загальноприйнятих правил написання слів (8 год.); «Лексикологія української мови. Лексика української мови за походженням. Лексика української мови за сферою її використання» (10 год.); « Фразеологія як розділ мовознавства» (6 год.); «Українська лексикографія» (4 год.); « Морфеміка і словотвір української мови як учення про будову і творення слів» (8 год.); « Українська морфологія як розділ мовознавства про частини мови» (30 год.); «Мовленнєве спілкування. Стилїстика і культура мовлення» (18 год.).

Проведений аналіз навчальних програм (рівень стандарту і профільний рівень) дає можливість визначити особливості уроків української мови у 10

класі. Оскільки в 9 класі учні завершили вивчення всіх розділів мови, зміст мовної лінії у 10 класі має узагальнювальний характер. Під час вивчення мовних тем акцентуємо увагу не на розпізнаванні, класифікуванні мовних явищ, а на правилах використання мовних одиниць усіх рівнів в усному мовленні й на письмі. Визнаємо, що пізнавальна діяльність учнів у старших класах займає провідне місце, уроки української мови допомагають учням самовиразитися та самоствердитися, сприяють їх інтелектуальному розвитку, формуванню усвідомленої позитивної мовної поведінки, поведінкових норм, мовного чуття і мовного смаку, навичок самостійної навчальної діяльності, що сприяє соціальній адаптації.

Навчання української мови побудовано на компетентнісному підході. Як показує аналіз Концепції «Нова українська школа», компетентнісний підхід, запропонований Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти (2003), «Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей ціложиттєвої (все життєвої освіти)» (2006), увиразнений в Державному стандарті базової середньої освіти (2020), визначено головним інструментом Нової української школи в організації освітнього процесу [3].

Пріоритетною серед десяти компетентностей в оволодінні українською мовою визначено компетентність у спілкуванні державною мовою. Саме на уроках української мови виховуємо любов та повагу до рідного слова. Зміст мовного наповнення формує особистість, якій притаманна моральна досконалість, духовне багатство, національна свідомість, активна життєва позиція; яка вільно володіє й послуговується мовними виражальними засобами.

Предметні і ключові компетентності деталізовано через мовленнєву (комунікативну), мовну, соціокультурну (лінгвокультурну), діяльнісну (стратегічну) змістові лінії, а також наскрізні лінії «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

Окреслимо мовленнєву змістову лінію за навчальною програмою з української мови для загальноосвітніх закладів у 10 класі [1]. Як показує аналіз програми, учням пропонують усні та письмові види робіт: диспут на тему: «Не бійтесь заглядати у словник: це пишний яр, а не сумне провалля...» (М.Рильський); виступ під час дискусії «Які слова руйнують наше життя?», «Інтернет зближує чи накопичує самотність?»; написання есе «Прекрасна мить

життя», «Чарівність і могутність слова»; виступ під час дискусії «Грубість – духовна слабкість чи демонстрування сили?»; написання есе «З чого зіткане щастя?»; написання повідомлення на тему: « Жорстокі слова»; написання тексту публічного виступу; виразне читання улюблених поезій напам'ять; написання есе на тему: «Наголос – душа слова»; підготовка проєктів «Музей одного слова», « Фразеологічне багатство творів Мирослава Дочинця», «Синоніми у творах Михайла Стельмаха»; написання есе на теми: « Життя в гармонії з природою», «Мое бачення сучасної школи», «Чого варто уникати в спілкуванні», «Ціна недбалості», «Гаджети чи реальне спілкування?»; письмове обґрунтування свого вибору на визначену тему: « Електронна чи паперова книга?», «Улюблений вид дозвілля», «Мій вибір – здоровий спосіб життя», «Чи потрібно вчитися заощаджувати?», «Ця музика надихає», «Мій вибір – жити й творити в Україні»; коментування висловлювань відомих людей щодо збереження природи; написання есе за змістом висловів народної мудрості; написання есе про явище природи, що викликає найбільше захоплення чи здивування; усне висловлювання на тему: « Весняне пробудження природи»; дискусія на тему: « Гроші Навіщо збирати? На що витратити? Як заощаджувати?», «Мовна мода – це добре чи погано?»; підготовка проєкту « Приклади мовної стійкості в художній літературі й українському кіно»; дискусія на тему: « Чи потрібно бути мовно стійким?»

У межах дослідження звернемося до аналізу соціокультурної змістової лінії. Соціокультурна змістова лінія є інтегративною, реалізується в системі навчальних тем з етно-, соціолінгвістики, лінгвокультурології, лінгвокраєзнавства, текстів, усних висловлювань, які віддзеркалюють національну культуру українського народу та подають кращі зразки світової культури, зосереджують увагу на громадянському і патріотичному вихованні, цінностях і нормах соціальної поведінки; формуванні відповідальності за свої вчинки і міжособистісні стосунки. Провідним постає розвиток духовної сфери особистості, зокрема виховання патріотизму, моральних переконань, активізація пізнавальної діяльності учнів, відчуття прекрасного; збагачення словникового запасу, формування особистісних переконань, вигранення власного духовного світу.

Як показує аналіз програми з української мови [2], соціокультурна змістова лінія реалізується через навчальні теми: «Я і українська мова», «Мовне родинознавство», « Національно-мовне виховання особистості», «Українська мова – визначальний чинник формування особистості», «Повне функціонування

української мови – запорука європейського розвитку держави», «Повне функціонування української мови – запорука європейського розвитку держави» та підтеми : «Мовна особистість крізь призму української родини, української культури», «Етноестетика української мови родини», « Етносимволіка слів батько, мати, син, донька, дід, баба, сестра, брат», « Етноестетика мови родинних виховних традицій», «Родинно-оздоровчі традиції», «Пошання пареміографія, її виховне значення», «Традиції мовних звертань», «Побратинство та посестринство», «Форми взаємодопомоги», «Громадські вихователі», «Благодійництво», «Волонтерство», «Найважливіші умови самопізнання й самореалізації», «Ставлення людини до Всесвіту, природи, людства, рідного народу, до самого себе», «Сила волі», «Світ емоцій», « Моральне вдосконалення людини», «Самопізнання, саморозвиток людини», «Загальнолюдські цінності», « Життєві цінності», « Любов, повага, дружба, толерантність, життя без конфліктів», «Мое покликання. Вибір професії», «Українська мова – дієвий фактор державотворення». Учні створюють тексти на теми: «Тепло отчого дому», « Українська мова – мова злагоди й гармонії», «Українська мова як засіб самопізнання й самореалізації»; проводять дослідницьку роботу; знайомляться з мовними традиціями українців, символікою родини, пошанню пареміографією, українською мовою як символом держави. Увагу зосереджуємо на шанобливому ставленні до членів родини, мови як символу злагоди й гармонії; вихованні загальнолюдських та життєвих цінностей, принципах толерантності, формуємо навички самовдосконалення, саморозвитку, самопізнання.

Кожну із тем соціокультурної змістової лінії спрямовуємо на якісне представлення української мовної особистості. Учні створюють висловлювання з власного досвіду, з родинного, шкільного, культурного, суспільного життя. Одне з головних завдань соціокультурної змістової лінії – формувати усвідомлене ставлення до української мови як інтелектуальної, духовної, моральної цінності, виховувати повагу до культурних традицій народу, почуття гордості за націю.

Згідно з Концепцією «Нова українська школа» [3], у навчальних програмах, як засвідчує аналіз, наявні такі наскрізні лінії: «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

Наскрізна лінія **«Здоров'я і безпека»** орієнтована на формування учня як духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінного громадянина, що

дотримується здорового способу життя, активно долучається до облаштування безпечного для життя й діяльності середовища. Наскрізна лінія реалізується через тексти або усні висловлювання, що розкривають чинники здорового способу життя.

Проаналізуємо, які теми наскрізної лінії «Здоров'я і безпека» зазначені в програмі з української мови для 10 класу (профільний рівень). Пропонуються такі теми, як «Позитивні емоції – запорука здоров'я людини», «Активний і здоровий спосіб життя – запорука довголіття», «Слово – як ліки: допомагають лишень, коли сказані від душі», «Родинно-оздоровчі традиції українців», «Роль гумору у житті людини», «Життя без конфліктів», «Естетичне задоволення від «сродної» праці», «Цілющі скарби землі», «Вчинок у житті людини. Наслідки вчинку», «Мова і національна безпека країни».

У результаті проведеного аналізу з'ясували, що наскрізна лінія «Здоров'я і безпека» співзвучна із соціокультурною змістовою лінією. Програма з української мови для 10 класу відображає реалізацію наскрізної лінії «Здоров'я і безпека» через різноманітні види робіт на уроках української мови: укладання словників; підготовка виступів, повідомлень; дискусії, дебати; написання застережень-пам'яток, звернень, пропозицій, привітань; написання есе, творів-роздумів, творчих робіт.

Як показує проведений нами аналіз, у підручниках для 10 класу перевага надається таким темам: «Родинна педагогіка», «Формули мовленнєвого етикету», «Загальнолюдські цінності». Автори акцент зробили на культурі спілкування, духовному здоров'ї людини, традиціях родинного виховання. Завдання спрямовані на виховання культури мовлення учнів, розвиток мови, логічного мислення. Учні 10 класу працюють з текстовим матеріалом і самі продукують тексти, виконуючи завдання. Завдання, в цілому, до вправ різноманітні, не повторюються. Це сприяє розвитку інтелектуальних здібностей, виховує інтерес до оволодіння мовним матеріалом.

Наприклад, у підручнику «Українська мова» для 10 класу (С.Караман, О.Горошкіна та інші) запропоновано вправи для учнів на культуру мовлення і духовне здоров'я людини.

1. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок. Визначте тему й основну думку. Проведіть дослідження: яку частку від вашого словникового запасу становлять вульгаризми та жаргонні слова (вправа 22, с.12).

2. Спишіть, розставляючи потрібні розділові знаки. З'ясуйте, які слова в тексті мають лексичне й граматичне значення. Визначте способи граматичного

значення. Продовжте текст розповіддю про те, як ви організовуєте вільний час (вправа 391, с. 139).

Вправа на розвиток мовлення учнів і емоційне здоров'я людини.

1. Прочитайте поради Ірини Мацко. Чи пов'язані такі поради із загальновідомою думкою: коли готуєш їсти, будь у доброму настрої, бо зі стравою передаються емоції, почуття того, хто її готував? Опишіть процес приготування улюбленої страви лише дієсловами. Визначте морфологічні ознаки дієслів (вправа 467, с.152).

Вправа на формування духовності на прикладі обрядів українців.

1. Проведіть дослідницьку роботу. Запишіть якнайбільше фразеологізмів, пов'язаних з обрядами українців (вправа 302, с. 113)

Розглянемо декілька прикладів вправ у підручнику «Українська мова» 10 клас (автори М.Плющ, В.Тихоша та інші) на реалізацію наскрізної лінії «Здоров'я і безпека» .

Вправа на формування мовленнєвого етикету, пов'язаного зі звичаями народу (оздоровчі традиції українців)

1. Прочитайте текст. Запишіть відомі вам етикетні вислови українців, пов'язані зі звичаями, обрядовістю, явленнями про світ. У яких життєвих ситуаціях ви їх спостерігали? (вправа 527, с.236)

Вправа на формування навичок здорового способу життя, протистояти негативним, згубним звичкам.

1. Прочитайте текст. Випишіть слова зі спрощенням, з фонетичним подовженням приголосних. Підготуйте виступ на тему «Посієш звичку – пожнеш долю» (вправа 197, с.83).

Проаналізовані тексти вправ у підручниках виконують кілька важливих функцій. Вони є джерелом інформації; природно стимулюють і наповнюють змістом пізнавальну, розумову та мовленнєву діяльність здобувачів освіти, спонукають до осмислення авторської позиції; слугують зразком майбутнього висловлення за змістом і за формою; матеріалом для відпрацювання навичок і формування вмінь в усіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності, зокрема читацької компетентності; імпульсом до виникнення та реалізації нових ідей; засобом збагачення мовлення учнів, формування його змістовності, правильності, чистоти, точності, логічності, виразності, багатства, доречності, ефективності (результативності).

Список використаних джерел:

1. Українська мова. 5-11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації про викладання навчального предмета у закладах загальної середньої освіти / Укладач О. Котусенко. – Харків: Вид-во «Ранок», 2019. – 192 с.
2. Українська мова. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх закладів. Філологічний напрям, профіль-українська філологія. Автор. кол. Мацько Л., Груба Т., Семенов О., Симоненко Т. – 2017.
3. Концепція «Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. – К., 2017. – 35 с.

О. Воропай,
ФУ-6 (035-філологія)

КОНЦЕПТ «ВОДА» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Для сучасної лінгвістики характерна посилена увага до вивчення національних мовних картин світу, зокрема у дослідженні семантико-культурологічного змісту їхніх базових концептів. Останній зумовлений не лише значенням вербалізаторів концепту, а й контекстами їх вживання й значною мірою залежить від світоглядних домінант носіїв мови, їхньої ерудиції та обізнаності з культурою і традиціями, тому що саме культурно зумовлені уявлення утворюють глибинну семантику концепту. Тож з'ясування змістового обсягу концептів можливе лише на межі лінгвістики, логіки, психології, культурології та філософії.

Мета статті полягає в аналізі семантико-культурологічного обсягу концепту вода як фрагмента україномовної картини світу на матеріалі фольклорних текстів. Існують різні підходи до окреслення меж поняття концепт: від розуміння його як значення слова до розширення змісту поняття до одиниці ментальної організації інформації. У дослідженні за основу взято трактування концепту як інформаційної структури свідомості, яка формується як результат пізнавальної діяльності людини, осмислення нею отримуваної про предмет інформації [6]. Міфологічні уявлення про воду неодноразово були предметом дослідження в культурологічному аспекті, оскільки культ води як джерела життя посідав вагоме місце в житті давніх слов'ян. Поодинокі дослідження присвячені вивченню вербалізації відповідного концепту в мисленні окремих письменників [8]. Докладний аналіз лінгволізації концепту води на матеріалі текстів української усної народної творчості дасть змогу виявити його національно-культурні риси. Головним вербалізатором аналізованого концепту є власне лексема «вода». У сучасній українській мові вода полісемічна й функціонує в таких значеннях: прозора, безбарвна рідина, що утворює річки,

озера та ін. Пройшовши спеціальну обробку, подається до будинків; найпростіша хімічна сполука водню з киснем; водна поверхня річок, озер тощо; рівень води в них; водна маса джерел (також підземних), озер, річок, її потоки, хвилі; водні простори та ділянки, які знаходяться у межах території певної держави (внутрішні води), належать якійсь державі (територіальні води) або не належать жодній (нейтральні води); лікувальні мінеральні джерела [7, с. 1, 716].

У фольклорних текстах лексема «вода» функціонує зі значеннями: прозора рідина, що утворює річки й озера, водна поверхня річок і озер.

Ой на Івана, ой на Купала
Красна дівчина зілля копала,
Квіти збирала, віночки плела,
Далі водою їх пускала... (Пісня).
А вже весна, а вже красна,
Із стріх вода капле (Пісня).

Додаткових значень це слово набуває в пареміях завдяки реалізації асоціативних зв'язків:

- неприємність, пригода: вийти сухим із води; трудно вийти з біди як каменю з води; від вогню біжу, а в воду скачу; де вода, там і біда;
- небезпека: як води боятися, то не купатися;
- наполегливість: вода крапля по краплі й камінь довбає;
- ненадійна опора, щось, що не варте довіри: тобою так запоможешся, як кулаком на воду обіпрешся; не вір воді, не втопишся;
- марна, безглузда справа: стовкла воду в ступі;
- надійний сховок, місце, де неможливо щось знайти: заховав кінці в воду; як у воду впало;
- злидні, відсутність статків (здебільшого в поєднанні із лексемою хліб): хліб та вода – то козацька їда; хоч хліб із водою – аби милий з тобою;
- необхідна річ: без води борщу не звариш;
- перешкода, яку потрібно подолати: до свого роду – хоч через воду; їв би кіт рибу, та в воду не хоче.

Для дослідження семантико-культурологічного обсягу концепту важливим є аналіз контекстів вживання засобів його лінгволізації та з'ясування особливостей їхньої дистрибуції. Імпліцитний вияв змістових фрагментів концепту «вода» в усній народній творчості відбувається внаслідок частої побудови паралелізмів на основі використання образу води. Ця стилістична

фігура ґрунтується на аналогії й полягає в уподібненні певних ситуацій чи предметів, що на мовному рівні зумовлює часткове накладання змістів зіставлених одиниць. Тому поєднання лексеми «вода» з прикметниковими та дієслівними одиницями набуває додаткового, імпліцитного (частково жанрово-зумовленого) значення, а отже, виявляє нові складники змістової мозаїки концепту.

Ад'єктиви, вживані при лексемі «вода», у прямому значенні характеризують здебільшого її фізичні властивості, але подібні сполучення набувають і додаткових значень.

Бистра (бурна) / тиха вода. Попри антонімічність прикметників бистрий – тихий, поняття бистра й тиха вода у фольклорі не протиставлені. У словосполученні бистра вода прикметник вказує на наявність течії, а отже, йдеться про річку. У купальських піснях річкою дівчата пускають вінки, тому її пов'язують із надією на щасливе майбутнє:

Ой пущу віночок
На биструю воду
На щастя, на долю (Пісня).

У піснях про кохання бистра вода (ріка) є порятунком від нещасливого заміжжя чи розлуки з коханим:

Стоїть дівча над бистрою водою,
Стоїть дівча та й тихо говорить:
«Бистра вода, візьми мене з собою,
Бо я не можу на тім світі жить» (Пісня).

Бистра вода може також позначати явну небезпеку чи сильне занепокоєння, тугу. Тиха вода також є символом небезпеки, але прихованої, яка становить ще більшу загрозу:

Тиха вода береги ламле,
То правда ... (Пісня).

Виразне значення небезпеки реалізовано в прислів'ях: тиха вода греблю рве; тиха вода найглибша; тиха вода людей топить, а бурна тільки лякає. Глибока вода – таке сполучення функціонує переважно в прислів'ях та приказках і позначає проникливий розум, урівноваженість. Глибока вода тихо плине; глибока вода не каламутиться. Холодна (студена, зимна) вода – прикметник холодна у сполученні з іменником вода часто набуває значення – свіжа, смачна. У піснях про кохання холодна вода – це красива наречена:

Була Молода

Холодна Вода,
Були Світилки
Яснії Зірки.

У прислів'ях таке словосполучення може набувати значення найлегшої або абсолютно безпечної справи (і за холодну воду не братися; він і на холодну воду дує), користі від роботи (З глибокої криниці студена вода), іноді – причини сильних негативних переживань (як холодною водою облив). Чиста / нечиста, каламутна, брудна, болотяна вода – цей вираз асоціюється з істиною, що засвідчено в приказках і прислів'ях: вивели його на чисту воду; хто хоче чистої води, нехай іде до джерела пити. У народних піснях чиста вода – це ще й хороша дівчина:

Де чиста водиця, там коники п'ють,
Де файна дівчина, там си хлопці б'ють (Пісня).
Нечиста (брудна) вода – символ зради, невірності:
Не буду я води пити, бо вода нечиста,
Бо у неї нападало кленового листа (Пісня).

Каламутна вода пов'язана зі смутком через кохання, хаосом, беззаконням у суспільному житті, що надає цьому словосполученню додаткового значення неясності, неспокою:

Тече вода каламутна.
Чого, дівко, смутна? (Пісня)
У прислів'ї: У каламутній воді рибка ловиться.

Брудною водою називають нечесну справу: з брудної води ще ніхто чистим не вийшов. В історичних піснях змусити ворога пити брудну воду (болотяну, калюжу) означає завдати йому нищівної поразки, принизити:

Рубає мечем голову з плечей,
А решту топить водою:
– Ой пийте, ляхи, води калюжі,
Води болотянїї (Пісня).

Велика вода – словосполучення може позначати повінь або повноводу річку:

Чи вам, мій таточку, к святій неділонці?
Що к різдву великі сніги позамітають,
А к великодню великі води позаливають,
А к святій неділонці стежки
І доріжки позаростають (Голосіння).

У прислів'ях це словосполучення може набувати узагальненого значення – те, що завдає шкоди: від великої води надійся шкоди. Мала вода – щось несуттєве, те, значення чого перебільшують, або хтось, хто занадто високої думки про себе: мала вода – великий шум.

Міфологічний світогляд українців наділяв воду магічними властивостями зцілювати людей і тварин, що на мовному рівні виявляється у функціонуванні в фольклорних текстах словосполучень жива вода, цілюща вода, сильна вода та ін. «... Одкопує вона [мати] і знайшла з нього [Івана Богданця] тільки одну кісточку. Помазала цілющою водою – зцілювся. Помазала живущою водою – ожив...» (Казка).

Сильна / безсильна вода має здатність давати / забирати сили: «...Поставив рак шість барилек з одного боку і з другого боку шість: в одних сильна вода, а в других – безсильна... Напився Іван безсильної води, а рак Вір напився сильної. Як ударив рак – Івана Богданця загнав по коліна в землю...» (Казка).

Про приписування воді здатності оздоровлювати людину свідчить уживання лексеми у вітальній формулі: будь здоровий, як вода, і багатий, як земля. Те, що воду наділяли магічними властивостями, підтверджено й функціонуванням лексеми «вода» з прикладковим компонентом чар:

Купалися ластів'ята
Та в чару-водиці,
Щоб були ми білотілі
Та ще й білолиці...

У фольклорних текстах трапляються сполучення лексеми вода з прикметниками солодка, медяна: Ходи, ходи, півнику, до мене, що у мене золота пшениця, медяна водиця (Казка). Додаткових значень можуть набувати сполучення іменника вода (або похідних від нього іменників) з назвами її вмістилища, наприклад:

– кубочок води є мірилом правди: кілька в кубочку водиці, тільки в парубків правдиці;

– ложка води – дрібниця, яка дає змогу вимістити на когось незадоволення: в ложці води втопила б; його і в ложці води не спіймаєш – ризик у справі.

– відро води завжди асоціюється в піснях про кохання з зустріччю з парубком:

Взяло дівча відра

Та й пішло по воду.

А там хлопці-риболовці

Ще й козацького роду. (Пісня)

– сито, решето (вода в решеті – даремні зусилля, безглузда справа): вода в решеті не встоїться.

Якщо вода виступає в позиції об'єкту дії, то вона зазвичай поєднується з дієслівними лексемами: пити, брати, купати (в), лізти (в), ходити (по), посилати (по), колотити, каламутити, обертати, розливати, проливати, принести. Вираз пити воду (напитися водиці) у народних піснях про кохання набуває значення «любитися» або виконує евфемістичну функцію (коли йдеться про фізичний вияв кохання):

Галю ж моя, Галю,

Дай води напиться.

Ти така хороша –

Дай хоч подивиться! (Пісня)

У жниварських піснях вираз дати води напиться означає хороше ставлення господаря до своїх робітників (не дати води – погане).

У прислів'ях вираз напиться води має значення «досягти результату»: треба нахилитися, щоб з криниці води напиться.

Словосполучення колотити воду в піснях про кохання означає - розлучати когось:

Два голуби воду пили, а два колотили,

Та бодай же ті сконали, що нас розлучили.

Подібний зміст реалізує вираз розливати воду:

– Бери, мати, тую воду, що я наносила

Люби, мати, того зятя, що я полюбила.

– Буду брати, буду брати, буду розливати,

Нелюбого зятя маю, буду чарувати (Пісня).

Водою не розлити – бути друзями, яких неможливо розлучити.

Каламутити (скаламутити) воду означає - порушити спокій:

Летів пташок понад воду,

Скаламутив піском воду...

Ой пущу віночок

На биструю воду

На щастя, на долю... (Пісня);

– плин часу або зникнення, утрату чогось з часом: багато води уплине, доки людина до того доживе; було, та водою сплигло;

– відсутність спроб щось змінити (антонімічний вираз пливати «проти води», що позначає активну життєву позицію: не той молодець, що за водою пливе, а той, що проти води. Різного змісту набуває вираз «святити воду». У прямому значенні він виступає в обрядових піснях:

На Дунаєчку, при бережечку,
Щедрий вечір, святий вечір,
А там, у лісі, святі воду святили. (Пісня)

У приказках вираз може набувати іронічної конотації: Без нього води не освятиш. У фольклорних текстах вода є не тільки об'єктом, а й суб'єктом дії, що зумовлено давніми анімістичними й антропоморфічними уявленнями. Дієслова, з якими поєднується лексема «вода», можна поділити на дві групи: ті, що позначають властиву воді як рідини динамічну ознаку, та ті, які називають дії, виконувані істотами. Домінанта першої групи – дієслово «текти»:

Тече вода коло млина,
Мамко моя, я не винна... (Пісня)
Тече вода із города
Край кореня дуба. (Пісня)

У такому поєднанні вода набуває значення річки, потоку, джерела, а також позначає рух, зміну. Натомість вода, що стоїть – це застій, відсутність змін у житті: і вода як на місці стоїть, то засмерджується.

У прислів'ях воду іноді наділено здатністю розподіляти блага між людьми: вода в одного бере, а другому дає. Засобом вербалізації концепту вода в усній народній творчості стали також слова: «Дунай» – часто виступає узагальненою назвою водного простору, та «море»:

Ой сосно, сосно зелена,
Де ти, сосно, росла?
Дунаєм-водою припливла,
У молоді на столі зацвіла (Пісня).

В усній народній творчості трапляються й зменшено-пестливі назви: водиця, водичка, водиченька, водонька. Вони створюють атмосферу особливої інтимності й проникливості, що свідчить про глибоку шану, з якою ставилися до води як джерела життя та об'єкту поклоніння: добридень, водичко-ярданичко, найстарша царичко! (Замовляння);

Ой, дай же, боже, з вечора погодоньку,

Візьму відерця та й піду по водоньку (Пісня);
 Ой у полі криниченька,
 Там холодна водиченька (Пісня).

Про поклоніння воді свідчить також фіксація цього слово в назвах свят (Водохреща) та іменах міфічних істот, яких вважали духами води (водяник або водан).

Отже, у фольклорних текстах об'єктивована низка фреймів концепту «вода», зумовлених, з одного боку, існуванням культу води в давніх українців та приписуванням їй магічних властивостей, а з іншого – суперечливими відносинами людини з цією стихією, яка, будучи джерелом життя, становила ще й джерело небезпеки. Виразний семантико-культурологічний зміст аналізованого концепту становлять уявлення про воду як стихію, яка тісно пов'язана з соціальним та родинним життям (підтвердженням цього є часте згадування про неї в родинно-побутових піснях та піснях про кохання). У замовляннях та казках наголошено на магічних властивостях води, яка може зцілювати або ж навпаки – забирати сили.

У прислів'ях та приказках часто реалізується семантика: джерело небезпеки, непевність, загроза. Тож семантико-культурологічний зміст аналізованого концепту об'єктивований через складну систему контекстуально зумовлених значень, лінгвалізованих поєднанням лексики «вода» (та похідних) з відповідними знаковими словами. Ці сполучення реалізують переважно образну інформацію, що стає можливим завдяки широкому функціонуванню в усній народній творчості паралелізмів, витоки яких варто шукати в анімістичних і антропоморфічних давніх уявленнях. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на з'ясування співвідношення обсягу семантико-культурологічного змісту аналізованого концепту, реалізованого в українській усній народній творчості та збереженого у сучасній свідомості.

Список використаних джерел:

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
2. Лановик М. Б. Українська усна народна творчість / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик – [3-є вид.]. – К. : Знання, 2005. – 591 с.
3. Москаленко М. Н. Українські замовляння / М. Н. Москаленко. – К. : Дніпро, 1993. – 307 с.
4. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше / М. Номис. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
5. Пісенний вінок: Українські народні пісні / упоряд. М. Гордійчук. – К. : Криниця, 2007. – 400 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми : підручник / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
7. Словник української мови : [в 11т.]. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
8. Слюніна О. Лінгвалізація концепту 'вода' в поетичному мовомисленні Павла Гірника [Електронний ресурс] / О. Слюніна – Режим доступу http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/2011_95_1/statti/64.pdf

*Клешніна Світлана,
студентка групи ФУ – 6*

Реалізація концепту землі у соціальній мережі Facebook

Нині виникають та інтенсивно розвиваються нові лінгвістичні напрямки, серед яких чи не найактуальніші ті, що передбачають дослідження концептів. У період становлення нового наукового напрямку виникає неоднозначність у трактуванні його основних понять, різноманіття підходів до аналізу мовних явищ. Одностайного визначення поняття «концепт» не існує. С. Аскольдов у 1928 р. у статті «Концепт і слово» трактує його як «мислинневе утворення, яке заміщує нам у процесі думання неозначену множинність предметів того самого роду» (Аскольдов 1997, с.269). Сьогодні вчені все частіше обґрунтовують інтегративний напрям потрактування концепту, що передбачає когнітивний і культурологічний аспекти, як-от у М. Скаб: абстрактна одиниця ментального рівня, яка відображає зміст пізнання людиною довкілля та зосереджує відомості про об'єкт, його властивості, місце в культурі народу, результати його емоційно-оцінного сприйняття (4, с. 5-6) .

Попри те, що вчені не дійшли однастайності у визначенні поняття концепт, можна говорити про те, що конструкцію концепту формують образні (метафоричні) ознаки, що не викликає особливих застережень: давнє метафоричне осмислення світу сьогодні відтіснило більш науково обґрунтоване, але залишки того найпершого знання у концепті не занепали і виявляються передусім в образній художній мові.

Концепт земля, як один із основних складників моделі світу багатьох етнокультур, здавна впливав на формування ментальності українців. Вагомість концепту спричинила появу низки присвячених йому праць: Н. Лобур розглянула його як один з концептуальних центрів, що здавна формував ментальний портрет народу (2), О. Слюніна здійснила лінгвокогнітивне осмислення цього концепту в українській мовній картині світу (5); С. Шуляк – у поезії Євгена Гуцала (7).

Перш ніж дослідити як концепт землі представлено у соціальній мережі Facebook звернімося до визначення «земля». У Словнику української мови в 11 томах земля тлумачиться як :

1. тільки одн. Третя по порядку від Сонця велика планета, яка обертається навколо своєї осі і навколо Сонця.

2. тільки одн. Верхній шар земної кори.
3. тільки одн. Речовина темно-бурого кольору, що входить до складу земної кори.
4. тільки одн. Суша (на відміну від водяного простору).
5. Ґрунт, який обробляється і використовується для вирощування рослин.
6. Країна, край, держава.

С. Караванський у Практичному словнику синонімів української мови наводить такий синонімічний ряд до слова земля:

ЗЕМЛЯ *ф-р* мати сира; (для моряка) суходіл, материк; *УР.* твердь (земна), персть; (у господарстві) ґрунт; *фр.* глина; (рідна) країна, край, держава; *П.* білий світ; (з великої букви) (наша) планета; землиця.

Вивчаючи вживання концепту земля у соціальній мережі Facebook дійшли висновку, що за стилістичними ознаками можемо умовно розділити на три групи. Перша група, де концепт землі використовується у художньому стилі часто присутній такий художній прийом як персоніфікація:

«Чи Ви чули, як стогне земля?/ Коли воїн на землю упав?», «Як лізуть у рідну країну мою, // Ні, не бути цьому-я на тому стою!», «Пом'янемо й вклонімося їм до землі...», «Не вбивайте синів, бо земля почорніє...». Як бачимо всі рядки пов'язані з війною, а тому і настрій відповідний. Кожне слово пронизано болем та сльозами, закликами не вбивати, зупинити кровопролиття. Друга група вживання концепту земля у розмовному стилі, тобто використання у повсякденному житті: «Чи буде розкрадена земля повернута?... пани-землевласники», «Поділена, розкрадена земля», «Українська земля сплюндрована», «Планета Земля, тобі хана», «Великим голодом земля поморена, обідрана, убога і незборена». На відміну від першої групи тут відсутні художні прийоми та рими, мова цих рядків проста, інколи жорстока але й у цих висловах звучать переживання за нашу землю. Третя група, яку ми виокремили це так звані гасла та заклики до дії: «Бережіть Землю», «Бережіть Матінку-Землю», «Видужуй, наша планета Земля», «Не руйнуй гармонії земної», «Знай, люби і бережи свій рідний край!». Речення, що ми віднесли до третьої групи спонукальні. Все це заклики до дії, не зупинятися, не стояти осторонь. Майже всі ці дописи було знайдено у тематичних спільнотах або на сторінках у окремих волонтерів, що активно борються за майбутнє Землі.

Отже, підсумовуючи можна говорити, що у більшості змінилося ставлення до землі. Якщо раніше це було щось сокральне та святе, нині все це перетворилось на буденність. Але варто зауважити доки існують люди і

організації яким не байдужа земля є надія, що ставлення до неї зміниться на краще.

Список використаних джерел:

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово. Русская словесность : Антология. Москва: Academia, 1997. с. 267-279.
2. Лобур Н. Культ землі в українській мові. *Дивослово*. – 1996. – №3. – С. 22-23.
3. Практичний словник синонімів української мови : близько 20 000 синонім. рядів. Святослав Караванський. – 4-те вид., опрац. і значно допов. – Львів: Бак, 2012. – 523 с.
4. Скаб М. В. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» Київ, 2009. 36 с.
5. Слюніна О.В. Концепт земля в українській мовній картині світу: лінгвокогнітивне осмислення. *Лінгвістика. Збірник наукових праць*. – Луганськ, 2009. – № 1(16). – С.159-169.
6. Словник української мови. В 11 т. — Київ : Наукова думка, 1970—1980.
7. Шуляк С. Лексична інтерпретація концепту земля у поезії Євгена Гуцала. *Вісн. Львівськ. ун-ту*. – 2004. – Вип. 34. Ч.ІІ. – С. 249-253.

РОЗДІЛ 4

ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ: ІНОЗЕМНІ СТУДЕНТИ

А. Сбруєва,

Сумський державний педагогічний університет

імені А.С. Макаренка,

м. Суми

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ У КОНТЕКСТІ УЧАСТІ УНІВЕРСИТЕТУ У ПРОГРАМІ ЄРАЗМУС+ ЖАН МОНЕ МОДУЛЬ

Метою дослідження є узагальнення досвіду модернізації підготовки докторів філософії з освітніх, педагогічних наук в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка, зокрема інтернаціоналізації докторських програм в контексті виконання проекту Жан Моне Модуль.

У дослідженні констатовано, що в умовах розвитку ЄПВО підготовка *PhD* розглядається як третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, який має суттєву специфіку та передбачає дотримання низки вимог та рекомендацій, розроблених і затверджених європейською академічною спільнотою (так звані рекомендації «Salzburg I» (2005) та «Salzburg II» (2010), «Принципи інноваційної докторської підготовки (2011)). До числа названих рекомендацій і вимог належать, передусім, висока якість наукового дослідження, що відповідає міжнародно визнаним стандартам; формування у майбутніх *PhD* готовності до повноцінної участі в наукових програмах університету та більш широкій науковій спільноті; залучення до участі у регіональних інноваційних кластерах, національних та міжнародних дослідницьких мережах, програмах міжнародного співробітництва; створення в університеті привабливого дослідницького середовища; розвиток міждисциплінарної тематики та методології досліджень; активне співробітництво дослідників з виробничою сферою у найширшому розумінні цього поняття; залучення молодих дослідників до міжнародних дослідницьких мереж тощо.

Відповідно до логіки розбудови Європейського простору вищої освіти підготовка *PhD* зазнає суттєвого впливу інтернаціоналізації, що включає як внутрішній вимір, який стосується освітньо-наукової програми, виконуваної в

межах університету, так зовнішній, що передбачає різні форми освітньо-наукової активності здобувачів *PhD* за кордоном.

Узагальнення досвіду СумДПУ імені А.С.Макаренка щодо модернізації підготовки *PhD*, зокрема інтернаціоналізації програм підготовки молодих науковців, дозволяє виокремити такі складові внутрішнього виміру досліджуваного процесу: 1) запровадження спеціалізованих навчальних дисциплін, спрямованих на формування міжнародного виміру дослідницької компетентності здобувача (пріоритети навчальних курсів «Порівняльна педагогіка вищої школи», «Порівняльна професійна педагогіка», «Академічна культура дослідника: національний та європейський виміри» тощо); 2) формування навичок презентації результатів власних наукових досліджень та участі в наукових дискусіях на представницьких міжнародних наукових заходах («Педагогічна евристика», «Педагогічна риторика», «Academic Writing» тощо); 3) набуття спільного досвіду участі членів академічної громади у програмах Еразмус+, зокрема у проекті Жан Моне модуль «Європеїзація докторських програм у галузі освіти на засадах інтердисциплінарного та інклюзивного підходів»; 4) участь академічної спільноти університету, зокрема викладачів та аспірантів у діяльності дослідницьких й академічних мереж, утворених в Україні у межах євроінтеграційних процесів та участі у грантових програмах (Українська асоціація дослідників освіти, Українська Асоціація Викладачів та Дослідників Європейської Інтеграції).

Зовнішній вимір досліджуваного феномену включає стажування майбутніх *PhD* у закордонних університетах, що відбуваються як за програмами міжуніверситетського співробітництва, так на основі здобуття міжнародних грантів.

Порівняльний аналіз впливу різних форм інтернаціоналізації докторських програм дозволяє дійти висновку, що найбільш системний вплив на досягнення бажаного результату мають міжнародні програми (зокрема програма Жан Моне Модуль), що являє собою спільний досвід всіх членів університетської докторської громади у модернізації навчально-методичного забезпечення, освітнього процесу, практики проведення наукових заходів, співпраці з учасниками інших наукових громад як в Україні, так і за кордоном.

*І. Левенок,
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка,
м.Суми*

ПЕРЕДУМОВИ ЕФЕКТИВНОГО УКРАЇНСЬКОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Програмні документи щодо мовної і культурної політики Ради Європи акцентують увагу на необхідності стимулювати процес діалогу культур, упроваджувати в освітні програми основні знання про культуру різних країн тощо. Соціокультурна складова виступає не лише як засіб розвитку формування культури міжнаціональних взаємин, а й сприяє формуванню особистісних рис, розвитку моральної, духовної культури особистості. Включення соціокультурного компонента у зміст мовного навчання допомагає іноземним студентам адаптуватися до білінгвального і мультикультурного освітнього середовища, виховати вторинну мовну особистість, здатну здійснювати міжкультурне спілкування у побутовій і навчально-професійній сферах, враховуючи звичаї, традиції представників різних етнічних груп.

Головним джерелом соціокультурних знань й ефективного українськомовного спілкування іноземних студентів є текстова інформація. Доцільно, як показує дослідно-експериментальна робота, збагачувати заняття міні-розповідями іноземних студентів на тему «Мій університет», «Київ – столиця України», «Цікаве про місто, у якому я навчаюсь», «Я хочу бути лікарем», «Я – іноземний студент» тощо, які стосуються адаптації до іншомовного соціокультурного середовища, актуального навчально-професійного спілкування, майбутньої професії.

Соціокультурне середовище наповнюємо проведенням майстер-класів, круглих столів, крос-культурними дискусіями. Проведення майстер-класів вважаємо потужним стимулом для більш ефективного залучення іноземних студентів до так званої лабораторії досвідченого фахівця – викладача мовних, професійно орієнтованих дисциплін, практичних медичних працівників з метою демонстрації важливих інноваційних прийомів, технологій навчання, професійного спілкування /лікування. Доцільні майстер-класи з дитячим хірургом. Участь іноземних студентів у таких майстер-класах дозволяє

різнобічно розглядати можливі професійні ситуації, стимулює співпрацю викладача і студента, студента і практичного медичного працівника, формує риси професійної культури майстра (Левенок, 2019).

Залучаючи іноземних студентів до соціокультурного освітнього середовища, враховуємо їхні етнопсихологічні, національні, релігійні, культурні особливості, звичаї, манери поведінки. Вважаємо за доцільне виділити ті соціокультурні вміння, які повинні бути сформовані: уміння адекватно використовувати засоби вербальної комунікації (знайомства, вибачення, висловлення вдячності тощо); невербальної комунікації (жести, постава, міміка, пози) тощо.

На практичних заняттях з української мови як іноземної встановленню зв'язку рідної мови з українською сприяють інтелектуальні ігри «Привітайся рідною і українською», «Відгадай слово». Під час гри іноземний студент має співвіднести поняття, образ, предмет, який описує англійською мовою, з українським еквівалентом (Наприклад, лексему «Ukrainian national embroidered shirt or blouse співвідносить із екзотизмом «вишиванка» (Vyshyvanka)). На початкових етапах з метою формування мотивації до вивчення української мови під час вивчення, наприклад, теми «Дієслова української мови, наприклад, доцільно практикувати прослуховування українських пісень з вивченими дієсловами.

Більш активному залученню іноземних студентів до соціокультурного освітнього середовища з метою забезпечення ефективного українськомовного спілкування сприяє позааудиторна наукова робота. Круглі столи – це одна із форм дискусії, бесіда з обміну думками. Так, круглий стіл може бути проведений з теми «День боротьби зі СНІДом» з метою активізувати іноземних студентів до проблем захворювання у світі. На засіданні круглого столу до Дня рідної мови доцільно обговорити унікальність і особливості мов країн, що є батьківщиною іноземних студентів.

Крос-культурні дискусії як творчі форми роботи зі студентами важливі для закріплення вже набутих знань, виховання етики міжнаціональної комунікації, розуміння розбіжностей культури і поваги до інших культур. Крос-культурні дискусії із презентаціями студентів про країну, звичаї, традиції свого народу організовуємо також у межах конференцій за сприяння Департаменту міжнародної освіти Сумського державного університету. Для розгляду питань крос-культурної взаємодії у межах професії, вивченню психологічних особливостей поведінки лікаря, його стресостійкості доцільно проводити такі

заходи спільно із іншими кафедрами, зокрема із кафедрою педагогіки і психології.

Студенти вчаться бачити не лише різницю між культурами, а й те, що їх об'єднує; навчаються «дивитися на події під кутом зору іншої культури»; бути толерантними до інших культур. Змінюється їхня оцінка зовнішнього світу і самооцінка; відбувається процес входження у нове соціокультурне середовище й адаптація до нових умов.

До ефективних методів формування міжкультурного складника українськомовної компетентності, залучення іноземних студентів до соціокультурного освітнього середовища відносимо навчальні екскурсії до краєзнавчого музею, музею університету, експозиція якого представлена значним зібранням маловідомих матеріалів та унікальних предметів з історії, побуту та культури Сумщини; віртуальні екскурсії, наприклад, «Україна incognita» (<http://incognita.day.kyiv.ua/muzej-guczulshhini.html>), до «Музею будови тіла людини», Національного музею Народного мистецтва Гуцульщини та Покуття (<https://hutsul.Museum/exposition/virtual/>), Музею писанки (<https://hutsul.museum/pysanka/>), а також вивчення назв міст України за допомогою Інтелектуальної карти України (<http://incognita.day.kyiv.ua/karta.html>).

На заняттях гуртка для навчання іноземних студентів використовуємо просвітницький сайт «Speak Ukrainian» Міністерства освіти і науки України (<https://speakukraine.net>), якому запропоновано численні заняття- діалоги, творчі вправи для більш швидкого опанування українською мовою. Активізації залучення іноземних студентів до соціокультурного середовища університету сприяють лінгвокраїнознавчі курси. Зокрема курс «Ukrainian», розроблений на кафедрі мовної підготовки Сумського державного університету, на якій виконували дослідно-експериментальну роботу, охоплює 8 модулів (30 уроків), розраховано на три роки навчання. Кожний урок містить фонетичний і граматичний матеріал, тестові та практичні завдання, завдання для самостійної роботи з ключами, тренажери і тести, словник, аудіофайли, відеопрезентації, діалоги і тексти про Україну, українську мову, місто Суми і Сумський державний університет. Особливістю курсу є «зворотній зв'язок» з викладачем: студент «начитує» відповіді і надсилає аудіофайл викладачеві. Викладач відповідно прослуховує вимову звуків, слів, фраз і за потреби вносить корективи чи побажання щодо вимови студента. Така робота дозволяє формувати і складники українськомовної компетентності, і створює умови для розвитку

вмінь і навичок спілкування з представниками інших країн (Левенок, 2019).

Важливу роль в адаптації іноземних студентів до нового соціокультурного середовища, формування академічної культури відіграють лідери іноземних студентів або голови рад земляцтв, які допомагають студентам своєї країни адаптуватися до нових освітніх умов у новому соціокультурному світі, а також викладач і передусім викладач-наставник, ментор. Викладач-наставник має бути прикладом для іноземних студентів, постійно мотивувати й підтримувати інтерес до майбутньої професії (Levenok, Semenog, 2017).

Отже, дотримання педагогічної умови допомагає іноземним студентам адаптуватися до білінгвального і мультикультурного освітнього середовища, виховати вторинну мовну особистість, здатну здійснювати міжкультурне спілкування у побутовій і навчально-професійній сферах.

РОЗДІЛ 5

ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ У ДОБУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

В. Шуляр,
*Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти*

ВІД МЕДІАОСВІТИ ДО МЕДІАКУЛЬТУРИ: ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ НООПРОСТІР ДЛЯ ЧИТАЧІВ (спільний проєкт освіти й культури: стратегії і тактики)

Потреби сучасного читача ХХІ століття вимагають адекватних дій від науково-педагогічних працівників узагалі та бібліотечних зокрема. Ці дії викликані потребою користувачів бібліотечних установ рівного доступу до інформаційних ресурсів, удосконалення цифрового контенту, створення безпечного середовища для одержання об'єктивної й вірогідної інформації, розвитку себе як Людини-Культури.

Мета статті: представити модель співпраці медіапедагогів і бібліотекарів у системі медіаосвіти, розкривши досвід спільної проєктної співпраці освіти й культури.

Відповідно до зазначеного вище маємо зреалізовувати такі завдання: вибудувати дійову модель стосунків між закладами освіти й бібліотечними, читачами, науковими, громадськими організаціями, спілками тощо, які б створили освітньо-культурологічний ноопростір для задоволення потреб кожному в саморозвитку, а також репрезентувати засоби, що допоможуть сформувати медіакомпетентних суб'єктів освітнього процесу, запропонувати моделі філософії медіаосвіти взагалі та медіазаняття зокрема, їх складові, що впливатимуть у сукупності на формування Людини медіакультури.

Виклад основного тексту. Формування медійної культури суб'єктів освіти й культури стало предметом вивчення ученими, науковцями і практиками. Напрямок медіакультури особистості з позицій соціально-психологічного підходу ґрунтовно описано в дослідженнях вітчизняних учених (О. Т. Баришполець, Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко, О. Є. Голубева, В. В. Різун) [4], основні теорії медіаосвіти, загальні поняття про медіа, його види та впливи представлено в працях науковців (В. Ф. Іванов, В. В. Різун, О. В. Волошенюк), медіаосвіта (медіаграмотність) у системі післядипломної педагогічної освіти розкрито

публікаціями, які подано низкою джерел [5–6; 2]. Проблеми медіапсихології і психологічні механізми впливу медіа на психіку дитини описано в підручнику Л. А. Найдьонової [8]. Практико орієнтована медіаосвіта представлена збіркою авторських уроків, де виокремлено в розділі 4 бібліотечна грамотність із поданням моделей уроків, що пов'язані з книгою за співавторства: Г. Дегтярьової, О. Білик, О. Кукленко [9].

Проблема взаємодії різних установ: закладу освіти й бібліотеки щодо формування медіакомпетентних суб'єктів освітнього процесу та співпраці медіапедагогів і бібліотекарів у системі медіаосвіти з використанням сучасних засобів навчання розкрито недостатньо. Для нас важливо створити таке освітньо-культурологічне середовище, яке допоможе кожному вибудувати власну акме-траєкторію розвитку як Людини-Культури впродовж усього життя. Такий вершинний (акме) розвиток має здійснюватися незалежно від професійної, національної, конфесійної, політичної, соціальної приналежності, особистісної орієнтації, віку, статусу, стану тощо.

Ноопідхід (за В. Вернадським) розуміємо як мудру, розумну співпрацю, організацію діяльності закладу таким чином, щоб кожний користувач відчував себе комфортно, і, не заважаючи один одному і закладові, міг розвиватися, співіснувати з іншими незалежно від своїх поглядів, уподобань, досвіду, віку, статусу, мети і завдань. Ноостратегія допоможе кожному знайти самого себе, віднайти для себе сутнісне й необхідне, щоб розвиватися впродовж життя.

Освітньо-культурологічний ноопростір розглядаємо як форму освітньої діяльності зацікавлених суб'єктів/об'єктів, які в процесі мудрої співпраці/взаємодії змінюють один одного і зміст освіти, методи взаємодії з бібліотечним середовищем, ефективно впливаючи один на одного через надання та споживання якісної послуги. Специфіка визначеного диктує зміну функцій науково-педагогічної бібліотеки від накопичення і формування фонду інформаційних ресурсів, збереження, обробки, інформування до нооорганізації іміджево-маркетингової, підтримувально-компенсувальної діяльності всіх учасників освітньо-культурологічного процесу для становлення Людини-Культури. Для реалізації означеного маємо визначити сучасну стратегію та вибудувати стратегіями, які б сприяли створенню моделі нообібліотечного закладу для співпраці із закладами освіти. Такою стратегією може бути ноосферно-екологічна, що забезпечить появу мудрих осіб, які здатні жити і діяти в гармонії з біосферою.

Новим і суттєвим для розробки моделі закладів освіти й нообібліотечного має стати розуміння трьох видів освіти: формальної (освіта в середніх і вищих закладах освіти, набуття другої освіти), неформальної (розвиток системи курсів підвищення кваліфікації), інформальної (різноманітне, економічне й позаекономічне стимулювання кожної людини до саморозвитку й самоосвіти впродовж життя).

Інформальна освіта в системі діяльності закладів освіти й науково-педагогічної бібліотеки за ноосферою стратегією є малодослідженою і не розробленою. Вона є гнучкою, спрямована на задоволення потреб користувачів якісним медіапродуктом.

Інформальна освіта нами розуміється як самоспрямувальне освоєння кожним соціально-культурного досвіду людства поза рамками організованого процесу в межах освітнього процесу. Така інформальна освіта може бути зреалізована під час будь-якого комунікативного дійства: неформального спілкування, у групі, об'єднаннях (формальних/неформальних), за участі освітньо-культурологічних об'єднань, спілок, організацій тощо із залученням різних видів медіа та медіатекстів.

Концептами освітньо-культурологічного ноопростору Миколаївської науково-педагогічної бібліотеки є глобальні цивілізаційні норми, характеристики, ідеї:

- ✓ ідея свободи вибору;
- ✓ ідея самодостатності й непересічності;
- ✓ ідея самоідентичності;
- ✓ ідея толерантності й терпимості;
- ✓ ідея різноманіття у своєрідності;
- ✓ ідея гнучкості й полілогічності;
- ✓ ідея конфіденційної адресної супервізії (допомоги);
- ✓ ідея взаємодії і взаємозбагачення;
- ✓ ідея визнання індивідуальності;
- ✓ ідея розвитку впродовж життя;
- ✓ ідея критичної солідарності й самокритики;
- ✓ ідея унікальності й неповторності кожного.

Сповідування ідей під час організації і проведення того чи іншого комунікативного дійства сприяє рухові кожному своєю акметраєкторією ноосферного розвитку. Маршрут руху: від медіаінформаційної грамотності до переходу на рівень медіаінформаційної культури як способу збереження й

накопичення культурних цінностей суспільства, його культурологічного досвіду й культурних норм свого народу та інших народів, націй, релігійних віросповідань тощо. Вершинним у цьому русі на випередження є досягнення найвищого рівня – медіаінформаційного світогляду Людини-Культури, яка керується впродовж життя як вітчизняними, так і глобальними цивілізаційними нормами, характеристиками, ідеями.

У процесі освітньо-культурологічної діяльності бібліотеки через медіапродукти суб'єкти співпраці відштовхуються від медіаосвітнього рівня споживачів (користувачів, читачів) як первісно закладеного інтелектуального ресурсу. Потім медіаосвітній рівень актуалізується під час руху своєю акметраєкторією, через сповідування норм цивілізаційної співпраці щодо набуття медіаінформаційної грамотності. Як результат, це забезпечує кожному набуття цивілізаційно-культурного досвіду, щоб досягти медіаінформаційної культури та вийти на свій рівень медіаінформаційного світогляду Людини-Культури. Форми співпраці споживачів медійних продуктів у середовищі науково-педагогічної бібліотеки миколаївськими співробітниками та їх партнерами здійснюється в ім'я Людини-Читача, Людини-Культури.

Форми співпраці суб'єктів закладів освіти й нообібліотеки представлено в моделі (рис. 1). Вони узгоджуються з напрямками роботи, концептами нообібліотеки, інформальною освітою та зорієнтовані на акметраєкторію користувача нообібліотеки за його рівнями, з проєкцією на отримання очікуваних (планованих) результатів.

Подаємо їх стисло характеристику, вивчивши досвід науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва (директори: Т. Роскіна – до 2017 р., К. Картузов – із 2017 р.).

Рис. 1. Модель науково-педагогічної нообібліотеки

Соціокультурна діяльність містить:

Літературно-філософський клуб «Позиція»

Мета – об'єднати людей, які постійно здатні до креативного мислення, та бажаючих обговорювати питання творчості, самореалізації особистості у філософському контексті.

Літературний клуб «Альтернатива»

Молодіжний літературний клуб об'єднує любителів літератури, талановиту та творчу молодь, які ставлять собі за мету популяризувати читання як вид дозвілля.

Народний університет українознавства ім. Г. С. Сковороди

Мета філії – благодійна, просвітницька діяльність, духовно-моральне виховання, формування громадянського суспільства й національної свідомості, виховання українських патріотів із активною громадянською позицією, які готові брати безпосередню участь у забезпеченні подальшого поглиблення національно-демократичних перетворень в Україні.

Університет третього віку

Метою створення «Університету третього віку» на Миколаївщині є: адаптація старшого покоління до сучасного суспільного життя; підтримка фізичного та інтелектуального здоров'я, сприяння зайнятості та об'єднання, розширення світогляду, підвищення якості життя літніх людей; організація такої діяльності, що створює умови для спілкування, самореалізації та активної участі в житті.

Студія «Подіум»

Мета – несподівано розкрити потенціал особистості, показати унікальність людини (педагог-поет, педагог-художник, педагог-музикант, педагог-філософ ...) та зробити її відомою в місті.

Видавнича діяльність:

Глаголь добро: суспільно-гуманітарний альманах.

Автори – відомі у своїх галузях люди, новатори й ентузіасти, провідні науковці та педагоги, знані літератори і краєзнавці, ініціативні й небайдужі миколаївці з активною громадянською позицією, яким є що сказати, є чим поділитися (виходить із 2011 року).

Інформаційний бюлетень «Освітянин»

Інформування про можливості науково-педагогічної бібліотеки освітян міста, обговорення з керівниками закладів освіти проблем життєдіяльності шкільних бібліотек (виходить із 1999 року).

Бібліографічні видання

Мета: оперативне надання бібліографічної інформації на запит користувача.

Видання готуються для педагогічних працівників із метою вдосконалення організації навчально-виховного процесу (виходять із 1946 року).

Аналітична діяльність передбачає:

Соціологічні дослідження: «Оценка удовлетворенности работой школьных библиотек учащимися и преподавателями николаевских школ», «Какой должна быть современная библиотека учебного заведения?» (спільно з Центром по вивченню громадської думки «Наваль-Експерт»).

Моніторингові дії: виявлення, вивчення тенденцій розвитку шкільних бібліотек (оновлення фондів, наявність комп'ютерної техніки та інтернету), проведення щорічного анкетування шкільних бібліотекарів із подальшою підготовкою інформації для керівних органів освіти.

Маркетингова, адвокаційна, фандрайзингова діяльність

Виступи на міжнародних та всеукраїнських конференціях, публікації в пресі, співпраця з комерційними і громадськими організаціями, участь у грантових програмах із метою лобювання інтересів користувачів бібліотек та покращення якості бібліотечних послуг.

Для реалізації означеного при науково-педагогічній бібліотеці утворено **медійну бенчмаркінг-групу**. Цільове спрямування – вивчення досвіду колег, його поширення, адаптування до нових стратегій роботи з медіа-культурологічними текстами, щоб сформувати медійно-культурологічну компетентність користувачів, бібліотечних і педагогічних працівників.

Результат медійної бенчмаркінг-групи – поширення серед колег розроблених медіа-планерів (програмно-тематичних планів, програм, моделей методик і технологій) щодо організації роботи бібліотеки, опрацювання медіа-культурологічних текстів учнями різного віку (початкова, основна та старша школи), користувачами науково-педагогічної бібліотеки різних вікових груп, професійно-фахових, культурних інтересів тощо в середовищі закладу або/і віртуальному форматі. Напрацьовані медіа-планувальні засоби і створені медіа-продукти мають забезпечити якісну бібліотечну й інформаційну послугу для її користувачів.

Допомогою зацікавленим суб'єктам (споживачам, користувачам, читачам) опрацьовувати медіа-культурологічні тексти слугує відкрита нами **адресна супервізія**. Вона передбачає надання професійно-фахової допомоги

бібліотечному або/і педагогічному працівникові/навчальному закладу, а також сприяє користувачам співпрацювати з бібліотечними/педагогічними працівниками, долати труднощі в роботі з медіа-культурологічними текстами. Це може здійснюватися в таких різних режимах, як: онлайн, скайп, зум, контакт-спілкування, електронна переписка та інші форми інтернет-зв'язку з повним забезпеченням конфіденційності.

Описане вище представлено моделлю, яка подана на рисунку 1. Ця модель допомагає візуалізувати процес творення ноопростору в науково-педагогічній бібліотеці для різних суб'єктів за участі зацікавлених партнерів бібліотеки. Медіаінформаційний потенціал бібліотеки взагалі й кожного її суб'єкта є тим інтелектуальним комунікативним ресурсом, який дозволяє кожному максимально й ефективно адаптуватися до синергетично насиченого інформаційного простору. Завдання бібліотеки – не наповнити своїх споживачів інформацією про будь-що, а пробудити бажання обмінятися досвідом, збагатити один одного, допомогти адаптуватися до викликів суспільства, неоднозначної інформації. Тоді споживач буде здатним по-своєму використати/трансформувати канали постачання цієї інформації соціальним середовищем для задоволення своїх потреб. Така тактика дій спрямована на реалізацію себе як Я-особистості, Людини-Культури незалежно від віку та соціального положення.

Тому сучасна нообібліотечна установа має виживати, конкурувати, тобто займатися такою іміджово-маркетинговою діяльністю, щоб мати того читача, який надаватиме перевагу власне цій установі. Не менш важливим у цій діяльності є продемонструвати читачам переваги в користуванні «живою» книгою, паперовим носієм, а не тільки захоплюватися електронною книгою чи/і аудіоваріантом, спілкуватися не тільки віртуально, а в реальному часі, під час зустрічей наживо.

Формування читацької компетентності в системі літературної освіти з використанням медіатекстів зростає і є на часі. Ця проблема важлива для суб'єктів літературної освіти: учителя літератури (педагогічних працівників різних предметів), учнів-читачів, працівників бібліотечних закладів, батьків та ін. Загострення ситуації щодо формування «нечитаючої нації» є реальністю, але, на наш погляд, не катастрофою. Важливо адекватно діяти кожному щодо тих обставин, які сильніші за нас. Відмовитися від комп'ютерних технологій, інтернет- і медіазасобів тощо сьогодні було б недоречним. Протидіяти прогресові, який забезпечує мобільність в одержанні інформації, потреби

немає. Важливо в цій ситуації виявити мудрість і відібрати такі медійні тексти для шкільного курсу вивчення літератури, які б відповідали ноотехнологізації, а дії вчителів та інших суб'єктів педагогічного процесу узгоджувалися з використанням ноометодики.

З цією метою пропонуємо для зацікавлених читачів модель «Філософія медіаосвіти суб'єктів педагогічного процесу» (рис. 2).

Рис. 2. Філософія медіаосвіти суб'єктів педагогічного процесу: пізнання/забезпечення співпраці суб'єктів та просторові складові

Філософія медіаосвіти взагалі й медіазаняття зокрема для суб'єктів педагогічного процесу – медіацентрична стратегія і тактика пізнання/збагачення людини та просторові складові для конструювання моделі сучасного уроку/заняття (рис. 3). Вона передбачає розроблення технологічних моделей, де основою кожного заняття є медіатекст, набір або система медіакомпетенцій, вибудова ціннісного простору медіаспоживача, набуття ним медіадосвіду, щоб на виході ми мали сформовану Я-особистість – Людину інформаційної медіакультури [2; 7; 10–12].

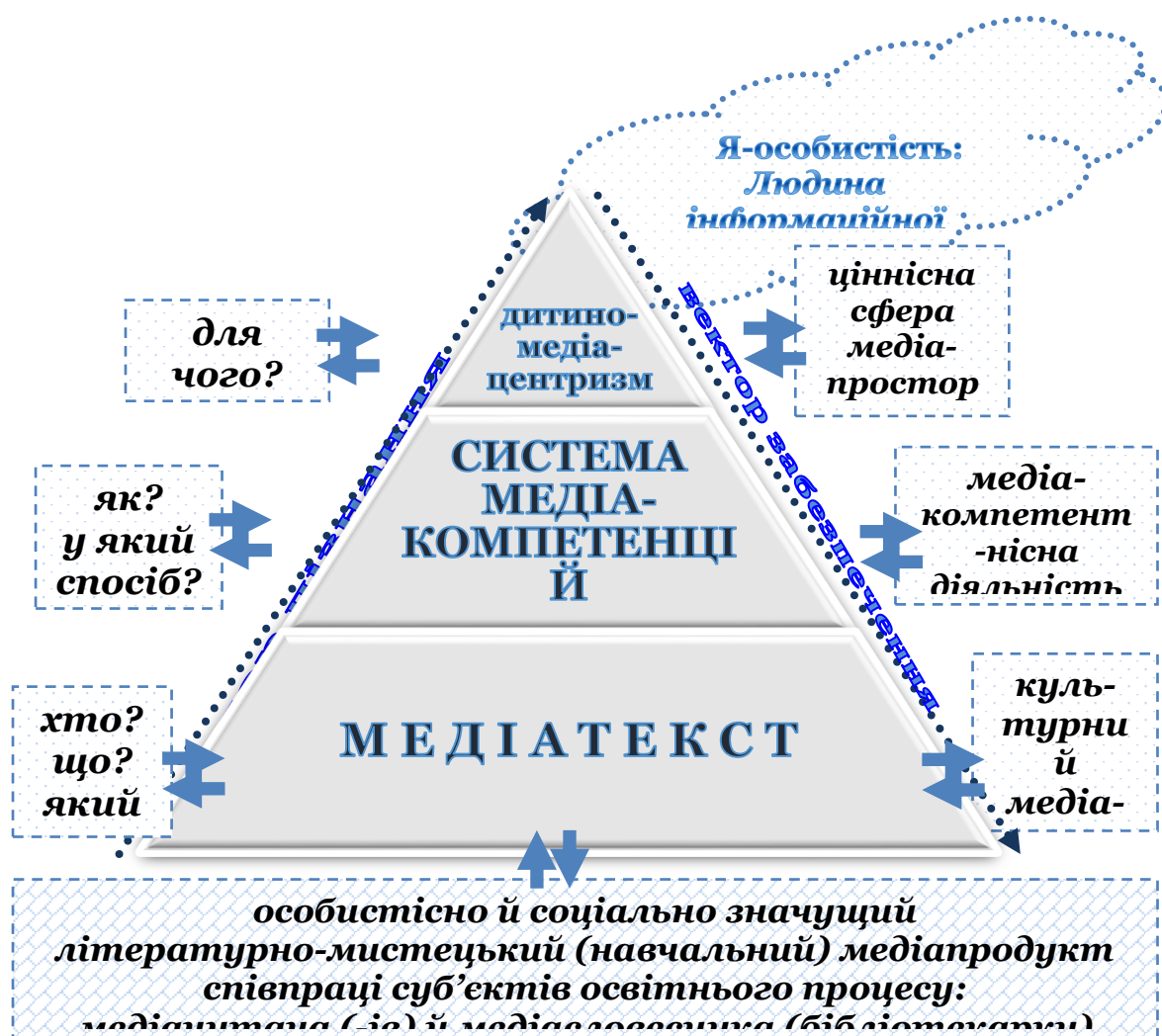

Рис. 3. Медіацентрична стратегія й тактика пізнання/забезпечення співпраці суб'єктів та просторові складові конструювання моделі

Ноосвіта мислиться нами як освіта, що озброюватиме кожного мудрими методами і засобами для формування ноосупільства, суспільства мудрих громадян, які продукуватимуть один для одного екобезпечні продукти, не руйнуючи природу людини і біосферу. Важливо вибудувати такий набір медіатекстів, який би без ризику допоміг кожному від людини праці (*homo ergaster*) пройти якнайшвидше шлях «людини вмілої» (*homo habilis*) та «людини розумної» (*homo sapiens*) до «людини спільнодіючої» (*homo sinergiosus*), щоб у XXI столітті стати «ЛЮДИНОЮ ДУХОВНОЮ» (*homo spiritus*). І це можливо! Це той шанс, яким ми маємо скористатися.

У системі літературної освіти пропонуємо дозовано та з дотриманням санітарно-гігієнічних вимог використовувати сучасні медіатексти: *анімаційні фільми* (наприклад, «Фантастичні летючі книги містера Морріса Лессмора»),

кінофільми та телевізійні передачі («Книжковий кошик», «Як ми говоримо», «Говори українською» тощо), відеоролики (про книги і читання взагалі та творчість письменників зокрема), світлини, ілюстрації про життя читачів, створення книг, розвиток літератури; інтернет-сайти літературно-мистецьких організацій, письменників, читацьких спільнот і самих читачів; рекламні проекти («Книга творить людину» – за проектом слоган Святослава Вакарчука і рок-групи «Океан Ельзи», російський продукт «Займися читанням» тощо); залучення зацікавлених читачів до створення власних літературно-мистецьких продуктів із використанням можливостей мережі «Інтернет» (інтернет-щоденники читачів; фанфіки тощо).

Осучаснивши читацьке життя школярів, убезпечуючи розумно їх від віртуальних ризиків медіазасобів, організовуючи довірливе спілкування й заохочення до читання і творення власних текстів сучасними засобами, підкреслюючи вічність паперового винаходу «книги/часопису/журналу/газети», розумно й дозовано послуговуючись ними у своєму повсякденному та професійному житті, можемо сподіватися на появу homo spiritus – ЛЮДИНИ ДУХОВНОЇ в українському та європейському просторі.

Напрацьовані медіапродукти:

1) Від медіаграмотності до медіакультури : бібліографічний покажчик / Упор. : Л. В. Шутяк, Г. М. Гич. – Миколаїв : ОІППО, 2016. – 44 с.

2) Від медіаграмотності до медіакультури : навчально-методичний комплект медіазанять / Наук. редактор В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2016. – 68 с.

3) Від медіаграмотності до медіакультури : стратегії, проблеми, перспективи // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Миколаїв, 27 квітня 2016 року). – Миколаїв : ОІППО, 2016. – 124 с.

4) Інформаційні матеріали про впровадження медіаосвіти під час проведення курсів підвищення кваліфікації в Миколаївському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти / Упоряд. : В. І. Шуляр, В. В. Стойкова, Т. В. Бундюченко. – Миколаїв : ОІППО, 2019. – 68 с.

5) Матеріали про науковий та практичний досвід упровадження медіаосвіти в інформаційно-освітній простір Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти / Упоряд. : В. І. Шуляр, В. В. Стойкова, Т. В. Бундюченко. – Миколаїв : ОІППО, 2019. – 104 с.

6) Медіаосвіта Миколаївщини : від експерименту до практики. Частина I : навчально-методичний посібник / Упор. Т. Крячко ; за науковою редакцією В. Шуляра. – Миколаїв : ОІППО, 2016. – 88 с.

7) Медіаосвіта Миколаївщини : від експерименту до практики. Частина II : навчально-методичний посібник / Упор. Т. Крячко ; за науковою редакцією В. Шуляра. – Миколаїв : ОІППО, 2016. – 100 с.

8) Медіаосвіта Миколаївщини : від експерименту до практики. Частина III : навчально-методичний посібник / Упор. Т. Крячко ; за науковою редакцією В. Шуляра. – Миколаїв : ОІППО, 2016. – 64 с.

9) Національний медіаосвітній глосарій / Укл. : Г. В. Онкович, В. Я. Карачун, Ю. Г. Карачун. – Миколаїв : ОІППО, 2016. – 120 с.

10) Запорожченко М. В. Медіакультура та цифрова безпека учасників освітнього процесу : результати онлайн-опитування педагогічних працівників Миколаївської області / М. В. Запорожченко // Збірник статей VIII Міжнародної науково-методичної конференції «Критичне мислення в епоху токсичного контенту». – Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2020. – С. 408–416 с.

11) Інформаційно-освітнє середовище сучасного закладу післядипломної педагогічної освіти / Н. А. Махровська, Г. С. Погромська, М. В. Запорожченко. – Миколаїв, 2020. – 42 с.

Учасниками проекту були: Шуляр Василь Іванович, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії й методики мовно-літературної та

художньо-естетичної освіти, директор МОІППО, заслужений учитель України – науковий керівник, автор ідеї, укладач низки матеріалів (список подаємо далі). Роскіна Тетяна Іванівна, директор Науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва – автор ідеї, укладач (до 2017 р.). Картузов Константин Миколайович, заступник директора Науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва – автор ідеї, укладач (директор із 2017 р.).

Автори-укладачі, розробники навчальних моделей медіазанять від закладів освіти: Акімова Алла Петрівна, заступник директора з НВР Миколаївської ЗОШ I–III ступенів № 43 ім. К. Ф. Ольшанського; Алабушева Ірина Іванівна, заступник директора з НВР Миколаївської спеціалізованої I–III ступенів школи № 22 з поглибленим вивченням англійської мови з 1 класу; Бондаренко Маргарита Григорівна, заступник директора з НВР Миколаївської ЗОШ I–III ступенів № 1 ім. О. Ольжича; Борисовець Оксана Вікторівна, заступник директора з НВР Миколаївського юридичного ліцею; Денисенко Оксана Миколаївна, заступник директора з НВР Миколаївського муніципального колегіуму ім. В. Д. Чайки; Дзьоба Наталія Володимирівна, заступник директора з НВР Миколаївського економічного ліцею № 1; Жездубаєва Лариса Сергіївна, заступник директора з НВР Миколаївської ЗОШ I–III ступенів № 56; Іванова Вікторія Юріївна, заступник директора з НВР Миколаївської ЗОШ I–III ступенів № 51; Козловська Ольга Вікторівна, заступник директора з НВР Миколаївської ЗОШ I–III ступенів № 42; Минькович Юлія Олегівна, заступник директора з НВР Миколаївської ЗОШ I–III ступенів № 24; Москаленко Алла Олександрівна, заступник директора з НВР Миколаївської ЗОШ I–III ступенів № 7; Нікуліна Тетяна Іванівна, заступник директора з НВР Миколаївської гімназії № 2; Оксеньчук Наталія Валеріївна, заступник директора з НВР Миколаївської ЗОШ I–III ступенів № 50; Пеліновська Марина Петрівна, заступник директора з НВР Миколаївської ЗОШ I–III ступенів № 46; Потапенко Ірина Олександрівна, заступник директора з НВР Миколаївського економічного ліцею № 2; Ревединська Оксана Вікторівна, заступник директора з НВР Миколаївської ЗОШ I–III ступенів № 39; Сідень Ірина Олександрівна, заступник директора з НВР Першої української гімназії ім. М. Аркаса; Цимбал Олена Миколаївна, заступник директора з НВР Миколаївської ЗОШ I–III ступенів № 28 Миколаївської міської ради; Крячко Тетяна Павлівна, старший викладач кафедри психології, педагогіки та менеджменту освіти МОІППО.

Учасники проєкту й автори-розробники від бібліотечних закладів міста Миколаєва: Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького (Петренко Світлана Анатоліївна, Некіпелова Олена Миколаївна, Пономаренко Світлана Василівна); Миколаївська обласна бібліотека для дітей ім. В. Лягіна (Жайворонок Тетяна Анатоліївна, Щука Наталія Володимирівна), Центральна бібліотека для дітей ім. Ш. Кобера і В. Хоменка (Гречко Галина Степанівна, Базіленко Ірина Іркенівна).

Отже, основними аспектами формування Людини інформаційної медіакультури читачів є: розуміння ролі інформації в житті суспільства; знання інформаційних ресурсів і готовність до сприйняття інформації; уміння ефективно здійснювати пошук та вибирати інформацію з різних джерел; здатність до аналітичної переробки, використання та створення нової інформації; ефективно вибудовувати партнерські моделі співпраці між різними суб'єктами, закладами освіти й культури, державними установами, теле/радіокомпаніями, громадськими організаціями тощо в ім'я компетентного Читача та убезпечення його від медійних викликів і ризиків або вироблення здатності їх помічати/розрізняти/виявляти/грамотно реагувати/адекватно застосовувати та використовувати в житті або/і професійній діяльності.

Формування ЛЮДИНИ МЕДІАКУЛЬТУРИ містить «здатність ... осмислювати й застосовувати інформаційну картину світу як систему символів і знаків, прямих і зворотних зв'язків, вільно орієнтуватися в інформаційному суспільстві й адаптуватися в ньому» (за Л. Черніковою).

Тому імперативами співпраці суб'єктів медіаосвіти можемо визначити такі:

1. Компетентність учня-читача цілком залежить від компетентності його вчителя та бібліотекаря.
2. Компетентність учителя й бібліотекаря зростає тільки в процесі використання досягнень науки.
3. Професійне самовдосконалення є нашим внеском у педагогічно-бібліотечну науку.
4. Освіта через передачу інформації, її розуміння, сприйняття та засвоєння суб'єктами – один із основних способів передачі культури і розвитку цивілізації.

Проблема формування медіакомпетентності суб'єктів освітнього процесу – одна з перспективних. Медіаосвіта передбачена як стратегічна лінія в концепції Нової української школи та державних стандартах початкової і базової

середньої освіти. Предметом подальшої розвідки може бути модель і технологія підготовки, побудови та проведення медіазанять узагалі й реалізація медіакомпонента в системі літературної освіти школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Від медіаграмотності до медіакультури : навчально-методичний комплекс практичної медіаосвіти суб'єктів педагогічного процесу в мультимедійному середовищі в 5 частинах / Наук. ред.-упор. В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2015.
2. Інформаційно-освітнє середовище сучасного закладу післядипломної педагогічної освіти / Н. А. Махровська, Г. С. Погромська, М. В. Запорожченко. – Миколаїв, 2020. – 42 с.
3. Медіакультура особистості : бібліографічний покажчик / Упоряд. Л. В. Шутяк. – Миколаїв : НПБ м. Миколаєва, 2011. – 20 с.
4. Медіакультура особистості : соціально-психологічний досвід : навчальний посібник / О. Т. Баришполець, Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко, О. Є. Голубєва, В. В. Різун та ін. ; за ред. Л. А. Найдьонової, О. Т. Баришпольця. – К. : Міленіум, 2010. – 440 с.
5. Медіаосвіта (медіаграмотність) : навч. програма. – Київ, 2011. – 96 с.
6. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / Ред.-упор. : В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк ; за науковою редакцією В. В. Різуна. – Київ : Центр вільної преси, 2012. – 352 с.
7. Медіаосвіта : стратегія й тактика співпраці медіапедагогів і бібліотекарів // Науковий та практичний досвід упровадження медіаосвіти в інформаційно-освітній простір Миколаївщини : збірник науково-практичних матеріалів / Упор. : В. І. Шуляр, В. В. Стойкова, Т. В. Бундюченко ; рец. : Л. А. Найдьонова, Т. В. Гриненко. – Миколаїв : ОІППО, 2019. – С. 6–12.
8. Найдьонова Л. А. Медіапсихологія : основи рефлексивного підходу : підручник / Л. А. Найдьонова ; НАПН України, Інститут соціальної та політичної психології. – Вид. друге, стер. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2015. – 244 с.
9. Практична медіаосвіта : авторські уроки. Збірка / Ред.-упор. : В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк ; за науковою редакцією : В. В. Різуна, В. В. Літостанського. – Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2013. – 447 с.
10. Шуляр В. І. Електронний конструктор у планувальній діяльності суб'єктів едукативного процесу : науково-методичний посібник / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2013. – 240 с.
11. Шуляр В. І. Учитель Василь Сухомлинський : уроки на завтра (від школи Василя Сухомлинського до Нової української школи) : практико-орієнтована монографія / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2018. – 184 с.
12. Шуляр В. І. Медіаосвіта : стратегія й тактика співпраці медіапедагогів і бібліотекарів / В. І. Шуляр // Збірник статей П'ятої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність : міжнародний досвід та українські перспективи». – Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2017. – 393 с. – 331–336 с.

М. Надутенко, М. Надутенко,
Український мовно-інформаційний фонд НАН України,
м. Київ

СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ СЛОВНИКІВ ТА КОРПУСІВ ЯК МЕТОД РОБОТИ З УЧНЯМИ

«Словник – це всесвіт, розташований у алфавітному порядку».

Анатоль Франс

Всесвіт змінюється, переміщується у цифрову площину, але **значення словників** залишається вагомим, набуває особливої актуальності в сучасних умовах діджиталізації суспільства.

Сучасні словники адаптуються до викликів сьогодення, переміщуються з паперових на потужні електронні ресурси. До таких ресурсів належать **цифрові лінгвістичні ресурси Українського мовно-інформаційного фонду НАН України** (див. <https://www.ulif.org.ua/projects>). Робота з відповідними науковими розробками в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України виконувалися за трьома темами відомчої науково-дослідної тематики: «Дослідження мовно-інформаційних процесів та розподілених систем національної словникової бази», «Лексикографічні системи в інтелектуальному опрацюванні природної мови», «Моделювання онлайн-інформаційно-лексикографічних систем». Так, роботу над цими трьома темами розпочато у 2002 році. Відзначимо, що результатом є створені програмні продукти, які не мають аналогів не лише на вітчизняному просторі, а й на світовому рівні. Відзначимо серед них найбільш вагомі та актуальні для роботи сучасного дослідника, вчителя, учня, студента:

1. онлайніві інформаційно-лінгвістичні системи **«Український лінгвістичний портал»** в мережі Інтернет на сайті Міністерства освіти і науки України (<http://ulif.mon.gov.ua>), де розміщено:

- онлайніву версію лексикографічної системи **«Словники України»**, аналогічну CD-ROM версії вищезгаданої системи (<http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>);

- **«Тлумачний словник української мови у 20 томах»** (<https://services.ulif.org.ua/expl/>);

- **«Український національний лінгвістичний корпус»** (http://unlc.icybcluster.org.ua/virt_unlc_4.5/);

- онлайнову версію лексикографічної системи електронного граматичного словника російської мови обсягом понад 170 тис. реєстрових одиниць;

[2. Систему лінгвістичної взаємодії «ВЛЛ»;](#)

[3. Словник української мови за редакцією Б.Д. Грінченка ;](#)

[4. Віртуальна лексикографічна система «MONDILEX»;](#)

[5. Віртуальна лексикографічна система «Turkish»;](#)

[6. Український біографічний архів;](#)

[7. Українсько-російсько-англійський словник зі зварювання \(вебсайт\);](#)

[8. Віртуальна лексикографічна лабораторія «Російсько-українсько-англійський словник зі зварювання»;](#)

[9. Віртуальна лексикографічна лабораторія «Російсько-українсько-англійський словник з механіки»;](#)

[10. Віртуальна лексикографічна лабораторія «Російсько-українсько-англійський словник з радіоелектроніки»;](#)

[11. Віртуальна термінографічна лабораторія з фізики;](#)

[12. Віртуальна термінографічна лабораторія з біології;](#)

[13. Віртуальна лексикографічна лабораторія «Українсько-кримськотатарський словник»;](#)

Періодично на сайті УМІФу і його дзеркалі виставляються поновлені версії вищезгаданих лексикографічних систем.

Перехід на цифрові ресурси зумовлений **основними змінами в лексикографії:**

на початку ХХІ століття лексикографія постала як напрям людської діяльності що, з одного боку, осмислив і втілив у творах словникарства багатовіковий досвід теоретичних надбань лінгвістики й практичного лексикографування, а з іншого – отримав досі небачені **перспективи розвитку, пов'язані з застосуванням комп'ютерних технологій;**

відбувається **неухильне зростання соціальної значущості лексикографічної продукції;**

сучасна наука прагне втілити у словниковій формі всі аспекти отриманих знань;

словники не лише фіксують сукупність певних знань, але й **є надійним інструментом наукового освоєння дійсності;**

словникова форма як тип соціальної комунікації все більше приваблює спеціалістів найрізноманітніших предметних галузей;

словникова справа сьогодні переживає особливий етап свого розвитку, перебуваючи під великим впливом нових суспільних потреб і нових методів оброблення інформації [1].

Перспективу впровадження цифрових ресурсів вбачаємо у створенні електронних лінгвістичних словників та корпусів як методу роботи з учнями. Цифрові лінгвістичні ресурси Українського мовно-інформаційного фонду вважаємо одним із освітніх трендів у світі сучасних технологій, які необхідно впроваджувати у навчально-освітній процес. Платформою для впровадження є численні центри, створені Українським мовно-інформаційним фондом НАН України спільно з навчальними закладами. Базовими серед них є:

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка;

Національний університет «Києво-Могилянська академія»;

Київський інститут бізнесу та технологій;

Національний університет «Львівська політехніка»;

Донецький національний університет імені Василя Стуса.

Так, спільно з колегами здійснено важливий крок на шляху реалізації завдань сучасної освіти – **застосовано метод цифрових технологій та навчанням через нього**, що відповідає реформі освіти в Україні, створює нову модель викладання, яка повинна працювати цікавіше і ефективніше. Застосований метод відповідає чинним вимогам до якості навчального забезпечення, доповнюються показниками, що відповідають пріоритетам нового Державного стандарту [2] і передбачає наступне: дослідницький підхід до формування умінь; конструювання знань, а не лише їх відтворення; організацію пошуку інформації з різних джерел; розвиток критичного мислення, творчості; залучення учнів до активного процесу створення програмних продуктів нового типу шляхом комунікації у світовому просторі тощо.

Застосування зазначеного методу відповідає актуальному завданню сучасного педагога - формує в учнів лексикографічні уміння та навички за допомогою електронних лінгвістичних ресурсів, до яких відносимо **електронні словники та віртуальні лабораторії**.

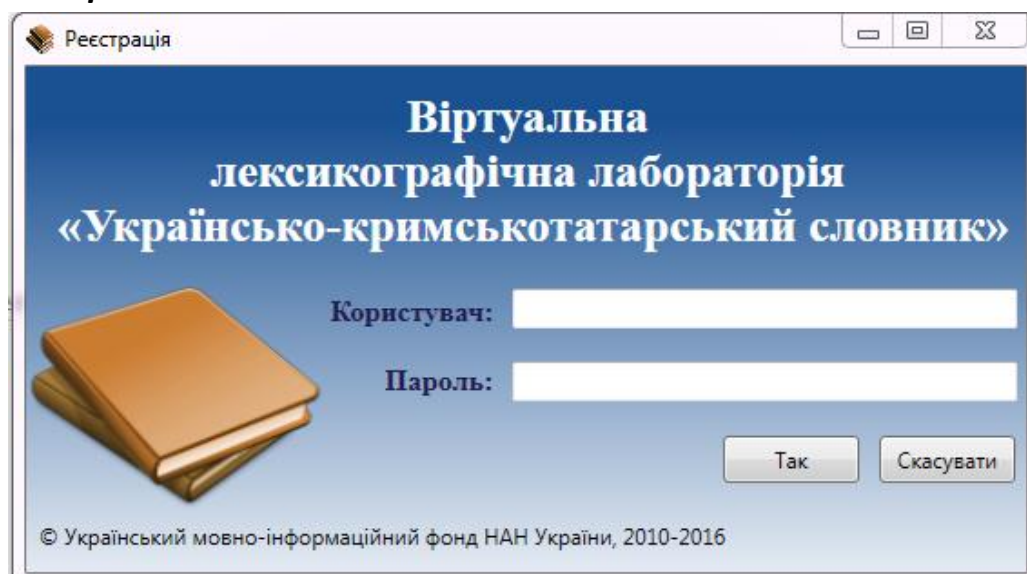
Основний напрямок діяльності Українського мовно-інформаційного фонду - розробка і створення інформаційно-лінгвістичних систем: традиційних і комп'ютерних словників, підручників, навчальних, експертних систем, систем автоматизованого опрацювання природної мови, лінгвістичних баз даних та знань (<https://www.ulif.org.ua/about>). Український мовно-інформаційний фонд є базовою організацією **Національної словникової бази**

України, яку рішенням Уряду України внесено до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять **національне надбання України; Український національний лінгвістичний корпус** внесений до списку наукових об'єктів, що становлять **національне надбання України** (розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.02.2004 р. № 73-р). Вище зазначене підтверджує, що Український мовно-інформаційний фонд має стати базовою структурою для подальшого спільного створення словників нового типу, де учні стануть активними учасниками відповідних лінгвістичних розробок.

Досвід та перспективи вбачаємо у реалізації низки проєктів. Наприклад, для реалізації проєкту **«Словник української мови»** Українським мовно-інформаційним фондом була розроблена спеціальна комп'ютерна технологія, яка ґрунтується на методі віртуальних лексикографічних лабораторій

Зазначена технологія надає засоби для виконання спільних лексикографічних проєктів фахівцями різних територіально розподілених інституцій і навіть різних країн [1].

Рис. 1. - Віртуальна лексикографічна лабораторія **«Українсько-кримськотатарський словник»**

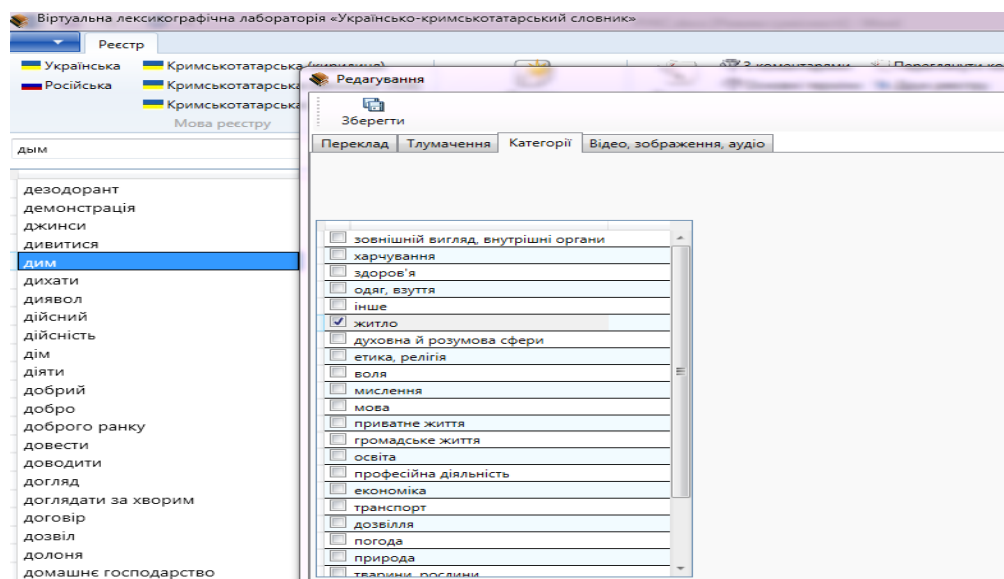
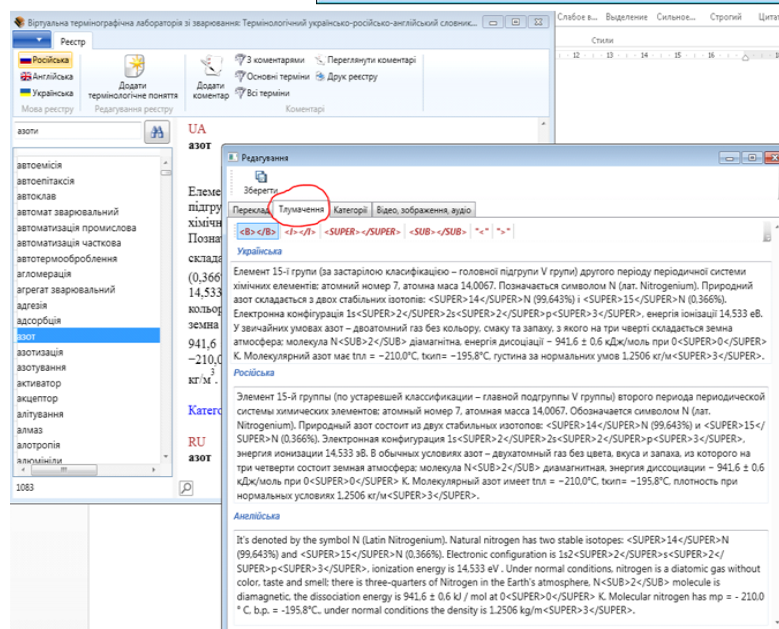
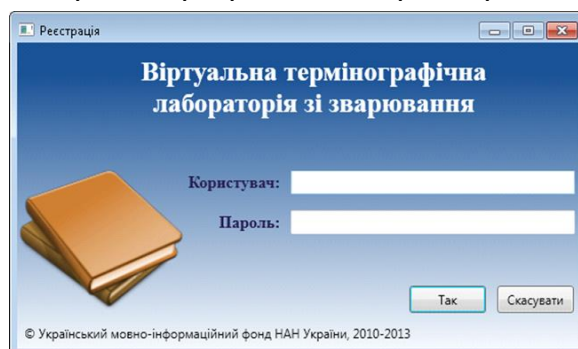

Рис. 2. - Віртуальна термінографічна лабораторія «Зварювання»

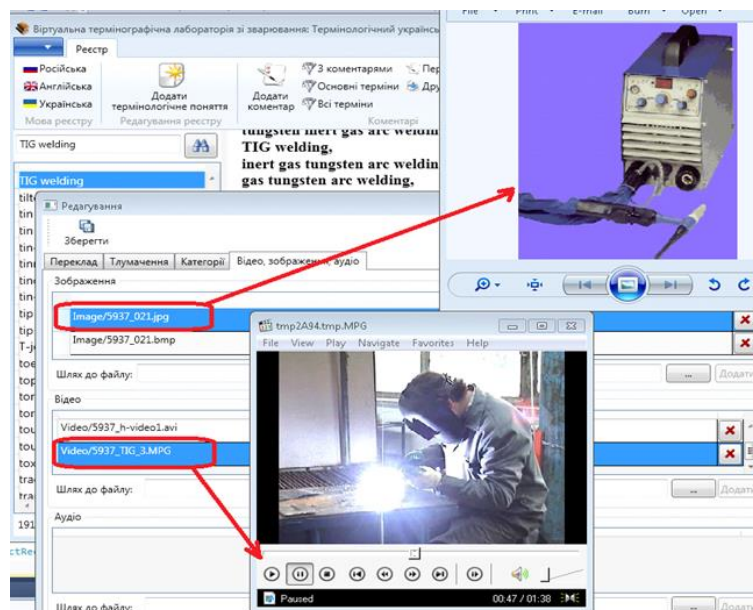

Рис. 3. - Інноваційне рішення для забезпечення навчальних досліджень учнів, створене з використанням технологій Українського мовно-інформаційного фонду НАН України «Музейні онтологічні середовища».

Див. <https://polyhedron.stemua.science/>

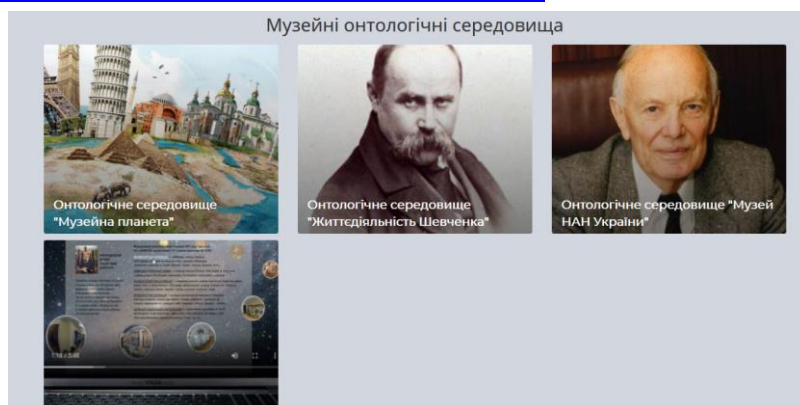
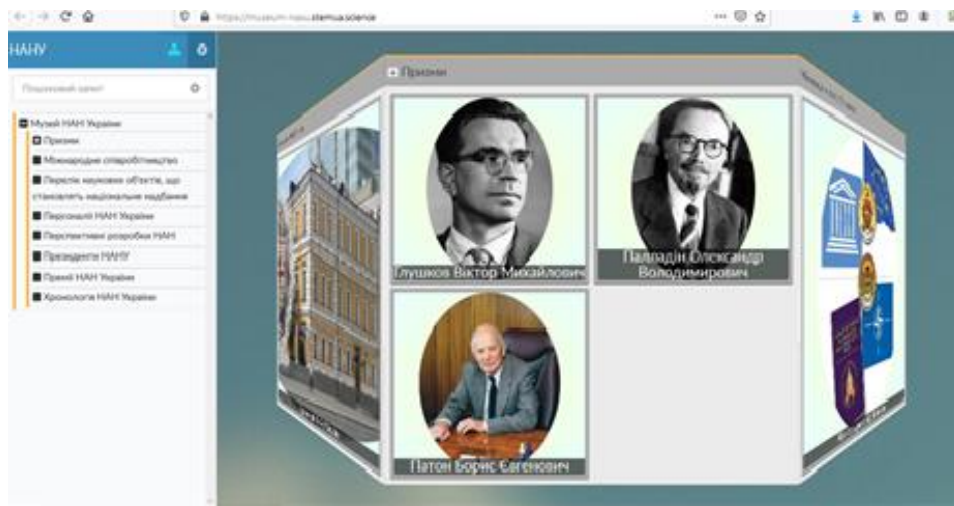

Рис. 4. - Інноваційне рішення для забезпечення навчальних досліджень учнів, створене з використанням технологій Українського мовно-інформаційного фонду НАН України «Борис Євгенович Патон»

Див. <https://museum-nasu.stemua.science/>

Презентовані проекти мають відповідне авторське право: Свідоцтво авторського права на програмний продукт Комп'ютерна програма «Когнітивна ІТ платформа ПОЛІЕДР» № 96078 від 17.02.2020 р. Співавтори: О.В. Палагін (Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова НАНУ), В.Ю. Величко (Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова НАНУ), О.Є. Стрижак (Інститут телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАНУ), С.О. Довгий (Національний центр «Мала академія наук України»), М. В. Надутенко (Український мовно-інформаційний фонд НАНУ), В.А. Широков (Український мовно-інформаційний фонд НАНУ), Шевченко Л. Л. (Український мовно-інформаційний фонд НАНУ) та ін. Свідоцтво авторського права на програмний продукт Комп'ютерна програма «Трансдисциплінарна інформаційно-аналітична система ПРИЗМА» № 96125 від 18.02.2020 р. Співавтори: О.В. Палагін (Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова НАНУ), В.Ю. Величко (Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова НАНУ), О.Є. Стрижак (Національний центр «Мала академія наук України»), І.Б. Чепков (Центральний науково дослідний інститут озброєння та військової техніки Збройних Сил України), М. В. Надутенко (Український мовно-інформаційний фонд НАНУ), В. А. Широков (Український мовно-інформаційний фонд НАНУ), та ін.

Когнітивні засоби ПОЛІЕДР забезпечують наочне інтуїтивно зрозуміле user-friendly відображення трансдисциплінарних онтологічних образів, семантично пов'язаних контекстів їх описів та результати обміну інформацією між розподіленими трансдисциплінарними інформаційними ресурсами (системами, прикладними програмами, базами даних тощо).

Когнітивні засоби формування трансдисциплінарних онтологічних образів мають гнучкий інструментарій для можливого подальшого розширення функціоналу, його розвитку та інтеграції з іншими програмними засобами.

Підтримка наступних форматів даних та стандартів:

- HTML, WML, XML, Text, OWL, CSV, Microsoft Office, Adobe PDF, WordPerfect, RTF та інші можливі.
- XML, JSON, BSON та ін. для опису даних;
- Hypertext Transfer Protocol (HTTP), Hypertext Transfer Protocol Secure (HTTPS);
- SOAP (Simple Object Access Protocol) або REST (Representation State Transfer) для обміну структурованими повідомленнями в розподілених системах;
- WSDL для опису сервісів;
- UDDI для зберігання й надання за запитом WSDL-описів;
- Інструменти розроблені на базі Web-сервісів (WS), які позиціонуються як універсальна технологія зв'язування істотно різнорідних систем та є однією з реалізацій SOA-застосувань (Service-Oriented Architecture – SOA);
- Підтримка обробки інформації в режимі реального часу, збір, зберігання, обробка та аналіз даних, розташованих в найбільш популярних і розвинутих сховищах, таких як Web-сервери, файлові архіви, СУБД тощо;
- Повноцінна інтеграція та налаштування модулів і компонентів як через стандартні програмні інтерфейси (Java, XML), так і за допомогою засобів розробки;
- Наявність зручного графічного інтерфейсу з інтуїтивно-зрозумілою системою меню із визначенням мультимедіа джерел даних.

Web-сервіси ПОЛІЕДР підтримують стандарт REST та промислові стандарти SOAP й OGC (Open geospatial Consortium).

ІТ–ПОЛІЕДР забезпечує:

Автоматизовану індуктивну побудову онтологій на основі невпорядкованих тверджень про об'єкти та їх властивості з виявленням нових знань – перетинів описів об'єктів Це дозволяє вирішувати задачу кластеризації – знаходження груп схожих об'єктів та подій та виявляти нові класи об'єктів у процесі побудови онтології.

Автоматичне виявлення контекстного зв'язку між термінами з різних документів, що дозволяє виявляти приховані зв'язки між об'єктами та подіями, які описані у різних документах у базі ПОЛІЕДР.

Середовище та інструменти для розв'язання багатокритеріальної задачі вибору (підтримки прийняття рішень) на основі онтологічного опису об'єктів предметної області.

Методологія впровадження

Методологія впровадження ґрунтується на засадах трансдисциплінарності інформації. Методологія включає. Вивчення інформаційних ресурсів та даних, інформаційних потоків тощо. Налаштування системи на тематичні профілі інформаційних ресурсів, даних та інформаційних потоків. Навчання персоналу.

Новітні алгоритми шифрування даних, що були розроблені інститутом, апробовані на Центральні Європейських конференціях з криптології (2014 – Будапешт, 2016 – Пешани, Словаччина, 2017 – Варшава) та Федеральній мультиконференції комп'ютерних наук та інформаційних систем (Познань, 2018). Отримані підтвердження на стійкість алгоритмів проти атак опонентів, що використовують звичайний або гіпотетично існуючий квантовий комп'ютер. Результати рецензування опубліковано у працях цих міжнародних конференцій (відомі журнали *Acta Mathematicae Hungarica* (2015), *Tatra Mountain Math. Journal* (2017), *Annals of Computer Science and Information Systems* (2018). Теоретичні результати позитивно оцінено і українськими спеціалістами (редакція новоствореного журналу "Кібербезпека"). Опис нових алгоритмів постійно подається в Доповідях Національної Академії Наук (останні статті - вересень, жовтень 2018).

ПОЛІЕДР може бути використаний для створення слоників та віртуальних лабораторій. Наприклад, для створення електронних словників: «Топоніми України», «Словник бізнес-термінів», «Словник з медіаграмотності» тощо.

Переваги електронних лінгвістичних ресурсів:

- зберігання великих масивів інформації;
- ефективна система пошуку (повнотекстовий або одночасний пошук у кількох словниках);
- оперативність пошуку;
- застосування засобів мультимедіа тощо;

- можливість використання словників у локальній та глобальній мережах;
- значна економія часу й матеріальних ресурсів при створенні електронних словників.

Наведені факти підтверджують необхідність створення словників нового типу із залученням учнів. Методологічна основа створення електронних лінгвістичних словників та корпусів як метод роботи з учнями розробляється спільно з базовими **закладами-партнерами** (Сумський державний педагогічний університет, Національний університет «Києво-Могилянська академія, Київський інститут бізнесу та технологій, Національний університет «Львівська політехніка», Донецький національний університет ім. Василя Стуса).

Пілотні проекти, які було започатковано протягом 2020 р.:

- *Україно-польські ономастичні паралелі: створення словників нового типу Україно-польські корпусні паралелі: корпуси для міждисциплінарного навчання студентів (Україна - Польща);*
- *Створення відеословника «Топоніми України».*

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробленні відповідної методики викладання української мови та літератури з застосуванням цифрових лінгвістичних технологій.

Список використаних джерел:

1. Лінгвістично-інформаційні студії : Праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 т. Т. 3 : Тлумачна лексикографія. Кн. 1 : Словник української мови у двадцяти томах / В. А. Широковта ін. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. 276 с. - Режим доступу: https://movoznavstvo.org.ua/files/tom_3_B5_print.pdf.
2. Державний стандарт освіти. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>
3. Онлайн-версія Інтегрованої лексикографічної системи «Словники України»(версія 3.2.) [Електронний ресурс] / Український мовно-інформаційний фонд, – 2015. – Режим доступу: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua>
4. Словник української мови у 20 томах [Електронний ресурс] Томи 1– 9: А – Настукувати. – К. : Український мовно-інформаційний фонд, 2010– 2019. – Режим доступу: <https://sum20ua.com/>

М. Ячменик,
*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка,
м.Суми*

ОВОЛОДІННЯ СТУДЕНТАМИ КУЛЬТУРОЮ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ З МЕДІАТЕКСТОМ

Культура роботи з медіатекстом на заняттях охоплює такі компоненти, як психологічні передумови сприйняття медіатексту, здатність проаналізувати текст, осмислити. Ураховуючи те, що для майбутнього вчителя української мови і літератури важливі знання культури дослідницької роботи з медіатекстом різних видів і жанрів, до змісту нормативного курсу «Лінгвістичний аналіз тексту» уводимо теми або питання: медіатекст», «медіалінгвістика», «медіалінгвістичний дискурс», «масмедіа», «медіакомунікація», «Мова газет, радіо, телебачення, Інтернету», завдання на аналіз ключових слів, тлумачення термінів, здійснення лінгвістичного аналізу фрагментів медіатекстів, виділення в тексті головної думки. Спрямовуємо роботу студентів на формування медіалінгвістичної грамотності, що передбачає системне засвоєння логічних, композиційних, стилістичних, мовних особливостей медіатекстів: журналістського, PR, рекламного, редагування медіатекстів, знаходження найбільш доцільних мовленнєвих засобів під час редагування медіатекстів різних типів та жанрів; формування навичок роботи з довідковою літературою, інформаційною системою Інтернет для самостійного пошуку необхідної інформації під час редагування медіатекстів.

Доцільними є аналітико-інтерпретаційні уміння: уміння структурувати, виокремлювати інформацію з одного чи кількох медіаджерел, тему й мікротеми, розрізняти важливі і другорядні деталі медіаповідомлення; застосовувати різні види критичного читання медіатекстів на відому та нову тематику; визначати зв'язок між компонентами змісту, структури та мовним оформленням медіатекстів, що належать до різних стилів і жанрів.

Відзначимо необхідність текстово-жанрових умінь: зокрема уміння складати текст різних типів (електронні, телевізійні, радіо), стилів і жанрів (новина, замітка, повідомлення, інтерв'ю, нарис, есе, фейлетон, репортаж, ток-шоу, реаліті-шоу) з урахуванням структурно-сміслових, мовностилістичних особливостей; аргументувати, толерантно відстоювати власну позицію щодо визначеної

проблеми в тексті; стилізує, прагне до самовдосконалення шляхом імпровізації з медіа текстами. оцінювати медіатекст з огляду нормативності (впізнавати, аналізувати, зіставляти мовні явища, фактів; здійснювати роботу над помилками в тексті, редагувати).

Оволодіння культурою дослідницької роботи з медіа текстом передбачає володіння мовнокомунікативними вміннями, зокрема вміннями розпізнавати типові невербальні засоби, які вказують на наявність прихованого змісту повідомлення, розуміти підтекст у повідомленні, зокрема виражений невербально; володіти прийомами комунікативної взаємодії відповідно до мети і ситуації спілкування; визначати мету мовця і передбачає комунікативний намір співрозмовника для побудови стратегії конструктивної медіакомунікації; проєктувати почуте на власний та суспільно-історичний досвід; розрізняє основні факти і судження медіаінформації; обґрунтовувати свою позицію щодо почутого повідомлення з увагою до окремих деталей, покликаючись на його зміст, власний досвід та окремі джерела (які вважає авторитетними); визначати естетичну цінність медіа тексту.

Доцільними є аналітико-інтерпретаційні вміння, зокрема вміння створювати плани, конспекти медіатексту, виокремлювати відповідно до самостійно визначених цілей інформацію з одного чи кількох медіаджерел, у тому числі з недостатньо структурованих повідомлень, доречно використовувати її; визначати істотні деталі, що сприяють або заважають комунікації; темі й мікротеми, основну й окремі побічні ідеї, розрізняти важливі і другорядні деталі повідомлення щодо їхньої ролі для розуміння почутого; дотримуватися вимог до структурування логіки викладу; застосовувати різні види критичного читання медіатекстів на відому та нову тематику; визначати зв'язок між компонентами змісту, структури та мовним оформленням текстів/ медіатекстів, що належать до різних стилів і жанрів;

Важливі текстово-жанрові вміння, важливо, як майбутній учитель самостійно добирає і використовує деякі способи творчого експериментування з текстом/ медіатекстом, зважаючи на власні потреби та мету та усвідомлюючи творчі ризики, пише, ураховуючи фактор адресата, за потреби використовуючи окремі прийоми скорочення мовлення; створює розлогі медіатексти різних типів, стилів і жанрів, пов'язуючи різні ідеї та аргументуючи (обстоюючи) власну позицію щодо самостійно визначеної проблеми; імпровізує з медіатекстом, стилізує, обстоюючи свою позицію у творчості та право на самовираження; взаємодіє з

іншими через власний продукт творчості, зокрема медіатекст (наприклад, постер, відеоролик тощо).

Результатом розуміння медіатексту є здатність відтворити почутій, прочитаний, побачений матеріал. Для ефективного аналізу медіатексту важливо дотримуватися культури читання, текстової культури, моделювати зв'язний текст із урахуванням структурно-сміслових, композиційних особливостей, умінь працювати з різними словниками: аналізувати, коментувати, зіставляти факти.

Оволодінню дослідницької роботи з медіатекстом сприяють також варіативні курси «Медіаосвіта» (30 год.) і «Медіакультура вчителя-словесника» (26 год), де першочерговими є ситуаційні завдання медіаосвітнього змісту на формування системи ключових медіапонять, перевірку умінь аналізувати, порівнювати, класифікувати, узагальнювати, працювати з е-словниками, лінгвістичними інтернет-ресурсами, готувати медіащоденник.

Варіативний курс «Медіакультура вчителя-словесника» пропонуємо студентам 3 курсу і пов'язуємо його зміст із навчальними дисциплінами «Педагогіка», «Психологія», «Методика навчання української мови» та іншими. Серед завдань виокремлюємо, зокрема, мовностилістичний аналіз медіатексту, формування критичного мислення, практичних умінь використання навчальних медіапродуктів; підготовка медійних текстів різних жанрів. Для аналізу студентам пропонуємо документальні медіатексти (репортаж, нарис, портрет, інтерв'ю, есе), науково-популярні медіатексти, навчальні, ігрові (фільми, телепередачі, відеокліпи, їхня специфіка, тематичне розмаїття і т.ін.), анімаційні (мальовані, об'ємні, аплікаційні, силуетні та ін.), їх роль, завдання, функції. Під час розробки і упровадження курсу наголошуємо на самостійній роботі студентів, тому що саме такий вид роботи виробляє вміння і навички усного і писемного мовлення в соціальних мережах із дотриманням морально-етичних норм, розвиває логічне й образне мислення, уяву, пам'ять, інформаційні уміння.

Важливо, як майбутній учитель виявляє в медіатексті ознаки маніпулятивного впливу; співвідносить зміст і мовне оформлення власного тексту з текстами інших із метою його вдосконалення експериментує з медіатекстом самостійно за визначеним напрямом (переказує текст в іншому культурно-історичному контексті, створює фанфіки, буктрейлери тощо); створює власний медіатекст на основі прочитаного (статтю у Вікіпедії тощо) тощо.

Важливі уміння критично мислити: важливо, як учитель формує: теоретичну базу знань учнів із основ медіаграмотності і практичних навичок ефективної та безпечної взаємодії з інформацією, отриманою з медіаджерел, у тому числі з урахуванням використання засобів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у повсякденній практичній, зокрема навчально-пізнавальній, діяльності учнів та їхньому міжособовому спілкуванні; навчання сприйняттю і переробці інформації, переданої каналами мас-медіа (в широкому тлумаченні), розвиток критичного мислення, умінь розуміти прихований зміст того чи іншого повідомлення, протистояти маніпулюванню свідомістю та пропаганді з боку мас-медіа; включення позашкільної інформації в контекст загальної базової освіти, в систему предметних знань і умінь; уміння знаходити, готувати, передавати і приймати інформацію, в тому числі, з використанням різних медіаресурсів.

Важливо, як учитель опанує аналіз медіатекстів, навчиться критично сприймати медіаповідомлення, оволодіє методами і прийомами психологічного захисту від непотрібної інформації, безпечної поведінки в медійному просторі, навичками організації особистісного медійного простору (в тому числі й творчими); розвиватиме мотивацію щодо формування індивідуальної медіа грамотності; добирає медіаресурси для визначення, дослідження й репрезентації питань і проблем, для здійснення тих чи інших проєктів; оцінює мову медіатекстів, чи вміє визначати їх форми, жанри і категорії; вміє декодувати, ідентифікувати й обговорювати аудіовізуальні тексти, у тому числі, пов'язані з мовою медіа (ракурс, план, колір, звук тощо); вміє описувати головні функції тих чи інших творців медіатекстів і людей, пов'язаних із їх поширенням; ставити запитання щодо головної думки медіатексту, висловлювати думки щодо його змісту (точність, доречність, упередженість тощо) і форми; порівнює власний досвід з аналогічним досвідом у сфері медіа всередині своєї вікової групи; розуміє специфіку жанру й виду медіатексту; обирає шляхи представлення матеріалу в медіатексті; аналізує вплив реклами; визначає різниці між реальною подією та її відображенням у медіатексті; вміє порівнювати власну думку з думкою інших учнів, виражати свої думки; використовує медіатекст для дослідження людських відносин, нових ідей, своєї та чужої культури («діалог культур»); оцінює ефективність різних елементів, використовуваних у медіатексті; обґрунтовує свій вибір під час дискусії про медіапродукцію; уважно та критично «читати» медіатексти;

відбирає медіатексти відповідно до розважального чи інформаційного аспекту змісту; аналізує вплив медіа на професійний розвиток і дозвілля людей.

Важливою формою самостійної роботи є ведення медіащоденника. Робота над медіащоденником вимагала індивідуальної форми навчання, систематичності та сприяла розвитку критичного мислення, вироблення навичок медіагігієни, глибокому аналізу норм та правил взаємодії із світом засобів медіаосвіти. Вагомим під час реалізації означеної моделі є культура дослідницької роботи з медіатекстом під час написання есе до університетської газети, блогу або сайту та підготовки тез до збірника студентських наукових матеріалів, майбутні вчителі враховують такі принципи побудови, як стислість, компактність, послідовність, цілеспрямованість, вірогідність вихідної інформації, критичність у відборі фактів, доказовість змісту тексту, закінченість, обґрунтованість висновків, наявність посилань.

Н. Пономаренко,
*Сумський державний педагогічний
 університет імені А.С. Макаренка,
 м. Суми*

МОВЛЕННЄВЕ ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ СТВОРЕННЯ АВТОРСЬКИХ МЕДІЙНИХ/ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ

До активного мовленнєвого інформаційно-розвивального освітнього середовища відносимо хмарні технології, які, наголошує Г.Алексанян, містять безкоштовний (і вільний від реклами) набір інструментів, що допомагають навчати і навчатися, сприяють більш успішній та ефективній узаємодії викладачів і студентів (Алексанян, 2012, С. 263-266.).

Розглянемо, зокрема, особливості застосування сервісу Google Classroom. Сервіс має низку переваг у створенні навчальних груп і курсів студентів з певної дисципліни; викладач додає завдання і створює тематичні обговорення в системі онлайн для курсу чи окремої групи; створює завдання з можливістю прикріплення посилань, мультимедійного контенту (у тому числі з сервісу YouTube), різних типів файлів, а також створює і зберігає файли на Google «Диску». Здобувачі освіти виконують завдання в реальному часі і прикріплюють роботу у своєму кабінеті. Усі роботи зберігаються у в каталогах Google Диску;

список виконаних робіт в реальному часі оновлюється в панелі викладача (перевірка роботи, оцінки, коментарі); наявні функції для організації індивідуальних занять; оцінювання завдань за гнучкою шкалою; можливість редагування і коментування робіт учасників курсу, їх корегування у режимі реального часу (*Kulowiec*).

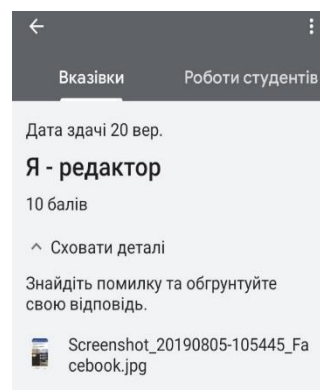
Сервіс Google Classroom можна відкрити у будь-якому браузері. Перспективою є підключення з ґаджетів на базі Android і iOS, що підвищує рівень інтересу до опанування навчальної дисципліни та сприяє усвідомленню здобувача освіти як співтворця освітнього процесу.

Сервіс Google Диск дає можливість: підвищити інтерактивність інформації, забезпечити доступність матеріалів заняття; активізувати пізнавальну діяльність студентів, залучити до процесу навчання мобільні телефони; контролювати хід виконання робіт, не відволікаючи студентів; встановлювати часові обмеження на виконання тих чи інших завдань: перевірку тестів; організувати «лічильник балів» навчальних досягнень студентів; переглянути в будь-який момент усі роботи конкретного студента, відповідати на запитання студентів в режимі реального часу; виконувати завдання групою студентів одночасно (*Шишкіна, Попель, 2013, с 67–68*).

Кожен учасник курсу (студент) може створювати, формувати, редагувати текстові документи в режимі реального часу. Викладач веде електронний журнал у Google Таблиці, публікує перевірені текстові файли у Google Документи та розробляє презентації в Google Презентації.

Упровадження хмарних технологій і використання хмарних сервісів в освітньому процесі дозволяє оновити засоби, методи, форми організації навчання. Викладач завдяки цьому сервісу може перевіряти форми роботи, прикріплені учасником курсу: диктанти, різні форми висловлень (роздуми, есе, авторські твори), курсові роботи, індивідуальні навчальні дослідницькі роботи.

На рис. 1 продемонстровано інтерфейс розміщення завдання «Я – редактор» з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». світлині, прикріпленій до завдання, продемонстровано фото із надписами назв вулиць міста. Учасникам курсу пропонується віднайти порушення норм сучасної української мови в назвах

На

й

Рис. 1.
Інтерфейс розміщення завдання

обґрунтувати свою відповідь з урахуванням проаналізованих ними словників.

Під час опанування теми «Риторика» дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» доцільно запропонувати студентам обмінятися відео з виступом відомої особистості (письменника, журналіста, політика); доступ до відео надати усім учасникам процесу й обговорити доречність використання у відеоряді вербальних та невербальних засобів. Обговорення провести, застосувавши інтерактивну дошку Padllet або Wiser.me, оскільки це дає можливість вести діалог з учасниками комунікації, спростовувати думку чи підтверджувати її. Сервіс Google Classroom доцільно використовувати для виконання творчих проєктів, наприклад, лінгвістичного дослідження щодо популяризації української мови. Колективна робота над проєктом сприяє згуртуванню колективу, розвитку навичок і вмінь мовленнєвої взаємодії з іншими учасниками групи, ефективного тайм-менеджмента.

Алгоритм роботи студентів над розробкою та реалізацією лінгвістичного проєкту передбачає: обговорення і розподіл обов'язків, розробку плану дій з часовим обмеженням, реалізацію дій у рамках проєкту, аналіз і систематизацію результатів, оформлення висновків, підготовку презентації проєкту і захист проєктного продукту. Сервіс Google Classroom забезпечує ефективне проведення усіх етапів роботи над проєктом, адже кожен співавтор проєкту завантажує у власному хмарному просторі Google Диск проміжні результати роботи, надає права доступу і редагування іншим користувачам, а це забезпечує якісніше обговорення ходу реалізації проєкту.

Перевагою використання сервісу вважаємо налагоджений зворотній зв'язок зі слухачами. Наприклад, на підсумковому занятті дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» доцільно запропонувати вправу «Валіза вражень». Мета вправи – створення валізи, що наповнена побажаннями, позитивними і негативними враженнями від курсу з ефектами анімації. Такі медіа/інформаційні продукти можуть проєктувати студенти.

Електронне навчальне середовище Google Classroom дає змогу імпортувати елементи з інших сервісів, зокрема невеликі інтерактивні модулі LearningApps.org, які доцільно використовувати як навчальні або тренувальні ресурси дисциплін. Нами запропоновано розробку мультимедійного комплексу «Новий український правопис», що поєднує застосування Google сервісів (Google Classroom, Google форми, Google Документи), можливості LearningApps.org. (запитання у формі інтерактивних вікторин та орфографічно-пунктуаційний інтерактивний аналіз тексту).

До ефективних форм розвивального освітнього середовища відносимо сайт викладача. Зазначимо переваги використання сайту у процесі опанування дисциплін мовного циклу: студент удосконалює писемне мовлення, використовуючи автентичні матеріали різного ступеня складності, розвиває мовнокомунікативні уміння і навички, опановує професійне мережне спілкування; розвиває вміння критичного мислення; удосконалює інформаційно-комунікаційну компетентність.

Ефективною формою залучення студентів до активного інформаційно-розвивального освітнього середовища з метою створення авторських медійних/інформаційних продуктів є віртуальний музей. Метод віртуальних екскурсій доцільно використовувати на заняттях з культурології, української літератури, історії України, «Редагування навчальної та довідкової літератури». Використання віртуальних екскурсій є одним із основних видів роботи редактора навчальних та довідкових видань.

Зокрема, у ході вивчення дисципліни «Редагування навчальної та довідкової літератури» студенти спеціальності 061 Журналістики ознайомлюються з особливостями укладання системних каталогів у музеях. Такі заняття доцільно провести в музеях, де студенти ознайомлюються із музейним фондом, упорядкованим масивом документів наукового, культурного, історичного характеру, навчаються працювати з документами, що несуть соціальну інформацію (унікальні писемні пам'ятки, стародруки, книги, зброя, предмети побуту, фотографії, нумізматики та інші), зі зразками фондової документації. У ході вивчення теми «Електронні навчальні видання» майбутні редактори опановують специфіку створення віртуальних музеїв, беруть участь у віртуальній екскурсії. Ідеться про т.зв. організовану підбірку фото- та відеозображень про видатні місця, іноді з текстовим або аудіосупроводом та засобами навігації; також перегляд такої підбірки (Мельниченко, 1992, с. 3-5).

Доцільно залучити студентів до віртуальних подорожей (у дослідній роботі використовували приклад віртуального музею (онтологічного середовища) «Тарас Шевченко» (покликання: <https://shevchenko.stemua.science/>). Віртуальні подорожі до музеїв допомагають відчувати колорит епохи, дух старовини. Більшість музеїв швидко відреагували на тенденції в розвитку електронних засобів масової інформації та медіатехнологій, вдало інтегрувавши візуальні засоби у традиційну музейну практику, пропонуючи сьогодні відвідувачам своїх сайтів здійснити віртуальні екскурсії.

Для майбутніх редакторів важливо набувати практичних навичок створення віртуальних музеїв. Дотримуємось такого алгоритму роботи: спочатку потрібно створити віртуальну галерею в MyPictures 3d Album; установити програму на комп'ютер, заздалегідь викачавши її з Інтернету. Після першого запуску програма пропонує створити нову галерею, або модифікувати ту, що вже існує; обирати типи галереї, у якій розміщуватимуться зображення або фотографії. MyPictures 3d Album віртуально переносить користувача всередину галереї, де будуть розміщені фотографії. У нижній частині завжди можна побачити, скільки зображень вміщує обрана галерея і скільки їх вже розміщено в ній. Програмне забезпечення дозволяє «гуляти» галереєю, піднімаючись на поверхи виставкових залів за допомогою «миші». У лівій частині вікна програми оберіть теку, з якої додаємо фотографії/зображення в галерею. Щоб додати зображення в рамку галереї, потрібно перетягнути його туди. Якщо орієнтація фотографії в рамці горизонтальна, а потрібна вертикальна, важливо кликнути по зображенню і за допомогою кнопок «Rotateright» і «Rotateleft» повернути в потрібному напрямку (Оксман, 1990, с. 68).

Для розвитку творчих здібностей майбутніх фахівців доцільно пропонувати створення «Хмарки тег»: визначити асоціації до ключових слів проблеми, що вивчаються на занятті. Здобувачі освіти фіксують свої думки індивідуально, потім виголошують по черзі. Це завдання можна виконувати завдяки інтернет-ресурсам (Word It Out, Word Cloud Generation, Word Art, Wordcloud.pro). Убачаємо такі шляхи використання «хмар тегів»: у «хмарці тег» може бути зашифровано тему заняття, яку студенти після аналізу називають самостійно, проблемне питання; «хмарка» може використовуватися в ролі опорного конспекту; може слугувати наочним матеріалом на занятті: наприклад, скласти речення або розповідь, використовуючи якомога більше слів з хмари; створити словникову хмару на основі вивчених тем; перетворити текст у головоломку; створити закодовану листівку; розробити «хмарку» підказок до тем, які вивчаються.

Залучення студентів до активного інформаційно-розвивального освітнього середовища для створення авторських медійних/ інформаційних продуктів актуалізує потребу закріпити знання мовних норм і професійного спілкування, формувати інфомедійні та текстово-жанрові уміння, а також вміння працювати в колективі.

А. Сьоміна,
*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка,
м. Суми*

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Мовленнєва компетентність неможлива без постійного спілкування. В умовах дистанційного навчання, на жаль, таке спілкування стає обмеженим недостатньо повним. Бо, як відомо, у процесі мовлення ми використовуємо не тільки вербальні, але й невербальні засоби спілкування – жести, міміку, рухи, навіть положення тіла.

Мовлення – це не тільки процес передачі або відтворення інформації, це і вираження власного «Я», і відтворення думок, уособлення особистості у процесі спілкування.

Мовленнєва компетентність складається із таких компетенцій:

- основні мовні поняття;
  - здатність вірно сприймати, розуміти, оцінювати, відтворювати прочитане або почуте;
  - здатність творчо сприймати і відтворювати інформацію, своєрідна «мовленнєва творчість»;
  - здастність продумувати і планувати, а потім виступати із повідомленням;
  - здатність коректно і правильно доносити до слухачів або глядачів свою думку;
  - власне навички основних понять мовлення: читання, говоріння, письма, аудіювання;
  - вміння на високому, творчому рівні використовувати виражальні засоби рідної (української) мови залежно від стилю і типу мовлення;
  - загальні навички красномовства;
  - уміння бачити і виправляти помилки у власному і чужому мовленні;
  - здатність до контролю і самоконтролю власної мовленнєвої діяльності
- [1].

Мовленнєвій компетентності майбутніх фахівців із документознавства на сьогодні приділяють недостатньо уваги, хоча документознавець високого рівня, на серйозній посаді, має бути компетентним у тому числі у власному мовленні,

тому що мовлення – це один із факторів, що визначає особистість і формує певний імідж і уявлення про людину.

Звичайно, що казати про вироблення мовленнєвої компетентності під час унесвітньої пандемії, коли і в звичайний час цьому питанню приділено недостатньо уваги у навчальних планах та програмах підготовки майбутніх бакалаврів із документознавства. Дистанційне навчання у різноманітних його формах (платформи ZOOM, Moodle, Google Meet etc.) змушує викладачів та учителів шукати нові методи і форми роботи зі студентами та учнями. Звичайно, існує багато недоліків дистанційного навчання, наприклад:

- плагіат;

- недостатня кількість студентів і особливо учнів, які відвідують усі заняття в онлайн-форматі;

- невиконання або неякісне виконання домашнього завдання.

Це основні проблеми, які виникають у викладачів та вчителів у процесі дистанційного навчання. Тому важко організувати дистанційне навчання так, щоб мовленнєва компетентність документознавців формувалася у процесі фахових дисциплін у онлайн-форматі.

Найдієвішим методом вироблення мовленнєвої компетентності під час дистанційного навчання, на нашу думку, є постійне залучення студентів до говоріння, виступів у онлайн-форматі. Перевагою таких виступів над виступами у офлайн є те, що студент знаходиться вдома, він не бачить особисто своїх слухачів, і тому йому може бути простіше опанувати свою невпевненість і страх. Звичайно, з точки зору педагогіки ця перевага може враховуватись і як недолік, тому що студентам все-таки потрібно переборювати свій страх і виступати очно перед своїми однокурсниками і перед викладачем, але дистанційне навчання тут особливо допоможе першокурсникам, наприклад, які ще зовсім не мають досвіду доповідати перед живою аудиторією.

Отже, формування мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців із документознавства в умовах дистанційного навчання не буде можливим без постійного залучення студентів до того, щоб доповідати перед своїми однокурсниками, висловлювати свою думку щодо доповідей інших студентів, аналізувати лекцію викладача та робити висновки, які потім обов'язково мають бути озвучені перед уявною аудиторією у форматі онлайн-навчання.

Список використаних джерел:

1. [Електронний ресурс]: <https://kumlk.kpi.ua/node/1600>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Біличенко О., доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри української мови і літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Воропай О., магістрантка Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Громова Н., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Грона Н., доктор педагогічних наук, викладач вищої категорії, викладач-методист, Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж ім. І. Я. Франка

Захарова В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Клешніна С., магістрантка Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Ковтуненко О., студентка Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Колган О. Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Лавріненко О., доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу змісту і технологій навчання дорослих Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Левенок І., аспірант кафедри української мови і літератури СумДПУ імені А.С. Макаренка

Лозова Н., к. філол. н., викладач української мови та літератури Комунальний заклад «Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка» Чернігівської обласної ради

Лянной Ю., ректор Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, доктор педагогічних наук, професор

Мацько Л., академік НАПН України, професор, доктор філологічних наук, завідувач кафедри стилістики; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Надутенко М., Український мовно-інформаційний фонд НАН України м. Київ

Пономаренко Н., викладач Машинобудівного коледжу Сумського державного педагогічного університету

Попова Л., кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури, Інститут педагогіки НАПН України

Попович А., доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, Кам'янець Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Рудь О., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Рябко Т., магістрантка Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Сбруєва А., завідувач кафедри педагогіки, доктор педагогічних наук, професор Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Семеног О., завідувач кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, доктор педагогічних наук, професор

Слижук О., кандидат педагогічних наук, доцент доцент кафедри української літератури Запорізький національний університет

Сьоміна А., аспірантка кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Таран А., магістрантка Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Фаст О., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології та окремих методик Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Шамунова К., аспірантка кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Шуляр В., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії й методики мовно-літературної та художньо-естетичної освіти, директор Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Ячменик М., кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри української мови і літератури, керівник Центру якості вищої освіти Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Наукове видання

**ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ І ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ
УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА**

Збірник матеріалів

Усеукраїнської науково-практичної конференції

Випуск 4

26-27 листопада 2020 року

Матеріали

Четвертої усеукраїнської науково-практичної конференції

Відповідальний за випуск: *О.М. Семеног*

Комп'ютерна верстка: *А.О. Зленко*

Підписано до друку 29.12.2020 р.

Формат 60х84/16. Гарн. Gambria. Друк ризогр.

Папір офсет. Ум. друк. арк. 8,07. Обл.-вид. арк. 8,31.

Тираж 100. Вид. № 23.

Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка

40002, Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено на обладнанні СумДПУ імені А.С. Макаренка

Суми: СумДПУ, 2020

Свідоцтво ДК №231 від 02.11.2000 р.